

בכפר-סבא, ציפה הגרעין בכליון עיניים "כבר ליום, שיתושב בקביעות על אדמת הקה"ק לשם ישוב מושב עובדים של הפועל המזרחי"⁴⁷¹. וככל שהתקדם המר"מ הנ"ל⁴⁷² בין הפוהמ"ז לבין הקק"ל על רכישה של אדמת שיד-אבריק, גברה התקווה, "שעומדים אנו סוף כל סוף לפני הגשמת שאיפתנו..."⁴⁷³. ולאחר שהקק"ל גמרה לקנות את השטח בסיון תרפ"ז — יוני 1927⁴⁷⁴, קיוו חברי הפוהמ"ז, שהקונגרס הציוני הסי', שיתכנס 3 חודשים לאחר-כמו, יאשר את תקציבי ההתיישבות הדרושים⁴⁷⁵. אולם מהסכום, שהוצע להקונגרס זה שבביל התיישבות הפוהמ"ז, לא נשאר כלום לרגל קיצוצים דרסטיים בתקציב התהו"צ, כפי שראינו⁴⁷⁶. כיצד יאוגו, שגם לאחר הקונגרס הסי' המשיכה מחלקת התיישבות להתנגד להתיישבות הפוהמ"ז על אדמת שיד-אבריק⁴⁷⁷.

על אף כל זאת החליט הווע"פ של הפוהמ"ז על עלייתו של ארגון א' על אדמת שיד-אבריק לאחר קנייתה ע"י הקק"ל, כדי למנוע את ההתפוררות הצפויה של ארגון א'⁴⁷⁸. סיבה נוספת — וחשובה אולי יותר — להתלחם הנהוגה של חברי הארגון בכפר-סבא להחיש את התיישבותם בעמק-יריעאל, הייתה "השמעה (הסבירה מאד)⁴⁷⁹, שאף קרקע חדשה זו, שנרכשה בשלים במישרין; עומדת להמסר לארגון הקלאי-התיישבתי אחר, שלא מחברי הפועל המזרחי (ארגון ויתקין)⁴⁸⁰", אף על פי שהקונגרס הציוני הסי' אישר את חביעת הפועל המזרחי התיישבות קבועה"⁴⁸¹. לצורך ההתנחלות החליטה הנהלת הפוהמ"ז "להקציב סכום מסוים משלה, שיוכל לשמש להתחלת התיישבות, תוך תקווה, שיעלה בידו (של הפוהמ"ז) להמציא לארגון (א') את הסכומים הדרושים למטרה זו"⁴⁸².

11. ארגון א' (למושבי-עובדים של הפוהמ"ז) בכפר-סבא ובשיד-אבריק: עי' הקונגרס הציוני הסי' (מאבני תרפ"ז ועד קיץ תרפ"ט)

ראינו לעיל⁴⁶³, שבאר א' תרפ"ז — פברואר 1927 נאלצו חברי ארגון א' למושבי-עובדים של הפועל המזרחי לעבור מאדמת ורקני לכפר-סבא, למקום במר-כזה של מושבה זו⁴⁶⁴, כגרעין להתיישבות הבאה של הפוהמ"ז. בזמן הראשון⁴⁶⁵ שהותם במקום נתקלו בבעיות פרנסה חמורות, כי לשכת העבודה המקומית לא היתה בהתחלה מוכנה לספק עבודה לחברי הפוהמ"ז. ומסביר יחיב"ה את הסיבה⁴⁶⁶: בגלל החשש, ש"סודר עבודה מיוחדת לחברינו יגרום לפרץ בעבודה המאורגנת ויתן ידים לעבודה כסוח" רק אחרי מר"מ הסכימה לשכת העבודה המקומית להכניס 8 — מתוך 30⁴⁶⁷ חברי הקבוצה — "בתור העבודה". חלקה האחר של הקבוצה שאר או בלי עבודה, על ידינו לא סודר המשק בהתאם לחוכנית, שנקבעה מראש.

בחודשים הראשונים לאחר בואם לכפר-סבא⁴⁶⁸ הספיקו חברי הגרעין לרכוש משק חי וכן צריפים לאדם ולבהמה. התקציב לכל הרכישה הוא בא מהנה"צ⁴⁶⁹, שהבטיחה בהתחלה סכום של 1100 לא"י לשנת תרפ"ז ע"ה התיישבות העתידה. הנהנה זו נעשתה לאחר מ"מ בין נציגי הפוהמ"ז לבין נציגי הנה"צ, שהסתיים בהעברתם של חברי ארגון א' מאדמת ורקני לכפר-סבא, כפי שראינו⁴⁷⁰. מהתקציב הנ"ל קיצעה הנה"צ כמה פעמים במסך תרפ"ז עד כמעט 50% ממנו. מהסכום שנשאר לכסוף הספיקו לרכוש את כל הדברים הנ"ל, שאיפשרו לחברי הארגון להתחיל ולעבוד בעבודות הקלאיות שונות. גם סדרו וכל לעופות, גן ירקות, נסקו במשק המסטיע, בכרם ובפרדס, וכן החלו אף לסדר את המחלבה. המשק התפתח יפה, אך גם סבל לעתים קרובות בגלל בעיות תקציב.

כל זמן הימצאותו של ארגון א' בקבוצת-הכשרה

471. ר' הע' 467.
472. ר' סוף פ' 9.
473. 'נתיבה', א' סיון תרפ"ז, עמ' 273; וכן שם, סיו' אלול תרפ"ז, עמ' 350. כשנעיים לפני העלייה על אדמת שיד-אבריק: "ברכישת הקרקע ע"י הקה"ק הנועו אל המטרה, וכמאה חברים... ויכולו כעת להכות שושל בארץ בעלייתם הקרובה על הקרקע...".
474. ר' סוף פ' 9 והע' 382.
475. 'נתיבה', ש"ס אדר תרפ"א, עמ' 173.
476. שם, וכן ר' לעיל הערות 427—429.
477. ר' פ' 10 והערות 431—438.
478. ר' המכתב מהווע"פ של הפוהמ"ז לקק"ל מט"ו כסלו תרפ"א—9.12.27 (סקירת-הרצ"א, עמ' 173). וכן ר' הדיחה ב'נתיבה' הנ"ל (הע' 475).
479. ר' פ' 10 והערות 388—389 ו-455.
480. הודעת הווע"פ של הפוהמ"ז בסתו תרצ"א—1930 בהת. 874.
481. עמית, עמ' 5—6; וכן באהלי תרע"ט, עמ' 16.
482. ר' המכתב בהע' 478; וכן ר' מאמרו של עוזר 'נתיבה', "הצעד הראשון", א' כסלו תרפ"ז, עמ' 47.

463. ר' פ' 8 והע' 322.
464. 'נתיבה', ערב סס תרפ"ז, עמ' 222.
465. עירקה של פיסקה זו — לפי 'נתיבה', א' ניסן תרפ"ז, עמ' 188; ור' בהע' הקודמת.
466. ר' הע' 464.
467. 'נתיבה', א' סיון תרפ"ז, עמ' 273.
468. עירקה של פיסקה זו — לפי הווע"פ ב'נתיבה', שם, שם; וכן שם, סיו' אדר תרפ"ח, עמ' 173; וכן ר' עמית, שהעירקה, עמ' 6 (להלן בקיצור: עמית); וכן באוה"ל-תרע"ט, עמ' 16.
469. לא נראית מדויקת בקשר לכל הענין הזה גירסתו של הווע"פ של הפוהמ"ז בסתו תרצ"א—1930 (בהת. 874).
470. עמ' 8 והערות 324—325.

דונם תירס, אולם עקב בצורת קשה לא הצליחו תבואות החורף ואף לא תבואות התירס⁴⁹². עיקר עיסוקם של חברי ארגון א' על אדמת שיד' אבריק, בשנתם הראשונה שם, היה "עבודת הכנה והכשרה"⁴⁹³ של שטח בגודל של כ-1000 דונם⁴⁹⁴.

לקשיים הקלאיים אלו נחוספו עוד כמה בעיות אחרות וזמן קצר אחרי העלייה על הקרקע בסוף תרפ"ו: א' רבים מהחברים נפגעו ע"י הקדחת. כתוצאה מכך היו חסרות ידיים עובדות, ולכן נתבקשו חברי הארגון, שנשארו בכפר-סבא, לעבור לעמק-ירזעאל, אך עם בואם גברה המצוקה הכלכלית⁴⁹⁵. ב' בט"ו חשון תרפ"ח —

11.11.1927 התנפלו 5 רועים, חברי ההסתדרות הכללית⁴⁹⁶ במקלות על כמה מהברי הקבוצה בשיד' אבריק, כשעסקו אלו בחרישת השטח. ארבעה מהם נפצעו ואחד הפצועים היה זקוק לטיפול. לפני ההתנפלות שלחה קבוצת הרועים מתכת לחברי ארגון א', ובו דרשה להפסיק את החרישה של אדמת שיד' אבריק, שהיתה שייכת להם, לפי טענתם⁴⁹⁷. לבסוף התקיימה בחיפה בוררות בין שני הצדדים, שהשלימו ביניהם⁴⁹⁸.

מצבם הכללי של חברי הפוהמ"ז על אדמת שיד' אבריק היה א"כ קשה מאוד כבר מההתחלה; וזאת בעקר עקב חוסר האמצעים, שהיה צפוי מראש בגלל החלטתה של ההנה"צ לא להקציב כלום לעת עתה ליישוב זה. לכן התחילה נהגלת המורחה העולמית לקיים את החתישבות הראשונה של הפוהמ"ז על השבונה שלה, כדי לא לאכזב את החלוצים הצעירים⁴⁹⁹. כך נאלץ ארגון א' להתקיים רק מהסכומים הקטנים, שקיבל מ"קרן תורה ועבודה"⁵⁰⁰. מפאת מצב כספי חמור זה

נך עלתה הפלוגה האבריק של ארגון א' בת 12 איש, על אדמת שיד' אבריק ביום הראשון של אמירת הסליחות בתרפ"ו, כ"ח אלול — 25.9.1927. בדיוק שבועיים לאחר מיום הונוגרס הטי"ו⁵⁰¹, היה זה המקום השלישי שעליו תקע ארגון א' את יתרותיו, לאחר נטיון ההתנפלות ב-3 התודשים על אדמת ורקיני בחורף תרפ"ו ולאחר יותר מחצי השנה בכפר-סבא. שבה שהה קבוצת-הכשרה לקראת התישבותו הקבועה. גם על אדמת שיד' אבריק לא היקמו את המושב, הנמצא שם כעת — שדה-יעקב — אלא לאחר שתי החנות-ביניים על אותו שטח⁵⁰².

עבודתה הראשונה של הפלוגה הראשונה הנ"ל על אדמת שיד' אבריק הייתה החרישה להכנתן של תבואות-החורף⁵⁰³. לאחר שעברו כל החברים למקומם החדש בחשון תרפ"ח, העבירו לשם "את המשק הדומם והחי", שהיה בו "זוג סוסים ופרה אחת"⁵⁰⁴. עד עונת הוריעה הספיקו גם לחרוש ולזרוע יותר מ-200 דונם תבואות-חורף⁵⁰⁵, וגם "לסדר גז'ירקות כשביל המשק הביתי"⁵⁰⁶. יותר מזה לא יכלו להפסיק בינתיים בגלל המחסור בתבנות-עבודה ובורעים⁵⁰⁷.

טבבת תרפ"ח נתקבל סכום כסף קטן מהתועה"פ של הפוהמ"ז⁵⁰⁸. מסכום זה לא יכלו לקנות אלא 2 זוגות תבנות-עבודה בלבד, ובהם החזילו לחרוש להכנתן של תבואות הקיץ⁵⁰⁹. אמנם הספיקו לעבד ולזרוע כ-400

483. עמינה, עמ' 7, 11, 17; באהלי תרפ"ח, עמ' 16; וכן ר' שבויר על שיד' אבריק (ב'תביבה, ה' סיון תרפ"ח), שבו מזכיר על שמונה הראשונים ולא שנים-עשר; וכן ר' במאמר שבה"ע 482.

484. התנתם הראשונה הייתה על ידי הגבעה, המכונה היום "גבעת ויזי". אז גרו שם 8 משפחות בשבונה הקלאית, שנקראה "זכרון אברהם" (עמונה, עמ' 7). לאחר חורש, בחשון תרפ"ח, (נתיבה, ה' סיון פ"ח, עמ' 272), הותקפה הנקודה משם למקום חדש באותו השטח (עמינה, עמ' 13). לאחר שהשווה שם 4 שנים קשות של סבל רב, עברו למקום המושב הקבוע (שם, עמ' 16.13).

485. 'נתיבה', ט"ו אדר תרפ"ח, עמ' 173.

486. שם, ה' סיון פ"ח, עמ' 272.

487. שם; וכן ר' ה'ע 485.

488. ר' ה'ע 485.

489. שם.

490. חלק מהכסף של הפוהמ"ז בא מהמרכז העולמי של המורחה, ממנו לא קיבל הפוהמ"ז אלא תשיעית מהם שהיה צריך להתקבל, ומהו השקיעו יותר ממחציתו שיד' אבריק, כך ריוח משה שפירא כישיבתה הראשונה של מועצת המרכז של הפוהמ"ז ביום בא' תמוז תרפ"ח ('נתיבה, א' מנ"א תרפ"ח, עמ' 345; וכן 'הדה', מנ"א פ"ח, עמ' יא).

491. ר' ה'ע 487.

492. ר' ה'ע 486.

493. ר' 'הדה' הנ"ל (בסוף ה' 490).

494. מכתבו של בבלי לרופין מ'תמוז 5.11.1929 (ב' חשון תרפ"ז).

495. באהלי תרפ"ח, עמ' 17; וכן עמינה, עמ' 11.

496. ר' החלטה מס' 12 בקשר ליקבוצת הרועים היושבת על אדמת שיד' אבריק, שנתיבלה במועצה הקלאית של ההסתדרות הכללית בכ"ב חשון תרפ"ח—17.11.1927 ('הפועל הצעיר', שנה כ"א, מס' 8, ט"ו כסלו פ"ח—9.12.27, עמ' 14).

497. 'נתיבה', א' כסלו תרפ"ח, עמ' 63.

498. שם, א' טבת תרפ"ח, עמ' 83.

499. מכתבו של הרב ברלין להסתדרות הציונית בלונדון מ"איו תרפ"ט—21.5.1929.

500. תזכיר-תרפ"ח לועידה העולמית של המורחה בדנציג באלול תרפ"ח; 'הדה-נתיבה', ט"ו מנ"א תרפ"ח, עמ' 16.

501. בוועידה זו של המורחה אושר סכום של 2500 לא"י בשביל שיד' אבריק (הת, 519 ג'). סכום זה לא היה אלא חלק מהתקציב, שהובטח לארגון א' ע"י המרכז העולמי של המורחה, אך לא נתקבל במלואו. מוכן שהחמיר את מצבם הקשה של חברי הארגון, כ"כ גברה התמורחותה של הנזלת הפוהמ"ז ('נתיבה, א' מנ"א

מסעם מחלקת ההתישבות⁵⁰⁸. ועדה זו נשלחה לשידך-אבריק לאחר אישור ההתישבות של הפומ"מ ש"י הועה"פ הציוני בקיץ תרפ"ח. מסקנת הועדה היתה, "שאם רוצים לקיים את הנקודה, צריכים להוסיף אדמה מקוטקוט-טבעון, גידה וכו', כי כיום יש רק מקום לי-30 משפחות"⁵⁰⁹. ענין זה נודע להנהלת הפומ"מ ע"י-הנהג"צ, המפנה את תשומת לבו לנקודה זו, בשעה שתשיקיע את כספיו הסתדרות ההתישבות בשידך-אבריק⁵¹⁰. מכאן יוצא, אפוא, שהמחסור באדמה שימש, מצד אחד, עילה בידי הנהג"צ לא לבצע את החלטת הועה"פ הציוני הנ"ל בקשר למושב הראשון של הפומ"מ, ומצד שני אימצה הנהלת הפומ"מ את הרעיון הזה, כדי לחזור למוספת קרקע להצלתה אותה התישבות.

לכן החל הועה"פ של הפומ"מ כבר בחשון תרפ"ט—אוקטובר 1928 במיזם עם מחלקת הקרקעות של הקק"ל, כדי לברר את האפשרות להוסיף קרקע למטרות הנ"ל, "אולם פתרון השאלה נדחה"⁵¹¹. לאחר מכן אמנם הבטיחה הקק"ל להפומ"מ "להוסיף לאדמת שידך-אבריק מחור השטחים הסמוכים"⁵¹². אולם הבטחה זו הותנה בהשגת הלאום באמריקה, ומאחר שהולאה זו לא הושגה, נדחה הענין שוב⁵¹³. לכן חזר הפומ"מ ודרש מהקק"ל להמחיל את ההתישבות במוצעת המרכז שלו, בארץ ב' תרפ"ט—מרס 1929, "לעשות את כל המאמצים הדרושים להוספת שטח אדמה, הדרוש לשידך-אבריק, למען אפשר את הקיום הרציני של הנקודה"⁵¹⁴.

לאור מצב עניינים זה וכן לנוכח סבלם המתואר של חברי ארגון א' בשידך-אבריק, לא ראה הפומ"מ דרך אחרת אלא להשליך את יתבו על הקונגרס הסיני, שהתכנס בשידך בקיץ תרפ"ט—1929. נחושת היתה

לא יכלו לקנות "מנונת קצירה" וטרקטור, שחסידיהם הורישו הסיב. אותה הסיבה נועצה מהם לפתור את הבעיית של אספקת המים. וכך היו נאלצים להביא את המים לשיחיה ממרתק של שני קילומטר⁵⁰¹. ועקב אותו המצב הקשה לא יכלו אף לקבל חברים נוספים, שהיו בעצם "נחוצים כדי לשם התחלת העבודה"⁵⁰².

הסבל הרב והממושך של חברי גרעין א' העסיק רבות את ראשי הפומ"מ גם בשנה השנייה לקיומה של הנקודה הדתית היחידה בעמק-ירועאל⁵⁰³. הם לא הסתירו את הממרומים על אותם אנשים, בעלי עמדה בהסתדרות הציונית, ש"התישבות הפועל המזרחי פסולה בעיניהם... (ו)כל שעל אדמה, הנכבש על ידי הבונה והחורש הדתי, הריחו מעין צנינים בעיני רבים..."⁵⁰⁴. וכך נבעה את הרגשותו הקשה בענין זה משה שפירא במוצעת המרכז של הפומ"מ בו' אדר תרפ"ט—17.3.29⁵⁰⁵: "הנהגה ענין שידך-אבריק. אין לך שבוע ואין יום, שהועה"פ לא יתעסק בענין זה. ישנה ידי חשאית, והמומנת להוציא את הנקודה הזאת מדינו, ועלינו לעמוד על המשמר יום יום".

אחת העצות⁵⁰⁶ נגד הכשלת הנקודה החדשה, לאחר סנינות מרים קדמיים⁵⁰⁷, היתה, "שצריכים ביהודי, להזהר, שלא להסכים ליצירת נקודה כוון, שאין בכוונתה לשאת בעצמה בעול ההוצאות הישעיות; ואין לך מושב, שבכוונו לכלכל את הוצאותיו, כשהנהו פחות מ-70 משפחות קלאיות מלבד בעלי המקצוע... ולכן—"העמדה צריכה להיות רק אחת ויחידה: הוספת קרקע מתוך הארמות הגובלות את הנקודה הזאת... ש"י... הגון כבר בידי יהודים ו (לכן:) על הקרן הקיימת להעביר לרשותנו, בכדי לאפשר את השגת הרציני והמוצלח של הפועל המזרחי במקום הזה".

מענין הוא, שהרעיון של הגדלת השטח, כתנאי לקיומה התקין של הנקודה על אדמת שידך-אבריק, לא עלה לראשונה בחוגי הפומ"מ אלא דווקא בוועדה

508. לכל הפסקה הזאת - ר' סקירת-הרצ"א, דף י"ב.

509. ר"ג הע' 506.

510. והשוה את ההחלטה, מס' ה', שנתקבלה במוצעת המרכז של הפומ"מ בארץ ב' תרפ"ט: "המוצעה ודרשת מאת מחלקת ההתישבות של הנהלת הציונית להוסיף למושב בשידך-אבריק את כל הצורה הטכנית-המשקית וההדרכה בהתאם להחלטה היעיד-הפועל הציוני בעשרים לחודש יולי שנת 1928 ('נתיבה', א' ניסן תרפ"ט, עמ' 244).

511. שם, סיני חשון תרפ"ט, עמ' 91; וכן ר' סקירת-הרצ"א, דף י"ב.

512. 'נתיבה', א' סיון תרפ"ט, עמ' 327.

513. שם, שם.

514. א) שם, א' ניסן תרפ"ט, עמ' 244 (ר' הע' 510); ב) והשוה גם את ההחלטה, הומונת בקשר לענין זה, של המועצה המרכזית של המזרחי במוצה גליציה כחודשים "לאחר-מכן (התור), ה' סיון תרפ"ט—13.6.1929, עמ' 16.

תרפ"ט, עמ' 348; וכן 'התור', א' אלול תרפ"ט, עמ' 16.

501. ר' הע' 486.

502. 'נתיבה', א' כסלו תרפ"ט, עמ' 105.

503. 'נתיבה' תרפ"ט, עמ' 105, 121, 244. ר' הע' 456.

504. שם, א' חשון תרפ"ט, עמ' 49, במאמר המעורר: "לשאלת הקרקע בשידך-אבריק".

505. שם, סיני תרפ"ט, עמ' 352; וכן השוה את האשמתו - באותו חומך - של הרב ברלין נגד מחלקת ההתישבות ונגד הנהג"צ (ר' הע' 499).

506. שם, א' חשון תרפ"ט, עמ' 50 (ר' הע' 504).

507. ב'ויזיטין' וב'נתיבה-יעקב', ר' שם, שם.

ככליון עינים להתישבותם — תקומם היחידה, ואין כל ספק שזה יעורר התמרמרות גדולה בכל התנועה המזרחית והיהדות החרדית כולה: בראותם את ההפליה לרעה של ההתיישבות הדתית, שלגבי דידה אין כנראה ערך ממשי להחלטות הקונגרס, והיא "הולכת וגדחת: מדי פעם בפעם ע"י המוסדות הישביים שלנו", ולכן: "אגו דורשים אפוא לתקן את המעוות עד כה ולהכניס בתקצוב ההתיישבות של ההנה"צ לשנת תרפ"א את ההתיישבות של 70 חברי ארגון אי של הפועל המזרחי על ארצות שיד"א אבריק" (הדגשה במקור).

דברים אלו השפיעו, כנראה, על צירי הקונגרס הטי"ו, שקיבלו את הצעות ההחלטות הבאות בנידון: "הקונגרס מחליט, כי בהתיישבות החדשה יש להביא בחשבון קודם-כל את הישביים הבאים: א) ארגון הפועל המזרחי בשיד"א אבריק... 520. ב) הקונגרס 521 מטיל על האקסטרניבה לאפשר את קיומן של המשפחות הנמצאות כבר בשיד"א אבריק, למטרה זו יתחילו תיפק ומד האקסטרניבה והקק"ל בעבודת ההכנה וההסבה, בכדי לאפשר את ההתיישבות השפתית של ארגון הפועל המזרחי תיפק לאחר התחלת ההתיישבות החדשה... למטרה זאת 522 ייתן כסום מתאים מכספי הרורבה של תקציב הקק"לאת".

לאחר שהחלטות ברורות אלו נתקבלו, היתה הגהלת הפהומ"ז רשאית לקוות, שאמנם תגשמה ע"י ראשי התנועה הציונית, ושכבר "יושם קץ לסבל התבירים (וש)פרשת הדחיות תיגמר" 523. לאחר הקונגרס הטי"ו נתחזקה עוד תקוה זו ע"י הדברים האים:

א) בישיבה הראשונה לאחר הקונגרס של הגהלת הפהומ"ז ומחלקת ההתיישבות, שנתקיימה באלול תרפ"ט 524, הודיע מנהל אותה המחלקה, כי תוך שבועיים יבקר שטרן, עוזרו הראשי, בשיד"א אבריק, יקבל את

520. ר' החלטת הקונגרס הטי"ו, מס' 19/14 (א/20); ר' דו"ח הקונגרס הטי"ו בגרמניה, עמ' 504; וכן 'נתיבה', כ"ט אלול תרפ"ט, עמ' 421; וכן שכתבו של בבל, 'להנה"צ בא"י 30/30:20.10. (כ"ח השירי תרצ"א). / ר' החלטת הקונגרס הטי"ו, מס' 21/14 (א/22); ר' בה"ע הקודמת.

522. זו תוספת להצעת החלטת, שנחקלה קצת יותר מאוחר (בדו"ח הקונגרס הג"ל — הע' 520 — עמ' 507).

523. המקור העיקרי לפיסקה זו — תזכור של ועד"ע הפהומ"ז לידר רופין מכ"ב חשוון תר"ץ—1929.25.11. (ד"ר רופין נבחר בקונגרס הציוני הטי"ו ליוזמש של סקר חברי ההנה"ס וכראש מחלקת ההתיישבות). להלן בקיצור: תזכור הטי"ו (ור' הע' 545).

524. כי השוה את מכתב הוועד"ע הפהומ"ז לבבלי מ"א תשרי תר"ץ—15.10.1929.

החלטת הפהומ"ז לדרוש מקונגרס זה בראש וראשונה "להוציא לפועל את התיישבות הפועל המזרחי בשיד"א אבריק, כי הפעם מוכרחים לתקן את המעוות במשך ארבע שנים. נתחן ניתן לנו חלקנו, המגיע בכל הפעולה הישבוית של הפסטריות הציונית" 516. וכל זאת לאחר "ההפליה לרעה של התיישבות הדתית, שלגבי דידה אין כנראה ערך להחלטות הקונגרס" 518.

לאור כל הנ"ל מובנת ההחלטה הבאה של מועצת המרכז של הפהומ"ז, שנתכנסה בתמוז תרפ"ט — יולי 1929, ערב הקונגרס הציוני הטי"ו ובקשר אליו 517:

"המועצה מציינת, שסדרו ההתיישבות בשיד"א אבריק הוא הכרח חיוני לקיומו של הפועל המזרחי, ודורשת מאת הקונגרס הציוני (הטי"ו) להוציא לפועל את ההתיישבות הזאת, שאושרה ע"י הוועד הפועל הציוני בברלין (בקיץ תרפ"ח) על יסוד החלטות הקונגרס הציוני הי"ד הטי"ו, ולתת ע"י זה את האפשרות להכניס הפועל המזרחי, היושבים על האדמה, להסדר. המועצה דורשת מפרקצית המזרחי (בקונגרס הטי"ו) לעמוד בכל חוקף על מלוי הדרישה הזאת" 518.

12. יחזה של המחלקה ההתיישבות של ההנה"צ ההתיישבות הפהומ"ז בשיד"א אבריק מקיץ תרפ"ט ועד סתו תרפ"א

נציגי המזרחי הפהומ"ז בקונגרס הטי"ו, שהתכנס בציריך בקיץ תרפ"ט, עמדו, כנראה, בחוקף על דרישת הפהומ"ז הג"ל, כי בפעם הראשונה קיבלה מליאת הקונגרס הציוני החלטת טובת התיישבות הפהומ"ז בשיד"א אבריק.

ייתכן שעל החלטה חיונית זו השפיע גם המכתב המיוחד, שהוגש לצירי הקונגרס הטי"ו ע"י הווע"פ של הפהומ"ז בא"י, במכתב הזה מסופר בקיצור על השתלשלות הענינים בקשר להתיישבות הפהומ"ז, החל מהקונגרס הי"ד בתרפ"ה, והמכתב מסתיים באזהרה לגבי העתיד ובדרישה מהקונגרס 519: "ובאם השאלה הזאת לא תפתר הפעם בחיוב, יביא זה לידר אכזבה ויאוש את התבירים, הנמצאים על המקום, ויתר חברי הארגון (א), המפורזים בנקודות שונות בארץ והמחכים

515. 'נתיבה', א' סיון תרפ"ט, עמ' 5—314.

516. השוה את החורר המיוחד, שהופץ בין צירי הקונגרס הציוני הטי"ו מטעם הווע"פ של הפהומ"ז בקשר לפרשת ההתיישבות בשיד"א אבריק ('החורר', א' אלול תרפ"ט—1929.6.9, עמ' 24; גר' בהחלטת פ' 12 (להלן).

517. זו החלטה מס' ט"ז של החלטות מועצת המרכז ('נתיבה', ט"ז תמוז תרפ"ט, עמ' 376).

518. ר' הע' 514 ב.

519. ר' הע' 516.

אבל איך לעזוב מקום ויכול, שכל כך הרבה עמל הושקע בהם. החלטנו להשאר ויעבור עלינו מהו"⁵⁵¹.
בעת אותם המאורעות פרצה דליקה בגורן של שיד-אבריק. הנוק נאמד בכ"ח 500 לא"י⁵⁵². וממשך וכותב אחד מחברי הקבוצה שם⁵⁵³: "לא נשארה לנו עצה אחרת כי אם להודיין במקלות ולעשות שירות מסביב לגורן, כנדי שאיזה מבעיר לא יוכל להתפרק ולהעלותו באש. וכך אנו עומדים על המשמר וימם וילילה". בגלל שריפת הגורן "לא היחה כל אפשרות להבריס הג"ל לחרוש איזה שטח שהוא אדמה לשנה הבאה. וכעת ישנה רק אפשרות עוד להספיק את החרישה בטרקטור, שזה כרוך בהוצאות, שאין בידם להוציאם. והיות שמות הגשמים ממשמים ובאים, ישנה סכנה, שבכלל לא יוכלו להספיק את החרישה השנה, אם לא יתנון להם אפשרות לזה בלא כל דחוי"⁵⁵⁴. לכן פונה הוועד"ש של הפה"מ"ז אל מנהל מחלקת ההתיישבות, כדי שהמחלקה תאחזו "בלי דחוי באמצעים הדרושים... לאפשר... את הרישת שטח מסוים של אדמתם (של חברי שיד-אבריק) לשנה הזאת (ת"ר"ץ)⁵⁵⁵. מלבד זאת החומר עוד מצבם של חברי ארגון א' בשר"א. לאחר הקונגרס הטי"ז, כי לאור ההחלטות החיוביות, שנתקבלו בו בקשר לשר"א, הפסיק המזרחי את תמיכתו בהתיישבות במקום, שלא הפסיקה בלא-הכי, באומרו, שהטיפול במושב החדש עבר להנה"צ"⁵⁵⁶.

על אף כל הציפיות המוצדקות הג"ל מצד הנהלת הפה"מ"ז לשיפור מצבו של מושבה הראשון וכן על אף כל הקשיים הג"ל של חברי ארגון א', שניסו בכל כוחם להמשיך ולשבת על אדמת שיד-אבריק, הציע בבלי לנציגי הפה"מ"ז בישיבה, שנתקיימה בסוף תשרי תר"ץ (אוקטובר 1929), "שלעת עתה ירדו החברים מהאדמה (של שר"א). עד שהמצב הכספי של הנה"צ יוטב"⁵⁵⁷. על עמדתו זו הוזר מנהל מחל. ההת. כמה ימים לאחר-מכן ובהרחבה במכתבו אל ראש מחלקתו, רופ"ס⁵⁵⁸, עכשו הוסיף עוד, "ישכלל התוכנית להתישבות (על אדמת שר"א) יש לדחות עד התיפתר שאלת הקרקע"⁵⁵⁹.

החומר יעבד תוכנית; רק לאחר-מכן יתקיים דיון עליה בין שני הצדדים. ואמנם ביקר שטרן בשי"ר אבריק יחד עם קסטנבוים, מנהגתל הפה"מ"ז, ב"ח תשרי תר"ץ-22.10.1929⁵⁶⁰.
(ב) גם דברי המחלקה להתישבות: "הגנו נאלצים להשאר שם (=על אדמת שיד-אבריק) לעת עתה רק קיבוצ קטן לרם כבוש והכשרה"⁵⁶¹ — חיזקו את הקוחם של ראשי הפה"מ"ז, שהמחלקה אמנם תבצע את החלטות הקונגרס הצינוני הטי"ז.

(ג) וויץ, מראשי הקק"ל, היה סבור⁵⁶², ש"אדמת שיד-אבריק... מוכרחה להעבד כולה בשנת תר"ץ, מבלי להשאר בור... והאת מטעמים לכללים-בטחוניים: כדי למנוע, שאדמת שיד-אבריק — הפגרה עכשו וכמצב של הפקר — תיחפס שוב על ידי 'אוהם הבדויאים (או בדויאים אחרים), שהרודו ממנה לאחר מאורעות הדמים" באותו קיץ תרפ"ט. ועוד מדגיש וויץ בסוף מכתבו הג"ל למחלקת ההתיישבות⁵⁶³: "אנו חוזרים דורשים, אפוא, מאת כח, כי תתנו הוראות למתישבים של ארגון המועל המזרחי שם — לעבד את כל השטחים מאדמת שיד-אבריק, הניתנים לעיבד קלפאי או ניצול אחר; וכמובן לא רק את קרקע-המישור אלא גם את מדרוני-ההרים ובקעותיהם וגיאותיהם עד המכסימום האפשרי...".

בינתיים המהיר מצבם של 25 החברים⁵⁶⁴ בשי"ר אבריק; וזאת בעיקר עקב המאורעות של קיץ תרפ"ט, שעברו על המתישבים "לא במעט בחלות"⁵⁶⁵, כי קרבתם ולעניניהם התרחשו התנפלויות ורירות ועוד. היו בחדים במקומם "ללא כל עזרה והגנה", וממשך וכותב אחד המתישבים: "יעצו לנו לעזוב את המקום.

525. בעת ביקורם. במקום הגישו מתישבי שר"א. לאורחים הצעת תוכנית להתישבות קבועה לשנת תר"ץ. הצעה זו לו אומצע ע"י שטרן וע"י מחל. ההת. (נתיבה), א' חשון תר"ץ, עמ' 334). לאחר ביקורו הגיש שטרן דו"ח פסימי על רשמיו במקום (הדרי"ח בתת. 611 ב; וכן ר' בוכריי-תר"ץ). על למקורות של דו"ח-שטרן אומצע אח"כ ע"י הנהלת של מחל. ההת. שפעלה לפיהו.

526. קטע זה נכתב ע"י הנהלת של כחל. ההת. לדרקטוריון הקק"ל, שהמצ"א אותו לועה"פ-פה"מ"ז (ור' בוכריי-תר"ץ).

527. מכתבו של וויץ למחל. ההת. מכת"ה תשרי תר"ץ—29.10./29.

528. שם.

529. לפי הדו"ח הג"ל של שטרן (הצ' 525) שהו בשר"א. בזמן ביקוריהם שם, בתשרי תר"ץ, 12 בעלי משפחות עם נשותיהם 8 ילדים וגם 12 רוקים, כסה: 44 איש. ור' ג"ח מכתבו של א', כהן, צ"ג אנשי שר"א. להנה"ס 12.29/29. (כ"ח חשון תר"ץ).

530. במכתב שפורסם בינתיבה, כי"ס אולו תרפ"ט, עמ' 425.

531. שם, שם.
532. שם, שם; וכן שם, י"ד תשרי תר"ץ, עמ' 17.
533. ר' ה' 530.
534. מכתבו של מלך בשם הוועד"ש-פה"מ"ז לבבלי מ"א תשרי תר"ץ (ור' הע' 524).
535. שם.
536. מכתבו הג"ל של א. א. כהן משר"א. להנה"ס (סוף הע' 529).
537. תוכיר-תר"ץ (הצ' 523).
538. מכתבו של בבלי מ"ר 5.11./29. (ב' חשון תר"ץ).
539. ור' בפרק 11 והערות 508, 511—514.

אין כנראה במחלקת ההתישבות ערך ממשי להתלות והקונגרסים. הדבר הגיע כבר מעבר לגבול הסבלנות. ובתור חבר הנהגה צ, העומד בראש מחלקת ההתישבות⁵⁴⁶ אנו מטילים על כב את כל האחריות בעד ההיס והחורבן של הנקודה הזאת. יציבוא גם הרס לעד משפחות, המצפות בכליון עינים להתחברותם – תקוות היחידה. זה גם יגרם לאכזבה גדולה בשורת הברינו בארץ ובכל תנועתנו בגולה. אנו חושבים למותר להדגיש עד כמה שווה חטא ועוון הציונות להביא כשעה זו ליד עיבת נקודה ישובית, ביחוד במקום הזה, החשוב מכל הבהיותו... אנו דורשים איפא את מלוי החלטת הקונגרס (הט"ו) על קיום המשפחות בשיר-אברוק ע"י אישור התקציב למטרה זו.

ובסיום המכתב: "אם במשך ימים אחדים לא נקבל תשובה חיובית, נהיה נאלצים, למרות רצוננו, להודיע לכל העולם הציוני ולהירות הדתית ביחוד על יחסם המעליב והמדאיב להתישבות הדתית, ונודיע את עורמם באופן ישר. יודעים אנו, שצעד זה, ביחוד כשעה זו, עלול לגרום להפרעות בעבודה הציונית, מה שאנו רוצים למנוע ככל יכולתנו, אבל אםם בחיטסם המיוחד תכריחו אותנו לעשות זאת, בכדי להגן על קיומנו וזכותנו המקופחת על ידכם, האחריות תפול אך ורק עליכם". (הדגשה במקור).

בפעם הראשונה מודיעה, אפוא, הנהלת הפומה"ו בפירוש, שתאחז ב"נשק" של הפעלת דעת-הקהל נגד העבודה הציונית, "כדי להכריח את הנהגה צ לקיים את החלטת הקונגרס הט"ו" בקשר להתישבות הפומה"ו בשיר-אברוק, כפי שנאמר בהחלטתיה של מועצת המרכז של הפומה"ו, שנתכנסה בדיוק באותם הימים⁵⁴⁷.

גם מצד גוף אחר של הפומה"ו הופעל באותו הזמן ולאותה המטרה לחץ על מחלקת ההתישבות. במכתב נוקב ומר מסביר צצניו על ארגון א' הנהגה צ⁵⁴⁸ (א).

546. עד תרס"ה—1925 ומתפרט—1929. זר' אנציקלופדיה של הציונות ושל "הראש" באנגלית, עמ' 970.
547. כינוס של מועצת המרכז של הפומה"ו התקיים כנ"א ר"ב חשוון תר"ץ, זר' יתביה, א' כסלו תר"ץ, עמ' 58; זר' במרוזת שם, ג' שבט תר"ץ, עמ' 116—117. והשוה לעיל פ' 9 ורע"ז 370.

548. הקונגרס הט"ו בקיץ תרפ"ט החליט על הקמתה של הסוכנות היהודית. לפי סעיף 4 של חוקת הסוכנות יכה נשיא ההסוכנות הציונית גם כנשיא הסוכנות היהודית ('העולם' תרפ"ט, עמ' 5—694). מאז באה במקום הנהגה צ: הנהלת הסוכנות (להלן בקיצור: הנה"ס), אך עמשיים אפילו מנהלי מחלקות של הסוכנות היהודית החדשה להשתמש במושג 'הנהגה צ' (ר' לעיל בןגף המחקה והערות 544, 550, 551, 564, 598, 655, 657. וכן השוה הערות 565, 631, 663, 703).

עמדה יללית זו של בבלי להתישבות הפומה"ו על אדמת ש"א, לא נבעה ממניעים עקרוניים, כמו אצל קודמי פלנסקי, אלא משיקולים חקלאיים-כספיים צרים; וזאת בניגוד לעמדתו העקרונית גם של הר פומה"ו⁵⁴⁹ וגם של ארגונים חלוציים אחרים, שדגלו בהרחבת ההתישבות העברית בכל מקרה⁵⁴¹. יש לציין, שדעתו של הר מנהל מחל. היתה יותר קיצונית מזו של עוזר הראשי, שטרן. הלה אמנם דחה בדו"ח הנה"ל⁵⁴² את הצעת הפומה"ו לתקציב בסך 3500 לא"י לשנת תר"ץ שבביל 24 באגרים, ששהו בש"א, בגלל מחסור בכסף⁵⁴³ ובקרקע מספקת, אולם במקום זאת הציע לשנה זו תוכנית מצומצמת של 1100 לא"י, כדי שערשה עובדים יכשירו את הקרקע שבביל "ההתישבות העתידה".

רופין, ראשה החדש של מחלקת ההתישבות, העדיף לאמץ את גישתו של שטרן על זו של בבלי. ולכן לא קיבל, בלבד זה, את הצעתו של בבלי לטלל בינתיים את ההתישבות הפומה"ו בש"א, אלא הציע, כהצעה ראשונה, שבהחדשים הראשונים יחוק המורה את ההתישבות בש"א. על חשבוננו, "עד שהנהגה צ תוכל לעשות את זה"⁵⁴⁴.

על כך הגיב הרע"פ של הפומה"ו בכ"ב חשוון תר"ץ—29.11.29 במכתב חריף לרופין, שבו כתוב בין היתר⁵⁴⁵: "אנו מודיעים איפא לכב: שעד היום השקענו בהתישבות הזאת כ-1200 לא"י. ועכשו אין לנו כל יכולת להסכים להצעתו. מלבד זה, הצעה זו היא בניגוד גמור לחלטת הקונגרס (הט"ו), ואנו רואים בזה שוב השתמטות והתנגשות בהתישבות חברי הפועל המזרחי. הפעם שבוש אופן לא ניתן להתנגס בוכיותנו ולהפלות לרעה את ההתישבות העובדת הדתית, שלגבי דידה

540. ר' פתק משטרן (?) לבבלי מ-29.11.29 (ר' תשרי תר"ץ).

541. ב'שלמה פלנסקי, חייו ופעלו", עמ' 26. מובאים דבריו של עיריכ של 'ספרייגור' על בבלי ושטרן ממחל. הנהגה, "שגורמו לא מעט קשיים למשא, הנאבק על קיומו והתרחבותו, תוך שחזן מלא, שהם שומרים על כפי הלאה, לבל יתחבשו על ידי אנשים ללא מעלמא הרין...".

542. ר' הע' 525.

543. נימוקיו של שטרן בכינון זה היו: (א) "להתכנסת אין לקוות"; (ב) "אין שום פרספקטיבה לעבודות בהשבתה... אין עבודות יבוש במקום...".

544. תזכיר-תר"ץ; וכן השוה (א) את ההסכם בין רופין לבין ברלין בנידון, שנשלח ע"י הראשון לשני בי"א חשוון תר"ץ—14.11.29; ו(ב) את המכתב מרופין לרוב ברלין שנכתב 17 ימים לאחר-מכן, אולם לא נשלח.

545. תזכיר-תר"ץ, שנחבר ע"י א. קסטנבאום וס. ז. שראר בכ"ב חשוון תר"ץ 29.11.29 (ור' הע' 523).

מצבם הקשה מנשוא של מתיישבי ש"א.⁵⁴⁹ "אנו מונישים בהדגשה מיוחדת, שאנחנו נשינו ושפינו מתלבטים ברעב..."; ובהמשך: "האם זה כל שעשנו, שאנו מתאווים בקרקע ורוצים להחיות אותה ולהיות ממנה? או איוה מפלגה דיסטורטיבית... (האם) אהנו ממיטים שואה על ארצנו, שהנהה"צ צריכה להתחיל אלינו באופן כה אכזרי? הנה, ימי הגשמים באו בועף ואין אף גג שלם בכל נקודתנו. ולילות שלמים צריכות האמהות להגן בגופן על תינוקותיהן שלא יירטבו. נפשות חמומות אלו, מה חטאו! האפשר להשאיר ילדים במצב הזה?"

ייתכן שהצעים אלו מחוגים שונים של הפועלים השפיעו, ולו חלקית, כי מחל. התה, לא הציעה בלבד זה למרכז העולמי של המזרחי את ביטול ההתיישבות בש"ך-אבריק כהצעתו הנ"ל של בבלי, אלא הציעה לו תוכנית להתישבות במקום, כשברע לאחר המכתב האחרון הנ"ל של הנהלת הפהמ"ו; וזאת, אפי"י שהגה"ס החליט "לאשר לע"מ מהתקציב החקלאי של 193,000 לא"י רק סכום של 118,000 לא"י"⁵⁵⁰ כנגד המצב הכספי הרע,⁵⁵¹ ולכן החליטה ג"כ הנה"ס "לדחות את ההחלטה ביחס לעדף התקציב לעוד שלשה חודשים, עד אשר יובר מצבה הכספי של ההסתדרות הציונית.⁵⁵² ולואר המצב הזה הציעה עכש מחלקת ההתיישבות, שהסתדרות 'המזרחי' תממן את תוכנית המחלקה להתיישבות בש"ך-אבריק לתקופה זו של 3 חודשים. ואם הנה"ס תאשר, או את תקציב המחלקה במלואו, יהיה מחל. התה. מוכנה "לקבל מאותו רגע על שבנונו את עדף התקציב לש"ך-אבריק".⁵⁵³ אך תוכנית המחלקה לא התחמסה לכל 24 העובדים, ששהו במקום, אלא הציעה תקציב — "הספקה" בסך 1100 לא"י ל-10 עובדים (עם משפחותיהם) בלבד, כאשר רק 400 לא"י מהסכום המוצע היה כיסוי מהכנסות שנות.⁵⁵⁴ וכל זה היה בתאם להצעתו הנ"ל של שטרן.⁵⁵⁵

(א) קיום החלטת הקונגרס הט"ו "לאפשר את קיום אותן המשפחות הנמצאים (כבר) בש"ך-אבריק", והוסיף לזה שפירא עוד נימוק בטחוני, כי "בשעת חרום זו, (כ) שמגדילים את הנקודות בכל מקום בקשר עם מצב הביטחון בארץ, ונקודות ש"ך-אבריק הנמצאת בקצה היישובים העבריים בעמק יזרעאל), בודאי אין כל מקום להקטנה, ויש בזה משום סכנת נפשות".⁵⁵⁶

(ב) אין לקשור "את סדור ש"ך-אבריק עם אישור תקציב מחלקת ההתיישבות בחודש פברואר (1930) במלואו".

על תוכנית זו מיהרה להגיב הנהלת הפהמ"ו, שהתנגדה לה נמרצות. בציג ונה"פ—"הפהמ"ו טען,⁵⁵⁷ שהצעת המחלקה — "פרושה, הורס וחורבן הנקודה", ולכן "יתנגד ונלחם בכל תוקף ובכל המאמצים". ובהמשך: "אנו רואים בהצעתכם, או רק השתמטות

בלי תיקונים אלו, מסיים שפירא, "אין אנו רואים כל תועלת בהצעתכם, ונחשב את סריגכם לתקונים שלנו כהפליה לרעה את ההתיישבות הדתית...". בתשובתו על מכתב זה של שפירא בימש המזרחי.⁵⁵⁸ הסבירה מחל. התה. גם את המצב הכספי הקשה — הנ"ל — של ההסתדרות הציונית וגם את הצעתה, שבשביל עיבוד שטח-הפלחה של 3000 דונם נטו בש"ך-אבריק יספיקו 10 איש בלבד, ובמכתב אחר הציע רופין לרכ ברלין הצעה קונסטרקטיבית⁵⁵⁹ לצאת מהסכך.⁵⁶⁰ לאחר שהבינו, כנראה, שאין המזרחי מוכן עוד לממן

על תוכנית זו מיהרה להגיב הנהלת הפהמ"ו, שהתנגדה לה נמרצות. בציג ונה"פ—"הפהמ"ו טען,⁵⁵⁷ שהצעת המחלקה — "פרושה, הורס וחורבן הנקודה", ולכן "יתנגד ונלחם בכל תוקף ובכל המאמצים". ובהמשך: "אנו רואים בהצעתכם, או רק השתמטות

555. ובדומה לכך התבטא באותו זמן בורשטיין, וציגו של ש"ך-אבריק, ביישיבת הוועד המרכזי הזמני של 'ארגון המושבים והעובדים החקלאיים הדתיים בא"י', ישיבה זו התקיימה בחיפה ב'ט' כסלו תרצ"ג—11.12/29 (ור' הת. 1861).

556. במכתבו לרופין ב'ט' כסלו — 5.12.

557. והשזה את מכתבו הנ"ל של א. כהן משר.א. לנהג"ס, שנכתב 4 ימים לפניכן (ור' הע' 529).

558. המכתב הזה נכתב על דף של "הנהגלה בארץ-ישראל" ע"י בבלי, מנחל מחל. התה. כפי שכתבר מהמשפט האחרון, שכתבו בכתיב-ידיו. תוכנו של מכתב זה, שנכתב ב'ט' כסלו תרצ"ג—10.12/29, דומה מאד למכתב אחר, שנכתב באותו הזמן ע"י ד"ר רופין לרב ברלין, אך לא בשל (ר' הע' 544).

559. מכתב זה נכתב באותו התאריך כמכתב הקודם (ר' הע' הקודמת).

560. יופה הסביר רופין בעצמו את המצב המסוכן שנוצר: מצד אחד — "המתושבים מוכרחים להתחיל בעבודתם כבר מעכשיו", אך, מצד שני, "יעברו לכל הפחות חודשים מספר עד אשר מצבנו הכספי יובר ועד אשר נוכל להגיד אם בכלל תהיה לנו האפשרות להספיק אוה

549. מכתבו של א. כהן לנהג"ס ב'צ"ב—1.12. (כ"ח חשוון תרצ"ג); וכן שהזה את מכתבו הבא לאותו הנסע, שבועיים לאחר-מכן.
550. מכתבו של בבלי בשם רופין מ'ט' כסלו תרצ"ג—3.12/29.
551. שם.
552. וכן ר' מכתבו של בבלי לאנשי ש.א. מ"ז כסלו תרצ"ג (29.12.19).
553. ור' הע' 525.
554. במכתב לרופין מ'ט' כסלו תרצ"ג—5.12.

את תוכנית ההתיישבות של מחלקתו. ייתכן, שרופין הושפע גם מהסיוע הטכנוני הנ"ל של שפירא, כפי שמתברר מהמסד המכתב, שיובא מיד. ע"פ הציע ראש מח. ההת. לרב ברלין, "שהמכתבים יפנו לקרן העזרה בדירישה להלוות להם כ"כ 300—400 לא"י". הוא ממשך: "איני מצדי מוכן להמליץ בפני קרן העזרה על בקשה זו, כי בגלל האזורות נעשה מסוכן יותר לעזוב את המקום ולהשאיר את האדמה בלתי מעובדת". למחרת כתיבתו של מכתב אחרון זה, כט' כסלו תר"ץ—11.12.29, התקיימה ישיבה של הנה"ס⁵⁶³, ובה נתקבלה הצעתו של ד"ר רופין הרב ברלין⁵⁶⁴: לתת לקבוצת הפהמ"ו בשיך-אבריק סך 500 לא"י באופן כזה, שהקציב ההתיישבות הכללי יופתח בטכוס זה. מחל-קת ההתיישבות מנסה בתחלתו זו לאלץ את חברי ש.א. לא להשאיר במקום אלא ישררה מהם בלבד. רק לאחר התחייבות לעשות כן, ישלחו לחברי ארגון א' "50 לא"י ע"ח הסכום, שאושר ע"י הנהנ"צ"⁵⁶⁴.

בתשובתם הנועמת, שלא איהרה לבוא⁵⁶⁵, דרשו אנשי ש.א. "רבייה לתוכנית המעליבה" הוו של מחלק. ההת., וזאת בנימוקים הבאים:

(א) החלטת הקונגרס ה"טו" בקשר אליהם חייבה את האסקוטיטיבה לאפשר קיומם של המשפחות הנמצאות על המקום,⁵⁶⁶ ולכן "אין היא צריכה לורש חברים מאדמה, שמתאחזים בה בצפרניהם ומכזים וז שנתיים וחצי, שיוכלו לגאול אותה ממעמיתה".

(ב) "מצב הביטחון בתנאי הנוכחיים לא מרשה, שרק 10 עובדים ימצאו על המקום".

(ג) "אחר" סבבלו יחד שנים אחדות בעד מטרה קודשה אחת, אין לנו שום זכות מוסרית לדרוש מחלק (ה)חברים, שיעזבו את המקום ויילכו שוב לנדוד ולגוע על פני הארץ ולהפוש מקום עבודתם".

אך כל טענות אלו לא הועילו בגלל המצב הכספי הקשה גם של התנועה הציונית וגם של חברי ארגון א', אלו האחרונים היו מאד זקוקים לסכום הנ"ל של 500 לא"י, שהנה"ס אישרה עבורם, כדי לכסות את

הידיעה על הקצבתו של הסכום הזה⁵⁶⁷ נתקבלה בשיך-אבריק כעת ברגשות מעורבים; וזאת בניגוד לסמחתם של חברי ארגון א' על הידיעה הראשונה בקשר

566. ר' לעיל והע' 522; וכן ר' מכתבו של בבלי להסת' המורחי ב"י סבת תר"ץ—10.1.30.
567. ברישמת החברים הללו, הנמצאת בהת... 2611, מופיעים 12 שמות: ז'ר' להלן והע' 576.
568. מכתבו של בבלי למרכו העולמי של המורחי מכ"ד סבת תר"ץ—24.1.30.
569. מכתבו של בבלי למרכו העולמי של המורחי מ"י סבת (ר' הע' 566) ומכ"ד בו (ר' הע' 568).

570. גודל החוב ב"9.10.1929 היה 388 לא"י. סכום זה כלל 170 לא"י שטרות המורחי, שלא נפרשו (ר' מכתבו הנ"ל של בבלי מכ"ד סבת בהע' 568).
571. שם.
572. ר' הע' 569.
573. ר' שני מכתבו של שפירא אל בבלי מט"ו סבת תר"ץ (15.1.30) ומא' שבט, תר"ץ (30.1.30).
574. מכתבו של שפירא לבבלי מ"ד שבט תר"ץ—2.2.30.
575. כך כתב בבלי בסבת ידו של בני המכתב הנ"ל של שפירא אליו (בהע' הקודמת), וכן ר' מכתבו הנ"ל של בבלי מכ"ד סבת תר"ץ, נקודה ה (ר' הע' 568).
576. לכל הפיסקה הזאת — ר' 'נתיבה', י"ד אדר תר"ץ, עמ' 6—165.

(א) "מצב הביטחון בתנאי הנוכחיים לא מרשה, שרק 10 עובדים ימצאו על המקום".
(ג) "אחר" סבבלו יחד שנים אחדות בעד מטרה קודשה אחת, אין לנו שום זכות מוסרית לדרוש מחלק (ה)חברים, שיעזבו את המקום ויילכו שוב לנדוד ולגוע על פני הארץ ולהפוש מקום עבודתם".
אך כל טענות אלו לא הועילו בגלל המצב הכספי הקשה גם של התנועה הציונית וגם של חברי ארגון א', אלו האחרונים היו מאד זקוקים לסכום הנ"ל של 500 לא"י, שהנה"ס אישרה עבורם, כדי לכסות את

561. בישיבת תר"ץ — מס. 46.
562. 3 מחברי הנה"ס היו בעד ההצעה, 2 נגדה, וסקר לא השתתף בהצבעה; ור' שם.
563. וכן ר' 'נתיבה', י"א כסלו תר"ץ, עמ' 53; וכן ר' 'התקציב לקב' הפועל המורחי בשיך-אבריק' בהת. 2611.
564. מכתבו של בבלי לארגון א' מ"ו כסלו תר"ץ—19.12.29.
565. מכתבו של י. כהן למחל. ההת. מכ"ב כסלו תר"ץ (24.12/29).

לכן, כאשר שבו, כי בא סוף" קץ לסבלם. שמתחם זו חלפה מיד, כי: א) הסכום לא נקבל אלא באיחור רב; ב) גם כמה חדשים לאחר החלטת ההנה"צ להקצבת הסכום, לא הולה עדיין מחל. התה"ב באינו פעולה; ג) השפיעה עליהם לרעה בעיקר החלטתה של המחלקה, שלא יסודרו על ידיה או בצורתה אלא 12 חברים בלבד. במקום כל 24 החברים של ארגון א' ב.ש.א.

בתחילה לא היתה המחלקה מוכנה לסדר על השבונה אפילו את 12 אלו אלא רק 10, אך לשני אנשים נוספים והקצב סכום נוסף ע"י ועד העזרה המרכזי, שזענה בכך עקרונות לבקשתן של הנהלת הפהמ"ז⁵⁷¹ ומחל. התה"ב⁵⁷² תפקידם של שני אנשים אלו היה לעסוק בשמירה לאור מצבו הבטחוני⁵⁷³ והאיסטרגי⁵⁷⁴

571. הנהלת הפהמ"ז ביקשה 24 לא"י לחדש "בתור משכורת חודשית לארבעה שבועים, 6 לא"י לכל אתר" (מכתבו ממי"ז כסלו תר"ץ—29/12/20), ואילו ד"ר רופין הציע לקלוף קיש, שאשר תקציב ל-2 שומרים לתקופה של 4 חודשים (מכתבו מ'30/12/21 — כ"ב טבת תר"ץ). לבסוף הסכים קיש לתקציב סכום של 24 לא"י לשני שומרים לחודשיים בלבד — פברואר ומרס 1930— וזאת לאור מצבו המיוחד של המקום, אעפ"י שיקרו העזרה לא היתה מיועדת אלא לשפת חירום מיוחדת (מכתבו של קיש לרופין מ'23/1— כ"ג טבת תר"ץ). לא ראה קיש "סכנה מיוחדת לממשך את השמירה בשיד-אבריק" (מכתבו של בבלי לחברי ש.א. מר ניסן תר"ץ—24/30, 24), אך הנהלתה של מחל. התה"ב וארגון א' דרשו במפגיע את המשך השמירה (ר' מכתבו של צבי ארגון א' למחל. התה"ב מ'19 ניסן תר"ץ— 15/4/30; וכן ר' מכתבו של בבלי לקיש מ'30/4/30 — כי ניסן תר"ץ ומ'7/5— ס' אייר תר"ץ).

572. על נכונותו של רופין לעזור לפרהמ"ז בהשגת תקציב לבטחון — ר' לעיל הוצ' 559; וכן ר' בהצ' הקודמת. 573. וכן כותב: י. כהן מ.ש.א. למחל. התה"ב כ"ו ניסן תר"ץ (15/4): "... בכל יום יש לנו מריבות ותגרות קלות אהם (= עם הבודים בסביבתנו)", לרועית להוריד את עדיהם מהתבואה, כי אין גבול לרוצחנות, ולא נרתעים רק — (=) מפני כח הרוח. גנבי שטרעם יצטוו המפורסמים ארבים לנו לילה לילה, ואם נרעם מהשמירת לילה אחד יגנבו את כל המשק".

574. אצלמנדר זייד, מייסד "השומר", שהיה גר בסוף ימיו לבד על גבעת שיד-אבריק בשומר העירוני מטעם ההקציל (ארלוזורוב; עמ' 247, הוצ' 214 שם), כתב ב' 19.10.30 (כ"ו תשרי תרצ"א) בקשת הנהלת הסיכנות לקבלת הלוואה לשם בנייתו של "גדר אבנים הגונה של 7 1/4 מטר ברוחבה של 4 דונמים מטעמי הגנה". ובהמשך מכתבו מסביר זייד עוד: "ההתנפלות עלי משנה שעברה הוכיחה למדי את מדת הגנתי על המקום" (ג) הושהת את הרברים הגייל של משה שפירא (ר' פ' 12 הערות 556—557), וכן ר' את מכתבו הגייל של רופין לרב ברלין (הצ' 559).

580. א) ובמכתבו הגייל של זייד (בהצ' הקודמת): "מימעים

המיוחד של שיד-אבריק; ושומרים אלו אמנם הוסיפו רבות למצב הביטחון במקום⁵⁸¹. כך החזיקו במקום 12 איש באישורה של מחל. התה"ב ובעזרתה. ארבעה חברים נוספים הוחזקו ע"י הוה"פ של הפהמ"ז⁵⁸². נשאר אפוא ב.ש.א. בס"ה 16 מתוך 24 חברי ארגון א'.

הפהמ"ז לא הסתפק בסכום הגייל של 500 לא"י שבני ש.א. קיבלו מהנה"ס לשנת תר"ץ, כי "אחרי שהתישבותו של ארגוננו הגייל (ב.ש.א.) נדחה זה כמה שנים, למרות ההחלטות הכרוזות לטובה עוד בקונגרס היי"ד והס"י, מוסלת החובה על המחלקה לאחוז בכל האמצעים, שההתישבות הזאת תצא לפועל בלי החויים נוספים"⁵⁸³. זאת ועוד: החלטת הקונגרס הסי"ז קבעה, שארגון שיד-אבריק הוא הראשון בין שלשת הארגונים, שהם "בתור הראשון להתישבות חדשה"⁵⁸⁴. לכן התנגד הפהמ"ז בתוקף לכך, "שהמחלקה מקשרת את סודר ההתישבות באפשרות של סודר ההתישבות גם של 2 הארגונים האחרים"⁵⁸⁵. כי ע"י צירוף זה לא היתה מטפיק כסף להקמתם של כל 3 הנקודות החדשות; וכך תיחיה פעם נוספת התישבותו הקבועה של ארגון א' ב.ש.א.⁵⁸⁶

גם חברי ש.א. כתבו באותו הזמן תוכרי למחל. התה"ב, ובו טענות דומות לאלו, שהרעלו ע"י הוה"פ של הפהמ"ז⁵⁸⁷. אך עיקר מטרתו של תוכרי זה היה: "להשוף את מצבנו במערומיו ולעורר את תשומת לבכם

סטרטגיים משמשת הנקודה שלי מפתח ופתח, כדי לתדור לישוים הקרובים לי בעסק. לולא נעצרו המתנפלים על שיד-אבריק לפני שנה, היה עולה מתנה כבד, שהיה מצטרף משבטי הערבים המתגוררים בסביבות שיד-אבריק, שהיו נגררים לאחר הייסת הנקודה שלי, והיו חוקפים את המזווה — שיד-אבריק, את כפר יהושע ואת נהלל.

ב) ובמכתבו הגייל של א. כהן (בהצ' 579). "בעטיו של המציע הקדוש להם (= לערבים ב.ש.א.) אין שום מגיעה מפני הגייל".

- 581. 'נתיבה', ייד אר"ץ, עמ' 166.
- 582. ר' הוצ' 576; וכן ר' במאמר "הפועל המזרחי בשיד-אבריק" ב'דואר הימים', ה' חשוון תרצ"א—27.10.1930.
- 583. מכתבו של הוה"פ של הפהמ"ז למחל. התה"ב מ'19 ניסן תר"ץ (15.5/30).
- 584. שם; וכן ר' לעיל הוצ' 520. וכן הושה את מכתבו של ארגון א' מ'30/4/30 (ו' אייר תר"ץ).
- 585. ר' הוצ' 583; וכן ר' תשובתו של בבלי לועה"פ של הפהמ"ז בו' אייר תר"ץ (5.5/30). ולארגון א' ב.ש.א. יומיים לאח"מ.מ.כ.
- 586. מכתבו הגייל של בבלי מו' אייר (בהצ' הקודמת).
- 587. ר' בהערות 583—584.

לתקום המעוזה ביחס אלינו⁵⁸⁸, וכך מתאר י. כהן את מצבם הקשה של חבריו בשיד-אבריק⁵⁸⁹:

"הוגנו הנא יושבים כבר שלש שנים על המקום הזה וכל מתנדנד ומודעז מומניות. כל מסמר, שתוקעים אנו לאיזה מקום הוא, רק באופן זמני, ואין לנטוע עץ לפרי או לצל, כי אין פרצלציה (=חלוקת הקרקע) ולא ידוע עוד המקום של הגקודה... בנין להגנה אי אפשר לעשות ג"כ מתוסר פרצלציה. המעניות הבלתי מסודרות ומנוצלות שממשות קן למלריה, שמפילה כל שנה לא רק חברים משורותינו, כי אם מנקודות הסכנות. ענפי עור לפלחה אין במשקנו... ואנחנו צריכים להצטמצם במסגרת כלכלה של שתי לאי"י וחי, שמשפה שלמה, בו בזמן שכל הפרודוקטים נגנים בחוץ. היתכן לתת חומר אנשים, המסורים נפשם לעבודת התחיה ושעברו חבלי התישבות נשם כמותם שנים כה רבות, שילכו ויתנונו ויחאכזבו ברעיונם הקדוש!"

מכל הבעיות הקשות, שבהן נתקלו חברי ארגון א' ב.ש.א. באביב תר"ץ—1930, הייתה הבעיית הכספית החמורה מכולן, מלבד מצב בריאותם הקשה⁵⁹⁰. מלכתחלה הספיק אמנם הסכום הג"ל של 500 לא"י לרוע דונם בתר"ץ ולהכין 1400 דונם לתרצ"א, אך לרוע מזלם אכלו העכברים כמעט את כל התבואה, שממנה היו צריכים לחיות בקרב תר"ץ⁵⁹¹. מלבד זאת נסארו להם גם החובות הג"ל משנת תרפ"ט⁵⁹², וגם המרכז העולמי של המורחה לא הודרו

588. מכתבו של נציג ארגון א' למה. התת. מ"ר/30.4.5. (ו') אייר תר"ץ).

589. שם.
590. וכך בדריח בניתובה, "יד אדר תר"ץ, עמ' 166: "מצב הבריאות על המקום הוא ברע מאד, יותר מ"ר/30% של החברים חלו וחולים בקדחת".

591. מכתבו של בבלי להנה"ס מ"ר/30.10.20. (כ"ח תשרי תרצ"א); וכן ר' מכתבו של אלכסנדר זייד מ"ר/31.8.1.
592. כך הודיע בבלי לפהומ"ז ב"ב סיון תר"ץ—8.6.1930, שנתן הוראה לעכב "את התקציב של הפהומ"ז עד להוראות חרשות", לאחר ש"המחסן המשותף בכפר יתושע שם עיקול אצלנו (= מחל. התת.) על התקציב של ארגונכם בשיד-אבריק בודע חוב של 40 לא"י למחסן הג"ל משנת תרפ"ט", בנסיבות הקיימות לא הייתה לרועה"פ של הפהומ"ז כל אפשרות לקבל על עצמו את החתולם בסך 195,604 לא"י בקשר לשטח ב.ש.א., שהקק"ל רדשה אותו ממנו. כ"כ לא רצתה מחל. התת. לקבל על עצמה "שום אחריות עבור תשלום איוו חובות מקודם לתאריך של 10.12.29" (מכתבו של מלץ מהרוע"פ של הפהומ"ז אל מחל. התת. מכו"ז אייר תר"ץ—25.5.30; וכן ר' את תשובתו של בבלי, שכתבה בכתב ידו על גבי המכתב הזה של מלץ).

לפרוע את השרות, שניתנו למתישבי ב.ש.א.⁵⁹³ נוסף לכך נשארו קשה גם מצבה הכספית של ההסתדרות הציונית. ומחל. התת. העריכה, שיהיה צורך לתת לאנשי ארגון א' אספקה לתקופה של 2—3 שנים, עד שיתחילו בהתישבותם הקבועה, כאשר לאחוקתם הסתמית בלבד יהיה בינתיים גרעון של 450 לא"י⁵⁹⁴.

כך הגיע המצב בשיד-אבריק בתחילת סתו תרצ"א—1930 לנקודה, שבה היה הכרחי להחליט החלטה ברורה בקשר לעתיד מתישבינו. בישיבה, שהתקיימה באותו הזמן בין ד"ר רופין לבין נציגי הועה"פ של הפהומ"ז⁵⁹⁵, סוכמו על ידי שני הצדדים הנקודות הבאות⁵⁹⁶:

- (א) "שיש צורך להעביר את המתישבים אל המקום (הקבוע על אדמות שיד-אבריק), בו תיקבע הנקודה".
- (ב) "לגשת לסדר תוכנית המושב ופרצלציה"⁵⁹⁷.
- (ג) "שיש צורך לבנות בתים אחדים, רפתות והגדלת המשק החי בשביל 12—15 משפחות".

תוכנית זו הייתה צריכה לעלות כ-2500 לא"י, אולם ד"ר רופין הודיע בהמשך אותה ישיבה, "שאין תקווה, שההנה"צ וכולל ההשתתף בסכום כזה, ולכן הציע לנו שאנו נשיג 1000 עד 1500 לא"י ואו תהיה האפשרות לסדר את הדבר"⁵⁹⁸. לעומת הכספית היתה, אפוא, ריב הגורם המכריע, שבגללו עלול היה להירחק גורלו של שיד-אבריק.

אישור לכך ניתן בפגישה, שנערכה בסוף תשרי תרצ"א (אוקטובר 1930) בין בבלי לבין נציגי הועה"פ של הפהומ"ז. בפגישה זו הודיע מנהל מחל. התת, "שהוא הכניס את שיד-אבריק בתקציבו השנה (=לשנת תרצ"א), אולם הוא הוסיף הערה להנה"צ, שהיא לא תאשר את התקציב הזה"⁵⁹⁹. ולאנשי ארגון א' ב.ש.א. הציע, "שיעזובו ושיחכו להתישבות קבועה עד שיהיה

593. מכתבו של בבלי למרכז העולמי של המורחה מ"ח מ"א תר"ץ—12.8.30.
594. מכתבו הג"ל של בבלי מ"ר/30.10.20. (כ"ח תשרי תרצ"א) (הע' 591).

595. הדו"ח על מגישה השונה זו — במכתבו של בריגא בשם הועה"פ של הפהומ"ז למרכז העולמי של המורחה מ"א חשוו תרצ"א—22.10.1930.

596. בקשר לנקודות א' והתחלת ג' — ר' את הדריח על מה שהודיעו אנשי ב.ש.א. לבבלי במכתבו של האירון לרופין מ"ר/30.11.14.

597. פירושו: "חלוקת שטחי אדמה לחלקות או לבגזשים" (אבו-שושן תש"ח, עמ' 2168). ור' לעיל בדריח הקודר על חברי הפהומ"ז ב.ש.א. (הע' 589).

598. ר' הע' 595.
599. שם.

(2) "מלבד זה, אם הנקודה הזאת תיעוב על דינו, בטוח שהעברים יעלו על הקרקע ותחלה יורה של סכסוכים ומשפטים עם הערבים בנוגע לקרקע"⁶⁰⁵.

ובקשר לנקודה אחרונה זו מרגיש נציג הועה"פ עד, "שבהחלט לא נכון, שחברי שייך-אבריק רוצים לעזוב את המקום לעבור למקום אחר, כמו שאמר לפני כן בבלי".

(ב) כ"כ בקש שרגאי מהמזרחי, שנציגו ייפגשו "עם חברי הנהלת הסוכנות והנהגה"צ", כדי להסביר להם, "כי כל החלטה וכל אמצעי לא יועיל לבטל את הנקודה היחידה של הפועל והעובד הדתי בארץ".

ומסיים נציג ועה"פ—הפהמ"ו את מכתבו במלים מרות וברורות: "רוצים להרחיב ולהגות את ההתישבות הזאת (בשיך-אבריק) בהתחלתה, אולם אנו מודיעים, כי לא ענין פרסטידיה ולא ענין פוליטיקה הם המניעים אותנו להתקומם נגד כל נסיון של בטול ההתישבות הזאת ועזיבת המקום ע"י חברינו, אלא הרצון של 80 משפחות, חברי ארגון, שנתאשרו להתישבות זו וה 6 שנים, ומחכים להתישבותם, כדי ליצור נקודה אחת בריאה לתורה ועבודה. שום כוח בעולם לא יזיז אותנו מרצון זה, ואם הסוכנות תרצה להכריח אותנו, נתקומם בכל האמצעים שבידינו, נפנה לכל העולם היהודי ונדרוש את עזרתו הכספית ע"י הרות קרן מיוחדת — מעל לראשי הסוכנות — להתישבות זו".

ואיום זה אמנם ברזע הפעם ע"י הנהלת הפהמ"ו כתוצאה מהחלטה גורלית של הנהג"ם — שנתקבלה באותו היום, שבו נכתבו הדברים הנ"ל — כפי שגראה מיד בתחלת הפרק הבא.

605. נימוק זה נראה סביר מאד לאור הסכסוכים הרבים, שהתנהלו עם ערביי אי"י על הקרקעות בזמן המנדט הבריטי. והשוה, למשל, את המקורות הבאים:

(א) קיש, עמודים 96, 157—158, 168—169, 230, 321, 359, 368—370, 376, 380, 382, 393—394, 403, 448, 463—464, 467.

(ב) ארלוזורוב, יומן ירושלים, מהדורה 3, תשי"ג—1953 (להלן בקיצור: ארלוזורוב), עמודים 49—50, 133—135, 149, 151, 153—157, 160, 178—180, 183, 242—244, 246, 250—251, 255, 262, 264, 268, 299.

(ג) וכן השוה את המשפט על קרקעות ביריה בי"א אדר ב' תשי"ו—14.3.1946, ביום העלייה ההמונית לביריה ע"י 3000 איש במבצע "הגידים" ע"י "הנהגה" (ר' מרשת העלייה לביריה, עבודת-גמר לתואר מ.א. מאת חיים י. פלם, ירושלים, תשל"ב, עמ' 33 והערות 262; וכן שם, הערות 360, 386).

ספח למטרה זו"⁶⁰⁶. אבל, מצד שני, הודיע בבלי בשיחה זו לנציגי הפהמ"ו, "שאם יק'ן לעזרה" שתתחף בסכום מסוים לבנין כתיים בשיך-אבריק, תוכל הנהג"צ לתת את המשק התי' להתחיל בסדרו הנקודה".

אך בבלי לא היה מוכן לחכות עד שתתברר האפשרות, שהוא בעצמו הציע, לקבלת הסיוע הזה מיק'ן העזרה, או עד שיימצא פתרון קונסטרקטיבי אחר. בכ"ז תשרי תרצ"א—20.10.30 דרש בבלי מהנהג"ס⁶⁰⁷ הכרעה מיידית בענין, והציע ש"יודיעו למזרחי, שלעת עתה יופסק כל סיוע כספי לקבוצה זו (בש.ש.א.), ושלא יאושר התקציב המוצע לאחזקתם". רק בנקודה אחת היה מנהל מחל. ההת. מוכן לקבל את טענת הפהמ"ו, שלמד מלקחי העבר: "שאם יעזבו את המקום, הם חוששים לאבד את הסכום להתישבותם של כל קבוצתם" (בש.ש.א.). לכן הציע בבלי, "שייצא דרך כלשהיא להבטיח את הכוחות, שיתחנן וישגן לקבוצת מזרחי זו"⁶⁰⁸.

אם בבלי לא היה מוכן לברר את האפשרות, שהוא בעצמו הציע, שק'ן העזרה' תסייע להתישבות בש.ש.א., ואם הוא אפילו לא גילה נכונות כלשהיא לחכות עד שאמרים יבררו אפשרות זו, כפי שראינו, הרי טבעי הוא, שנסיון לברור זה כן נעשה ע"י הועה"פ של הפהמ"ו. בא' חשון תרצ"א—23.10.1930 סיגר שרגאי מכתב מטעם הועה"פ הזה למרכז העולמי של המזרחי. במכתב הזה הוא מבקש ממנו 2 דברים⁶⁰⁹:

(א) שישגו מהנהלתה של ק'ן העזרה' סכום של כ"ח—700—800 לא"י לבנייתם של 5 בתים ל-12—15 משפחות⁶⁰⁴ בגלל 2 נימוקים בטחוניים מובהקים:

(1) שייך-אבריק הוא "הנקודה האחרונה בעמק (יזרעאל), וברור, שהיא השער של העמק מצד גבולות הערבים, והמהווה לשומר על נקודה זו, כי ע"י כך מרחיקים את סכנת ההתנפלות מהעמק המיושב".

600. ר' הערות 594 ו-595.

601. ר' הע' 594.

602. שם.

603. ר' הע' 595.

604. מענין, שהצעת דומה הועלתה בפני מחל. ההת. — מטעמים משקיים—כלכליים — ע"י שטעמו מק'ר, המדריך החקלאי של אנשי ש.ש.א. מטעם מחלקת זו ובמכתבו אל הנהלת המחלקה מ"י חשון תרצ"א—11.11.1930. כותב הוא: "אם יש באפשרות המחלקה להמציא את הסכומים לבנינים, שהוכרתי (הכוונה ל-5 רמות לפחות ול-16 מתבנים, דבר שעלה בערך 700 לא"י), ולאפשר למתישבים את הניסום המינימלי, או יש הצדקה למתישבי שייך-אבריק לבוא בתביעה לעבור להתישבות קבוצה".

13. ההחלטה של הנהלת הפועלות היהודית בא' חשון תרצ"א והמחאות נבדה

שלושה ימים לאחר שכתב בבלי להנה"ס את סקירתו הנ"ל⁶⁰⁶ על מצבם של אנשי שיד"אבריק, השתתף מנהל מחל. ההת. בדיון על "ארגון הפועל המזרחי בשיד"אבריק" בישיבת "האקסקוטיבה של הסוכנות היהודית"⁶⁰⁷, שהתקיימה בא' חשון תרצ"א—23.10.1930. בשיבה זו סיכם בבלי בעל פה את תוכן מכתבו הנ"ל, והציע שלתועלת הפועלים עצמם ולשם קמרון בכספים יפסיקו מתן כל הקצבה לקבוצת הפועלים הזאת". לאחר ימסיקו קיבלה הנהלת הסוכנות היהודית את ההחלטה הבאה⁶⁰⁸:

"היות ואין ביכולתה של האקסקוטיבה להוציא עכשיו לפועל התישבות ארגון הפועל המזרחי והיות ונתברר, שרוב הכסף, שניתן לקבוצת פועלים זו בתור תסצוב השקפה, הוצא ללא כל תועלת ממשית, האקסקוטיבה מאשרת את הצעתו של מנהל המחלקה התישבות להפסיק כל תשלומים לקבוצת הנ"ל. באותו זמן מסכימה האקסקוטיבה, שבשעה שהיא תחליט על התישבות על אדמת שיד"אבריק, היא תתן זכות יתרון למעמדים מארגון הפועל המזרחי ויחדד לפועלים מבין חברי הפועל המזרחי, הנמצאים כבר כיום על הקרקע, בתנאי שהם יהיו מוכשרים להת"שבות החדשה".

ורא"ש מחלקת התישבות, ד"ר רוטין, הסביר אחר כך החלטה זו באומרו⁶⁰⁹: "הנהגלה (של הסוכנות) אינה יכולה להסכים להוצאת כספים ללא צורך, ביחוד בתחשב עם העובדה, שהפועלים עצמם אינם מוכנים להמשיך את ישיבתם על הקרקע בתנאים הנוכחים, והם דורשים סיווג התישבות (קבוצת) למה שהאקסקוטיבה איננה מוכנה ברגע זה".

תוכנה של החלטה זו, שהיתה כה חשובה לאנשי ש"א, נמסר לנציגיהם בישיבה, שהתקיימה — 3 ימים לאחר קבלת ההחלטה — בינם לבין ד"ר הכסטר, חבר הנה"ס, ובבלי. לאחר שהראשון הקריא לחברי הפדומ"ז

את החלטתה של הנה"ס, ניסה הוא עוד לעודדם על ידי פירוש "רחב" של חלקה השני של ההחלטה. וכך הדגיש, "כי הפסיקה האחרונה של ההחלטה איננה מכוננת דוקא להתחלת התישבות בשיד"אבריק, כי אם להתחלת התישבות החדשה בכלל, וכי לפועל המזרחי יהיה דיון בכורה להתישבות בהתאם לפסיקה האמורה, בתנאי, כמובן, שהנהגת הסוכנות תשאר הזכות לבחור את המועמדים, אשר יוצעו על-ידכם"⁶¹⁰ אז"

עמדתה זו של מחל. ההת. שהתקבלה ע"י הנה"ס בא' חשון תרצ"א, הוסברה לנציג ש"א. פעם נוספת 3 שבועות לאחר-מכן, בכ"ג חשו—14.11.11, ע"י בבלי בלבד⁶¹¹, כאשר הלה העיר, שאין המחלקה יכולה לתת עוד כלכלה לאנשי ש"א. ראו אלו בכך אמצעי מצד מחל. ההת., שכינוהו "לחץ רעב", לשם "שליילת האפשרות (מהם) ללחום בה (=במחל. ההת.)"; וכן ראו בו שימוש "חפך ומיד באמצעים אחרונים לבגנו"⁶¹².

גם המדריך החקלאי של חברי ש"א, שמעון מקלר, הביע את דעתו⁶¹³, ש"אין להמשיך את קיומה של הנקודה, ונימוקו העיקרי: כל עוד, שאין סידור קבוע, הולכים לסמיון כל הסכומים, שיושקעו "לאינוגרט החי והדומם", וכן לשיפור "אמצע הסניטרי ומצב הבריאות"⁶¹⁴. ומסיים מקלר את מכתבו למחל. ההת. באזהרה: "אם המחלקה משאירה את האנשים בשיד"אבריק בנקודה הנוכחית ובמצב התקציבי שאושר ע"י כב', מבלי להכניס תקונים יסודיים בצריפים והוספת כמה מתכנים — הנהגת המחלקה לוקחת על עצמה אחריות גדולה בעד בריאות האנשים ובפרט הילדים".

ההחלטה הנ"ל של הנה"ס — פירושה המעשי היה: חיסול מרשבו הראשון של הפדומ"ז⁶¹⁵. מובן שהחלטה זו גרמה לתגובות עזות ולהתמרמרות רבה, הן מצד חוגי הפדומ"ז ואוהדיהם בארץ ישראל והן מצד סניפי המזרחי וראשיהם בארץ ובחו"ל. מן הדיון לסקור כסדרן את המחאות העיקריות, להוביעו בנידון, כדי לעמוד הן על עוצמתן והן על השפעתן.

610. מכתבה הנ"ל (ר' הע' 608) של מחל. ההת. לפדומ"ז מר תשרי.

611. מכתבו של בבלי לרוטין פ' 30' 14.11.11 (כ"ג חשון תרצ"א).

612. מכתבו של י. כהן מרש"א. למחל. ההת. מכת' חשו—20.11.

613. מכתבו של מקלר למחל. ההת. מכת' חשו—11.11.

614. באותו המכתב (שבחה' הקודמת) הציע גם הצעה לפררון הבעיה — הדומת להצעתו של ועד"פ הפדומ"ז — כפי שראינו (ר' ע' 604).

615. והשוה ארלוזורוב, עמ' 72.

606. בסוף פ' 12 והע' 601.

607. לפי פרוט. של ישיבה זו, בישיבה זו השתתפו, מלבד המזכיר: קול. קיש, יריד, וכן ד"ר הכסטר וד"ר סנטור (ר' יבר', י"ז סלול תרצ"א—7.12.30).

608. בפרוט. הנ"ל (בהע' הקודמת); וכן ר' מכתבה של מחל. ההת. לפדומ"ז מרש"א תרצ"א—28.10.30.

609. חבר ההחלטה ניתן ע"י רוטין בישיבת הנה"ס בח' כסלו תרצ"א—28.11.30 (ר' כפרוט. ישיבה זו, עמ' 2).

(1) "במשך הזמן, שהארגון (א) בשיד-אבריק, הישקע ע"י המזרחי והפומ"מ סכום של 2000 לא"י בערך⁶¹⁰ וע"י ההנה"צ 800 לא"י לסדור הצריפים המשק, לו היתה ההנה"צ רוצה בקיום הנקודה והקמתה, אפשר היה להשתמש בסכום הנ"ל לסדור התחלת ההתיישבות באופן קונסטרוקטיבי".

(2) "אחרי האמורט (סוף קיץ תרפ"ט) דרשנו מאת 'קרן העזרה' לסדר שם כביש וטלפון, והיא אישרה את סדור הכביש בפרינציפ. לאחר שתיקבע הנקודה ע"י ההנה"צ... אולם המחלקה להתיישבות, חתה ונצל את כל האפשרויות הכספיות לשם קיום הנקודה⁶¹¹ הדיעה לנו, שאין ביכולתה להעביר את הנקודה (למקום אחר) אם יישארו לגור בצריפים, אלא צריכים לבנות בתים, ולזה היו אין תקציב; ולכן העצה היחידה היא לסור...".

(3) על פי תוכניתו של מקלר עצמו, המדידך החקלאי, אפשר היה "לסדר תוכנית קונסטרוקטיבית, ולו גם נגיה לרגע, שצריכים להתחיל דוקא בבנין בתים, הרי ברצון טוב לקיום הנקודה היה אפשר לסדר את זה ע"י השתתפותה של 'קרן העזרה'".

(4) "אפשר היה לעבד שטה של 4.500 דונם במקום 1400 דונם ע"י השתתפותה של 'הקהל'⁶¹²."

(א) המחאות של הנהלת הפומ"מ בא"י [1] כבר 4 ימים לאחר ההחלטה הנ"ל של הנה"מ, בה' תשון תרצ"א—27.10.30, מתפרסם ב'דואר היום' מאמר מסכם על קורותיו של ארגון א' למושבי-עובדים של הפומ"מ משנת תרפ"ה. במקאר זה, שנכתב, כנראה, בהשפעתו של — או על ידי — אחד מחברי הפומ"מ⁶¹³, נמתחה רק ביקורת מסוימת על הנה"צ— הנה"מ: "עד היום לא היו מצד הנה"צ שום השקעות בשיד-אבריק" אלא הון חוזר בלבד: "5.200 לא"י למשפחה לחדש". ובהמשך המאמר מתואר המצב ב" ש.א. כן: "... כעת עושים 14 הצריפים רושם מדאב מאד. בכל הישוב אין זכר לירק, גינה או עץ. וכל זה מפני שאין חלוקת מגרשים ואינסולציה למים... לעת עתה מובילים את המים לבאר להשקותן ולעמים תכופות יקרה, ש... (אחת מהן) נמערדת ונפתלת לתוך הבאר הצרה... הדווקא בדירות גדול מאד. כחדר של 5 על 4 מטר גרה משפחה עם מטבח ומוזה לתבואה הצריפים גרועים. פתוחים לרוח ולגשם וגם לעכברים המרובים. בימות הגשמים משמים הצריפים גם מקום מקלט לצפרים... והמאמר מסתיים כדלקמן: "המכשור לים המרובים מתחלישים את החברים, הרבה מרץ מוצא לירק — ולכשגיע שעת ההשנונות, מי יודע אם יספיקו הכוחות?"⁶¹⁴

[2] וזו קצור לאחר-מכן פרסם ה'העצ"פ של הפומ"מ 'הדעה' בעתונות על הפרשה כתשובה להדעתה של מחל. ההת. בנידון⁶¹⁵. הדעה זו כללה בעיקר 3 חלקים: (א) פרסום ממתיץ על "השתלשלות הצריפים, במשך 6 שנים" מהקונגרס היידי בוינה (בתרפ"ה), כי העובדות, המוכחות ב'הדעה', "דיין להצדיק את מלחמתנו נגד ביטול הנקודה היחידה שלנו, שלא נפסקינה ביחד עם כל היחידות הדתית וכל ציננו ישרי"ל, על הצנחון הגמור".

(ב) הוכחות על העדר רצון טוב "בקיום הנקודה ובהקמתה" מצד "הנה"צ" ומסודרותה, כי "יחס ההנה"צ בהתיישבות הדתית בכלל היא לבלתי נשוא, (ו') עושים את כל האפשר לשם הפשרת התיישבות הווא"ל, ואילו הן ההוכחות להעדר הרצון הטוב לפי מנטי"ש 'ההדעה':

610. צננו זה, שנתפרסמה ב'דבר' בי"ז כסלו תרצ"א — 7.12.30. תחת הכותרת: "הנהלת הסוכנות לא ביטלה את המשב שיד-אבריק"; והדעת הסוכנות זו היתה גבונה על פרסום ידיעה על ש.א. ע"י הפומ"מ. (פרוט. ישיבתה של הנהלת הסוכנות מה' כסלו—28.11.30). וכן ר' מכתבו של 'העצ"פ הפומ"מ' לד"ר רופין מי"ט כסלו—9.12.30. מכתב זה הוא תשובה למכתבו של ד"ר רופין מבי"ט השון—14.11.30. שבו סיכם הלה את טענותיו, שהשיעור באונותיה של נציגי הפומ"מ 3 ימים לפני כן. בשיחה זו — בכ' השון — טענו חברי הפומ"מ את טענותיהם במרירות רבה ובליל כפפות משי. תשובתם הנ"ל — מי"ט כסלו — שבה הם סותרים את עיקר טענותיו של רופין, היא הריבה יותר עניינית ומאופקת; ור' הלמן, הערת 624.

611. בישיבה הנ"ל (ר' בהע' הקודמת), בין נציגי הפומ"מ לבין רופין ובליל בכ' השון, נקב משה שפירא בסכום של 3000 לא"י, שהושקעו בש.א. ע"י המזרחי והפומ"מ.

612. ובמקום לדון אפילו בהצעות הפומ"מ השונות בקשר להעברת המשב הנקודתו הקבועה. וכן השות לעיל, סוף פ' 12 ב'דו"ח השיחה בין בלבי לבין נציגי הפומ"מ בסוף תשרי תרצ"א (אוקטובר 1930); ור' הע' 600.

613. גם במכתבו הנ"ל (בהע' 618) מי"ט כסלו היצע הפומ"מ לרופין: "עצמדות שנונה, שהיה אפשר להבריגו להתפרנס מהן, כגון 'סידור בנינים או כביש ע"י קרן העזרה והרישה ע"י קה"ק"... עוד לפני"ן היצע הצעות לזמות ע"י הפומ"מ, כפי שכתוב בהמשך אותו המכתב הנ"ל.

614. התגובה הנובעת של הנה"צ על מאמר זה מופנית לנהלת הפומ"מ (ר' בהע' הבאה).

615. תגובתה של הנה"צ על המאמר הזה היתה הריפה למדי. וכך מסתיים מכתבו של מוזירה הכללי, אריאן, לנהלת הפומ"מ מי' כסלו תרצ"א—30.11.30: "ואנו נצטרך מאד, אם לרגיל פרסום ידיעות נוספות בענין זה, נצטרך ליפסם ב'הור"בדים בשאלה זו בעתונות". 616. ההדעה הווא"ל ש'העצ"פ הפומ"מ' על ה'העצ"פ' הסוכנות והנמצאת בהת. 874 — היא תגובה על הדעת המסכמת

לפועל היא קשה מאד", והאת בעיקר מטעמים כפסיים שונים⁶²⁴.

בתשובותיהם השונות נתנו צניני הפהמ"ו פרוקן מלא להתמירם הרבה ולטענותיהם הקשות, לאחר שאלו הצטברו במשך כחמש וחצי שנים. התייחסו בדב"ר יריהם הנוקבים אינו כ"כ בתוכנם כמו בנימתם החריפה. בין היתר: ראשון, ששוראי, הדוברים, "לנו ברור, שישנו כאן כוונות נסתרות לבטל את ההתיישבות הוותיקה", והאת, "האת בניגוד מחולט ליחס החיובי המאד של ההנה"צ ופקדיה" להתישבות ה"שמאל". ובסוף דבריו: "פתאום התהלחם לדאוג, שאי אפשר לכם לסדר את שיר-אבריק, מפני שאין אתם יכולים להסכים, שאנשים ישובו בצריפים, ואתם רוצים דוקא לזכותם בבתיכם, אבל אנו מוותרים לכם על אהבתכם היתירה; אל תדאגו עבורנו יותר מדי, כי גם בנהלל יושבים עוד עכשיו בצריפים. אנו יודעים את כוונתכם, מתוך אהבה יתירה אתם רוצים לגמרי להחניק אותנו, ואת זה לא ניתן".

וכך סיים את דבריו שרגאי: "אם את כל ההצעות שלנו אתם דוחים, אתם תחשבו שיש כוח להכריח אותנו לחלול מלהתקיים; אנו את שיר-אבריק לא נעזוב אנו נפנה לכל היהדות החרדית וראשונה לחברינו להפסיק את עבודתם בעד קרן היסוד, ואת תרומותיהם, שתמנו לקרן-היסוד, להעביר להתישבות שיר-אבריק"⁶²⁵.

ומדברי קפטנבובים: "800 חברים חברות שלנו, שעבדו ועובדים בחקלאות זה 9 שנים וסמכו ע"ז שהנהג"צ תעבירם להתישבות, התאכזבו ובאו לידי ראש גמור בראותם, שאין לפועל הדתי חלק ונהלה בפעולה הישובית, הנעשית ע"י ההנה"צ. האכזבה הנקומ לא רק בנו אלא בכלנו. חשבנו שעי" שתיקתנו נהיה ציוניונים יותר טובים, (אר) אנו רואים שטיענו בחשבוננו. לזה חרבי לא רק אותנו אלא מחריבה את הציונות כולה, ויותר לא נוכל כבר לשחק. ידע היהודי הדתי

(5) "... נקודות (שוב), שהיה רצון לסדר, כמו 'משמר העמק' ועוד, הוצאה התיישבותן לפועל גם בזמנים הקשים במובן התקציבי, וביתיים שלא היתה התיישבות החדשה" (הדגשה במקור).

(6) "... גם ההחלטה של ההנה"צ להפסיק (לפסק) לע"ע את הכלכלה למתישבים אף היא אינה אלא תוצאה מלהמתן בימים-האחרונים, וביתיים כבר הפסיקו (את הכלכלה) להפסיקו את הרעיון את התברים".

ג) ולבסוף חזר וענה"פ-הפהמ"ו על דרישתו הישנה "לאחר דחיות במשך שש שנים רצופות (הדגשה במקור)... הוצאת לפועל של ההתיישבות הזאת (בשרא). באפשרות הראשונה מבלי כל קשר עם גורל ההתיישבות החדשה בכלל", ולכן: "מחובת המחלקה להתישבות... להציע תוכנית כספית לקונגרס הבא (שיתקיים בקיץ תרצ"א), שתאפשר הוצאת לפועל של ההתיישבות, ולע"ע יש לקיים את המתישבים על המקום בנחתם להתלטת הקונגרס (הט"ו) בצריד, ולעשות את הנקודות הדרושות להתיישבותם הקבועה) ע"י העברת הנקודה למקום הקבוע וסדרו התוכנית".

ב) בטיי פומבי יותר לעמדתו הג"ל של הפהמ"ו מצוי ב"ש"ח ההחלטות בקשר לש.א. שנתקבלו בוועידתו הששית של ארגון זה בכסלו תרצ"א⁶²⁶. לאחר שב-5 ההחלטות הראשונות בנוקדן סוממו ההחלטות, הבהטות והתאשרויות השונות בקשר להתישבות הפהמ"ו מתפ"פ, מציינת הוועידה בהחלטתה הששית "כעון המור את ביטולה של נקודת ישוב עברית בשער העמק בשעה זו (הדגשה במקור), ושיגרומם ממילא גם להוצאות כספיים על המוסדות הלאומיים לשם שמירה על הקרקע".

לבסוף מביעה הוועידה "את מחאתה הנמרצת... ביקוד על ביטול הנקודה של לפועל המורתי כיום (ר)קראת לכל היהדות הדתית (בכלל) ליהדות הדתית, המאורגנת בתנועת המורתי במפרס, להגיב על התנועה זו בכל האמצעים שבידה".

[4] כשלושה שבועות לפני הוועידה הששית של הפהמ"ו, כ"י חשון תרצ"א—11.11.1930, התקיימה ישיבה חשובה על "שאלה קיומה של שיר-אבריק" בין ראשית של מחל. התת. לבין ראשי הפהמ"ו⁶²⁷. לתת להם על פנישה זו דיבר ד"ר רופין, בעקף דבריו הסכים אגמם, ש"עצם התברעה של המתישבים, להעבירם למקום הקבוע של המושב, היא הגיונית וצודקת, אולם ההוצאה

622. הוועידה הששית של הפהמ"ו בא"י התקיימה בי"ג כסלו תרצ"א—30.11.1930; ההחלטותיה — בתת.

624. 874.

623. בשיחה זו השתתפו רופין ובבלי ממחל. התת. מ. שפירא.

625. שרגאי וקפטנבובים מוע"פ-פהמ"ו ו"ק ויזמזמכר משמר-אבריק.

624. ד"ר רופין סכם 3 ימים לאחר הפגישה זו — במכתבו לפהמ"ו — את נימוקיו בפירוט (על כך עונה שרגאי כשם ועד"פ-פהמ"ו בי"ט כסלו — 9.12.

(ור' הערות 618 ו-626)). יש עוד לעיין, שבסוף מכתבו חזר רופין על הדעותיו הקודמות, "שאנו מבטיחים את אדמת שיר-אבריק להתיישבות הארכון של הפועל המורתי. ונתחיל בהתיישבות הזאת כאותו המון, שנתחיל בפעולה ההתיישבותית החדשה", אולם, לאחר הסיפון המי הג"ל, ולאחר יותר מ'5 שנים של יחס בלתי חיובי מצד מחל. התת. לבתי הבטחות שנות לפהמ"ו, שלא קיימו, מובן, שלא זכתה פסיקה זו במכתבו של רופין לתגובה כל שהיא מצד הנהלת הפהמ"ו.

625. והשוות את דברי שרגאי הג"ל במכתבו מא' חשון

למורתי (ור' לעיל, ב"ק פ' 12 ווע' 603); וכך השה

את ההחלטת הששית הג"ל בוועידה הששית של הפהמ"ו (ור' הע' 622).

וגם לפניה⁶²⁷. התוצאות, שלהן קיוותה הנהלת הפה"מ, לא איתרו לבוא, כפי שנראה מיד.

ב) מחאת הרב קוק
הראשונה מתגובותיהם של אישי עבור על הפרטיכל הנ"ל של הפה"מ באה מאת הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הרב הראשי לארץ-ישראל. בכ"ח חשוון תרצ"א כותב הוא "לכבוד הנהלת הסוכנות היהודית" את המכתב הבא⁶²⁸, המתפרסם בזה לראשונה:

"שלו רב, אכתבד בזה להעיר את הדרת כבודם. בדבר הנקודה המזרחית אשר בשיד-ארביק, ששמעתי שישנה נטיה לבטל אותה. אני מוצא את עצמי מחייב להגיד להדרת כבודם, שצעה זו הוא גורא מאד ואינינו ראי להעשות בשום אופן. נקודה שיושבים בה צעירים נאמנים לקדשי ד' בישראל היא צריכת להיות יקרה לנו ככפלים, סוף כל סוף היי היהדות השתורים מוכרחים להיות הבסיס לישובנו בעתיד, והיסוד שעליו נעמוד איתנו נגד כל הקמים עלינו לרעה, ואם לעת עתה עדיין לא נתפתחו הדברים למדה זו, נצח ישראל יתנוסס בארץ אבות ורוח ד' על עמו לא יפוג והשרידים הללו, אשר לא עזבו את דגל היהדות ושומרי אמונים, הם ראינים להיות מאומצים מכל כוחותינו הציבוריים באהבה, וקל וחומר שחלילה להרס את אשר כבר נבנה מצדם, שדבר כזה יוכל לגרום התמרמרות אמיצה, שרק הרס יוכל לצאת ממנה, ואנחנו כולנו רק אל הבנין של ארצנו ועמנו עינינו נשאות.

על כן הנני כופל את דרישתך, שלא לנגע בהנקודה הזאת, רק לחוקה ולהשאירה על הציביון הדתי שהיא עומדת עליו מאו,

ברגשי כבוד וברכה"

(—)

ג) מחאת הרב עזריאל
שלשה ימים לאחר מכתבו הנ"ל של הרב קוק, בא' כסלו תרצ"א, שולח הרב בן-ציון מאיר חי עזריאל, "הרב הראשי למזרח יפו ותל אביב", את המכתב הבא "לכבוד האדון הנכבד ידידי הד"ר רופין יצ"ו":

"ידידי הנכבד!
קבלתי העתקת פרטיכל שיבנה מיוחפת שהיה לכ' ולב"כ המתלקה להתישבות על ב"כ הסתדרות הפועל המזרחי, ומה מאד כואב לבי בראותי את ההחלטות או את המחשבות שכ' הודיע עליהם בנודן עתידו של המושב שיך ארביק.

מבין אני שמצד האקונומי אולי יש בהתישבות זאת הוצאות בלתי מביאות תועלת כידית או הסרות

627. ור' הע' 625.

628. כל מכתבי המחאה — בהת' 874.

בכל העולם, שהשתתפותו בבנין א"י — לא עבורו הוא ויהפך דרכים לפעולה ישובית דתית בלעדיתם."

ובסוף דבריו: "אחם מדברים על איבוד כסף; היכן הכספים שהשקעתם בסולל-בונה. המשיבירי וקבוצים שונים של הסתדרות הכללית שהתפורו (?). היה זמן שנתתם 40.000 לא"י כפעם אחת (הרגשה במקור) לבנק הפועלים; קחו עמכם מאתם איוו מאות לא"י הלאוה — גם לעזרת הפועל הדתי".

וכך דיבר י. זק משיד-ארביק, בין היתר: "... יש כאן שאלה של ארגון בן 80 משפחות, הקשורים ביחד כל הזמן, בדעה אחת ורצון לבנות את הייחם לתורה ולעבודה על אדמת הקהקיל בעמק-יזרעאל, הנקודה היחידה של העובד הדתי. כעת אחם החרבתם את כל המושבה הזאת, והמקם שקשקשו והסבלו שסבלנו, זה ארבע שנים, היה לבטלה, ובמכצב של ציונות כיום, יש לכם אומץ וזווה האחריות הציבית של ההנה"צ — להחריב נקודה התישבותית בשער העמק, השומרת נגד הדירת הערבים מצד הריי-הכרמל, הדוקא נקודתנו היחידה".

וכך סיים נציג ש.א. את דבריו: "אם לדבר על הישגה כלכלית, איך העבירה ההנה"צ להתישבות את 'ארגון ניונסק', בבעה שקשקשניקי (מנהל מחלקת החת"י ישובת לשעבר) התאונן, שאין ביניהם הקלאים; זאת היא שיטה כלכלית כשנוגע לפרעל החפשי".

התוצאה הפיקרית של שיחה שחובה זו היתה, שזעה"פ-הפה"מ הודרו לסכם בכתב את הפרטיכל שלה⁶²⁹ ולהפצו בין אהודיו וסניפיו בארץ ובחו"ל, כפי שהודיעו נציגי הפה"מ גם בעת השיחה הנ"ל.

626. כל טענותיהם של נציגי הפה"מ סוכמו תוך יומיים ע"י הוע"פ—פומה"ו. פרטיכל זה של השיבית, הנמצא בהת' 874, מביא בעיקר את דבריהם של חברי הפה"מ ולא את נימוקיו של ד"ר רופין, כי כשדו"ח זה נכתב, "המכתב שלו טרם נתקבל", כפי שמעיר הד"ר. שרגאי המטיח, ממשך אותו דו"ח, לפרסם גם את נימוקיו של רופין "יחד עם כל השתלשלות הענינים של (ה)התישבות הזאת במשך 6 (ה)שנים האחרונות", אך מכתבו של רופין, שבה פירט את נימוקיו שלו, לא נכתב אלא לאחר התישבותו של רופין, וכך שלח עזריאל-הפה"מ את הפרטיכל שלו לאהודיו ולחבריו בלי נימוקיו של רופין, ולה טען אמנם את, שפרטיכל זה לא אשר על ידו ושהוא חזי-צדדי (א"י, מכתבי רופין ללשכה הראשית של ק"ה מ' כסלו—26.11. ולמרנו העולמי של המזרחי, 4 ימים אח"כ), אולם לא חלק על עצם הטענות שבדו"ח-הפה"מ. על תלונתו הנ"ל של רופין למזרחי מ' כסלו עונה שרגאי למחרת, כשהוא מסתמך על דבריו שלו עצמו בשיחת הכ' חשוון, כפי שהבאנום לעיל, בתחילת הערה זו (ור' הע' 624).

10. 27. 1965. לאחר שבהחלטה זו⁶²³ מובעת מחאה "נגד ההנה"צ על יחסה להתישבות הדתית בא"י... מדיעה (גם) — מועצת המורחי בא"י להנה"צ ולקרן היסוד על החלטה לקיים את ההתישבות בשיד"אברקיע" ע"י דרישה מתבררי המורחי להעביר מתרומותיהם לקרן היסוד בעד התישבות הפועל המורחי בשיד"אברקיע".

(ה) מחאתה של לשכת הקק"ל הראשית המחאה היחידה נגד ההחלטה הנ"ל מא' חשון, שהוגשה ע"י שניים מראשי הפקידות הציונית בא"י, שלא היו חברי המורחי או הפומה"ו, באה מא. גרנו"בסקי⁶²⁴ ומיזס"ף וויץ⁶²⁵. במכתבם לסוכנות היהודית⁶²⁶ כותבים הם:

"הידיעה הזאת התמהנתני מאד, אחרי כמה וכמה הרפתקאות שקדמו לעלית ארגון 'הפועל המורחי' על אדמת שיד"אברקיע, ואחרי הסבלות שנשאו המתשבים — תבוא החלטתכם ע"י ביטול נקודת הישוב הזאת ותנחיל לאיירגון המתשבים על אדמת שיד"אברקיע ולכל הסתדרות 'הפועל המורחי' אכזבה מרה".

ונימוקיהם העיקריים נגד ביטול הנקודה גובעים מגישה ציונית מעשית מובהקת:

"בשעה זו אנו מצויים ועומדים להגביר ולחזק את עמדתנו, ולא למחוק ממפת ישובנו נקודת-ישוב, ובפרט ששאלת עיבוד הקרקע הפנויה היא עכשיו חמורה מאד. וכאשר יעובה האנשים היושבים עליה כעת, תשאר האדמה בור לגמרי, ויש סכנה שהשכנים יעלו עליה לעבדה".

ולכן מסתיים המכתב בתקוה, "כי תבקרו את החלטתכם האמורה, ותמצאו דרך להשאיר את נקודת-הישוב על אדמת שיד"אברקיע — על נכונת". מאלפת היא תגובתו של בבלי על מכתב זה, שנימתו פשוט

632. ר' מכתבו של הרב אוסטרובסקי להנהלת הסוכנות היהודית בב' טבת—22.12, שבו הוא מסביר, מדוע על כה לא שלח את ההחלטה, שנתקבלה יותר משלשה שבועות לפני כן.

633. החלטה זו, שבתה. 874, מתוה גם מעין סיכום המהאות של 'הסתדרות המורחי הכללית בארץ ישראל' ממי' חשון תרצ"א; 'ור' ה' 631.

634. שנה את שמו אח"כ ל-'גרגנות'. לאחר מותו של אוסישקין נתמנה ליו"ר הדייקטוריון של הקק"ל.

635. נראה, שוויץ — הוא כתב את המכתב הזה, שנכתב בלשון יחיד (ר' את תגובתו של בבלי על המכתב בהמשך דברינו בגוף המחקר).

636. מכתבם זה, שנכתב בי"ג כסלו תרצ"א—3.12.30, מתחיל כדלקמן: "המרכז העולמי של הסתדרות המורחי המציא לנו העתקה ממכתבו אליכם ממי' חשו—18.11. בנוגע להחלטתכם לפרק את נקודת-הישוב של 'הפועל המורחי' אשר על אדמת שיד"אברקיע".

סכויים של פרויות. ואולם, מסופקני אם דבר זה חסר במושבים ובקבוצות אחרים. לדעתי, טוב יותר לעשות כל קבוצים וסדרים אפילו באופן כלתי מוצלח לע"ע מאשר לעקר נקדה ישובית, שבמאמציהם המסורים של פועליה יכולה מחר להתנסות ולצאת למרחב. לכן — אני מבקש את כ' לצוד בוכות המושב הזה, ולהשיג ע"י מכללת ההתישבות של הסוכנות היהודית לא להגשים רעיון בטולו ולהימנע (: למצא דרך באיזה אופן שהוא לקיימו ולבססו.

מתוך תקוה לתשובתו הנני מסיים, ברגשי כבוד רב" (—)

(ד) מחאות נוספות מחוגי המורחי והפומה"ו בא"י והשפעתן

לאחר קבלתם את המרוטוקול הנ"ל, הודיעו כמה חברים של המורחי ושל הפומה"ו לקרן היסוד — לפני 7 כסלו—26.11 — על דחיית תרומותיהם לק"ה. אחד הבולטים בהם, מפעילי הפומה"ו דאו, היה פרופ' פרנקל, שהיה באותו הזמן גם אחד מראשי האיניברסיטה העברית. הודעתו על הפסקת תרומתו לק"ה בסך 20 לא"י תדאיגה את ההנהלה של מוסד זה⁶²⁷.

גם מסניפי הפומה"ו הודיעו על אי-השתתפות בפעולה לטובת ק"ה, אפילו 4 חודשים לאחר-מכן, "כל זמן, שההתישבות בשיד"אברקיע לא הונחת ע"י מיתלקת ההתישבות של הסוכנות"⁶²⁸.

ביטוי נוסף "להתרגנות הגדולה השוררת בין המורחי על הצעד הזה של ההנה"צ"⁶²⁹ נמצא גם בהחלטה של מועצת המורחי בנוגע לשי.א. מ' כסלו—

629. ר' מכתבו של הרמן לרופין מ' כסלו—26.11. מכתב זה יוצא שהתיקמה סיהה בין הרמן, מוכרי הדייקטוריון של ק"ה, ובין פרופ' פרנקל. לאחר סיהה זו הציע הפרופ' לקיים סיהה נוספת בקשר לשי.א. בין ראשי מלת. ההת. לבין 'חברים רציניים אחרים של המורחי, כדי שהמורחי יקבל הידעה מוסמכת בדבר עמדתה של המחלקת להתישבות הקלאת בענין".

630. מכתבו של קלמר, מסניף הפומה"ו בתי"א, לועד האיצי של ק"ה בא"י מ' ניסן תרצ"א—26.3.31.

631. ר' מכתבו של הרב אוסטרובסקי מוהנד המרכזי של 'הסתדרות המורחי הכללית בא"י' (= המורחי הפועל המורחי) להנהלת הסוכנות, שנכתב כבר בי"ג מרחשון תרצ"א (17.11.30). יחד עם מכתב זה שולח הרב א. לאתו המען העתק ממכתבו, שכתבו באותו היום, ללשכה הראשית של ק"ה לועד האיצי של ק"ה. במכתב אחרון זה כתוב, בין היתר: "אנו דורשים מכם התערבות מנופה והודעה להנה"צ (מענין שבתרגום המכתב ע"י מלת. ההת. מתרגמת 'להודיע' להנהלת הסוכנות היהודית' והשורה הע' 548), כי החלטה כזאת עומדת בנגוד גמור לרוצח התורמים לקרן היסוד".

המאבק של הפועל המזרחי על הזכות להתיישבות

- (4) "הפרוצדורה הציונית 'מזרחי' – לשכת המרכז בגרמניה"⁶⁴²;
- (5) "מרכז המזרחי בליטא"⁶⁴³;
- (6) "מרכז צעירי מזרחי בווינה"⁶⁴⁴.

הטענות וגם נימתם החריפה של המחאות מסניפי המזרחי בחו"ל, שנמסרו לראשי התנועה הציונית גם בכתב וגם בעל פה⁶⁴⁵, יצרו רושם חזק של חיות משוהפת ורחבה של החוגים הדתיים-לאומיים בא"י ובחו"ל בקשר למאבקו של הפותמ"ו על הזכות להתיישבות. נימתם החריפה והנוקבת של כל המחאות האלו היתה דומה לזו של טענות הפותמ"ו בא"י. אעפ"כ היה קיים הבדל ניכר בין ההוגבה החריפה ביותר של המזרחי במערב פולין⁶⁴⁶ לבין נימתם הממונה של חברי

לא תאמה את גישתה של מחל. ההת: "מי נתן רשות למר ויץ להיפר לפוליטיקאי(12)"⁶⁴⁷.

- (1) מחאות מאת ראשי המזרחי באירופא הפרסיכיל של השיחה הנ"ל – בכ"י חשון בין ראשיהם של מחל. ההת. והפומ"ו – חולל סערה גדולה בחו"ל, לא רק בין חברי המזרחי והפומ"ו אלא אף בקרב חוגים רחבים יותר. במשך חודש, משבועיים לאחר סידה זו, נתקבל "שפטון" (כדברי רופין עצמו)⁶⁴⁸ של מכתבי מחאה ומברקים חריפים מאד מראשי המזרחי באירופא ע"י הנהלת הסוכנות בא"י ומחלקת ההתיישבות. הלחץ, שהופעל כך על הנה"ס ועל מחל. ההת. נתן מהר מאד את אותותיו, כפי שנראה להלן. המחאות נשלחו – לפי סדר תיבתם – ע"י האישים והסניפים הבאים:

- (1) הרב מאיר ברלין⁶⁴⁹, מראשי המרכז העולמי של המזרחי ומראשי ההסת. הציונית, ששהה אז בלונדון;
- (2) "הועד הפועל להסתדרות המזרחי בפערב פולין הקמנה שלוויה"⁶⁴⁰;
- (3) פרבשטיין, נשיא המזרחי בפולין ומראשי היהדות הציונית שם⁶⁴¹;

ביום: "היסבם לשיד-ארביק עורר התמרמרות גדולה ומסכן עבודת קרן-היחסוד בפולניה. אנו דורשים בכל חוקי בנין הישוב".

642. מכתבה העיקרי להנהלת הסוכנות אז נכתב אלא ב"י 16.12. (כ"ו כסלו), אולם כבר יותר מחדש לפניכן, ב"י 14.11. (כ"ג חשוון), שלה המזרחי בברלין את המברק הבא לק"ה ביום (תרגום מגרמנית): "מבקשים בחוקי תמיכה בשיד-ארביק" ב"י 10.12. (כ" כסלו) כתוב להנהלת הסוכנות אחרת הנקשה, מראש ק"ה בגרמניה ואח"כ ביום, כ"ד לוסניר ה"טב את המצב הנקשה, שבמנו העמד המזרחי. כי"ב הוציע כמה הצעות לפת"רנות ומניס, כדי שמתיישבי ש...א. יישארו על הקרקע לכל הפחות עד לחודש פברואר 1931. בכ"ח כסלו – 18.12. העבר מכתבו של הנקשה להתנהלות הסוכנות ביום ע"י ל. הרמן, המזכיר הכללי של ק"ה, שצירף למכתב גם בקשה משלו לקבל את הצעתו של נציג ק"ה בגרמניה. ב"י 16.11. (כ"ה חשוון) כתוב להנהלת הסוכנות גם לנדואאר, מראשי ההסתדרות הציונית בגרמניה, על "ההתרגשות הגדולה בחוגי המזרחי בגרמניה" בעקבות התחלטה של הנהלת הסוכנות מא' חשוון תרצ"א.

643. מכתבם נכתב בקובנה כ"ה כסלו – 18.12. אל "מרכז קרן היחסוד בגליציה, המגיב עליו ב"ש" סבת – 29.12. שני מכתבים אלו נמצאים בתי. 875 אעפ"י שהמכתב, שכתבה הבאה ושנכתב מאוחר יותר, נמצא בתי. 874 (ד' לעיל, הע' 1).

644. מכתבם נכתב בויה ב'ה' סבת – 25.12. (ד' בהע' הקודמת).

645. כשבירק או בפולין ל. יפה, מנהל ק"ה, מיהו בפניו על יחסה של הנהלת הסוכנות לתותמ"ו (ר' נתיבה' תרצ"ב, ט"ו חשוון, עמ' 94; וכן שם, כ"ה סבת, עמ' 144).

646. במכתבם הראשון (ד' הע' 640): "נימוקים משוללים כל יסוד צודק, וכל כוונתם אך ורק להחריב את הנקודה היודיה של הפועל המזרחי...". מכתבם השני התייך עוד יותר: "... פרשת השתולשות האמנם, של הפועל המזרחי הידיאה לנו אכזבה, אכזבה גדולה... כמעט שלא היינו מאמינים לשמע אוניונו לולא כל

637. כך כתב בבלי לשרטן בכ"י כסלו – 10.12. בשולי העתק של מכתבה של הלשכה הראשית של הקק"ל, והשתה את מכתבו של רופין למזרחי בגרמניה ב"י 24.12. (ד' סבת) כאשר הוא כותב – בגרמנית – בין היתר: "השקפתנו היא, שעליו להחייק את מחלקת ההתיישבות משמעות פוליטית אלו שהו, ושעליה (= מחל. ההת.) להכריע רק מסיבות כלכליות". נדמה, שיש בהערה זו משום ההסתדות לאור הרכבה של ההנה"צ ומדיניותה בכל התחום, שהושפע – כמובן – גם ממגומים חברתיים-פוליטיים שונים; ור' להלן הע' 660 וכן ר' בסוף חלק ג.

638. מכתבו של רופין למזרחי בגרמניה מ"י 24.12. (ד' סבת).

639. ב"י 26.11. (ו' כסלו) שולח הרב ברלין מברק מלונדון, וזה תוכנו (תרגום מאנגלית): "ביטול שיד-ארביק עורר סערה ברורה חזים. מבקש לשמור על הסטטוס קו...". 3 שבעות לאחר-מכן מבקש הרב ב. מד"ר רופין "בכל לשון של בקשה לא להחריב את שיד-ארביק ולא להוציא את האנשים מסמ"ס, כי ילו היה כב' יודע את כל הרעה הרוגוה מסביב לענין זה... היה דן אחת...". ולבסוף מפציר הרב ב. ברופין שהיה לו במברק, "כי לא נעשה שום חדש, למען אוכל להשיקשקש מטע מטע את צער הלבבות בחוגים רבים של הציונות, גם מחוץ לחוגי המזרחי".

640. מכתביו למחל. ההת. נכתבו להקרא בר' כסלו – 26.11. וב"ש סבת – 27.1.

641. על פרבשטיין – ר' באנציקלופדיה על ציונות וישראל (באנגלית), עמ' 318; וכן אנשיה' יחזיקה (גם באנגלית), כ"ך עמ' 1181. כ"ה כסלו – 12.12. שולח פ. מורשא את המברק הבא לסוכנות היהודית

יגיד, שההנה"ס אינה מבינה שגם חברת "עובדים שומרת מצוות וכזאת לקרע ולהתישבות בא"י"⁶⁴⁹.
מובן, שתוכן המחאות מצד אישים ציוניים "כלליים" היה שונה מתוכנו של המחאות מהוגי המזרחי. אולם משותפות לכל מכתבי המחאה הנ"ל שתי הנקודות הבאות:

- (1) מחאות חריפות על החלטתה של הנהלת הסוכנות מא' השון תרצ"א.
- (2) חרדה וצער על הנוק הצפוי עקב החלטה זו להכנסות קרן היסוד בפרט ולאייטרים של הסוכנות היהודית ככלל⁶⁵⁰. וזאת כתוצאה, בין היתר, מהמעטת התלהבותו של הנוער⁶⁵¹.

14. הצעת פתרון של המחלוקת ההתישבות (חורף תרצ"א) החלטתה של הנהלת הסוכנות מא' השון תרצ"א, שנתקבלה לפי הצעתה של מחלקת ההתישבות, לא הכילה שום הצעה חיובית אלא עיקרה היה — ביטול התקציב לשידור אבריק. כבר העובדה, "שלא הובטח סידורים של חברי שידור אבריק בעתיד"⁶⁵² מראה את חוסר היסוד החיובי של רופין והתישבות הפהמ"ו בשי.א.⁶⁵³

649. שם ושם.
650. א' מכתבו הנ"ל של הנסקה מ"י 10.12. (כ' כסלו) וכן מכתב המזרחי בגרמניה (ר' בהע' 642).

(ב) וכתוב יו"ר הוע"פ של ק"ה בליטא ב' 29.12. (ט' סבת) אל הנה"ס: "חשוב עד מאד, שלא יגיע לידו כך, שהמורים יאזרו נגד קרן היסוד, כי בלי שום ספק ייקר לנו הדבר מאד . . .".
(ג) בגרמניה הודיע ציוני נאמן מאד על הפסקת תשלומי לקרן היסוד (ר' במכתב הנ"ל מ"י 16.12. שבהע' 642). ור' לעיל פ' 13 ד והע' 628.

(ד) וכתובת הנהלת המזרחי במעבר פולין ושלזיה "מחור התמרמרות וכאב לב" . . . "אנו מוכנים לפנות לכל התורמים לקרן היסוד . . . שיפסיקו מלהביא את תרומותיהם ללשכת קרן היסוד אלא אגבנו באופן אהבתי והכספי ונמצאם להפועל המזרחי בא"י . . .".
(ה) והצעה בענין זו מופיע עוד המזרחי בליטא בראשית מכתבו: ". . . נאלצים אגבנו לצאת ממרכז קרן היסוד ולהמנע מכל פעולה לטובתה עד אשר יתוקן העוול הנורא הזה . . .".

651. במכתבו הנ"ל של צעירי המזרחי בווינה (הע' 644). וכן ר' להלן, פ' 15 והע' 760.

652. המכתב מ"י 6.11. (ט"ו חשוון) של שמעון מקלר לחל. הנה"ס. וכן הודיעה את דבריו רופין עצמו בישיבה של הנהלת הסוכנות ב"י סבת—30.12.

653. רופין אמר אפילו בעצמו את"כ בישיבה של הנהלת הסוכנות: "יש להודות, שאם יפסיקו להם (=לארגון א' בשי.א.) את הכלכלה ולא ידאגו להם בדבר סידורים

המזרחי בגרמניה. אלו האחרונים גילו, מצד אחד, הבנה מלאה למצב הספיקו קשה של הסוכנות היהודית, אולם מצד שני, העלו את הטענות הענייניות העיקריות בעד ביטול ההחלטה הנ"ל של הנהלת הסוכנות.

טענות אלו של המזרחי בגרמניה מובאות לדיעתה של הנה"ס דוקא ע"י ראשי ק"ה בקיצור יותר וגם מוקדם יותר מאשר ע"י המזרחי בגרמניה עצמו⁶⁴⁷. מהמנקמים בעד המשך ההתישבות בשי.א. אפשר ללמוד יפה על מצבם החברתי וההשקפתי של המזרחי בחו"ל בכלל ועל יחסם ומצבם ההתישבות בא"י בפרט. ואלו הם 2 הנימוקים העיקריים של המזרחי בחו"ל נגד ההחלטות הנ"ל של הנהלת הסוכנות בקשר לשי.א.:

(1) מניחים את המזרחי בלא-יוחסי, ועם ביטולו של שידור אבריק תהפוך החלטת ההתישבות היחידה של הפהמ"ו, שהיא תנועה הלשה למדי. זאת ועוד: "גם אם הביטול גובע מטעמים פורמליים וכלכליים טובים מאד, קיימות עוד דרישות רעיוניות מסוימות, המקנות זכויות מסוימות"⁶⁴⁸.

(2) כתוצאה מביטול שי.א. יהיה מצבם של המזרחי הפהמ"ו בלתי נסבל, מאחר ועל המושב היחיד של הפהמ"ו מבוסס כל האמץ של המזרחי, הן בשביל הכשרת חבריו לעבודה חקלאית בא"י והן בשביל תעמולת הפהמ"ו להשגת חלוצים בקרב הנוער הדתי נגד עמדתה של 'אגודת ישראל'. ומסייפה עוד הנהלת המזרחי בגרמניה: "כל יהודי דתי בעולם כולו בודאי

החומר הנמצא בידיו . . .", ובחמש: "הכוונה בולטת: להכשיל את הישוב הצעיר של הפהמ"ו, ואנו שואלים: האין עובדה כזאת קשה מהגלות עצמה? וכי חושבים אתם, שאנו עושים מאמצי נאולה ומביאים קרבנות הכי גדולים, כדי לפול לתוך הגלות של הפקידים הציוניים (1)?".

מלים אחרונות אלו קוממו את ד"ר רופין, שכתב בקשר לכך לפרופ' פרינקל ב"כ"ט שבט תרצ"א—16.2.31. בתשובתו מ"ח אדר תרצ"א—25.2. מכינים אמנם פרו"פ . . . "לגמרה" עם ד"ר רופין, ש"שנוגע לפיו ולשגנו"פ . . . מן הנמנע, שהסתדרויות ארציות יתנו באופן ובטון כזה אל הנהלתה", אולם "מה שנוגע לתוכן התלונות מהוגי המזרחי, הנני רואה אותן ומבוססות במדה חשובה" (הדגשה במקור). ובסוף המכתב: "אי אפשר להעלים את העין מן המטרות והעצבון הנוראים, השוררים בחוגי החרדים . . . ענין אחרון זה בא לידי ברור נוקב גם בסוף המכתב שהנהלת הנ"ל (בהע' 640) התחלת הע' זו): "כבר אפס כתי הסבל . . .". וכך אפשר גם להפסיק את תגובתם החיפה בתחלת מכתבם זה. ו"גם את סוף מכתבם הראשון: "איז אדם נתפס על צערו".

647. ר' הע' 642.
648. המכתב הנ"ל של המזרחי בגרמניה מ"י 16.12. (כ"ו כסלו) ור' בהחלטה הע' 642.

אולם הצעת כפר-חיסין נפלה כשלושה שבועות לאחר שהרעלתה לראשונה⁶⁶⁰, וזאת, הן בגלל התנגדותה הנמרצת של הנהלת הפועמ"ז באי⁶⁶¹, שהתבטאה גם בידיעות בעתונות⁶⁶², והן עקב גל המחאות הג"ל, שהחל להיות מורגש היטב כבר שבועות מעטים לאחר החלטת הא' חשון. כך החליטה הנה"ס⁶⁶³ ב"ג סכלו תרצ"א—30/12/31 לדחות בעתניים את ההוצאה לפועל של החלטה אחרונה זו, שנתקבלה כחודש וחצי לפני-כן⁶⁶⁴. ארבעה ימים לאחר-מכן התקיימה ישיבה משותפת של נציגים ממחל. ההת. והנהגות הפועמ"ז. בישיבה זו גובשה הצעה "לסדור הספקה של החברים בשיך" אבריק באמצעות הקה"ק⁶⁶⁵. כאשר בעזרתו של ארגון זה תבצע החרישה של קרקע הקה"ל במקום⁶⁶⁶. הפנייה לקק"ל היתה גם מציאאותית לאור עמדתה החיובית הג"ל של יוסף וויץ להתיישבות ש.א.⁶⁶⁷ ולכן פונה בבלי להנהלת הקה"ק, כדי "להעיר את השומת

הזכות ברורה נוספת לגישתו זו של ראש מחל. ההת. אפשר למצוא בהצעתו לנציגי הפועמ"ז, שחברי ש.א. יצטרפו לכפר-חיסין, מושב של המזרחי, שבו היתה גם קבוצה של הפועמ"ז. נוסח ההצעה הזו לא היה חלטי⁶⁶⁸, וגם עצם ההצעה לא היתה רצינית. כי:

(א) נציג שיד-אבריק הדגיש את המרחק הפסיכוכי לוגי והתברתי בין חברי ארגון א' ובין תושבי חיסין⁶⁶⁹.
 (ב) רופין הציע את הצעתו, מבלי שקיבל לפני-כן את חוות דעתם של המומחים, אם במושג זה יוכלו חברי ארגון א' למצוא בכלל אפשרות קיום, כפי שהודה בעצמו זמן קצר לאחר-מכן⁶⁷⁰. ולבסוף אמר רופין בעצמו עוד, למרבה האירוניה, "שנתברר שהעברת חברי ארגון הפועל המזרחי, היישובים על אדמת שיד-אבריק, להתיישבות בכפר-חיסין, תעלה להנהלה (של הסוכנות היהודית) הרבה יותר ביוקר מאשר השארתם במקום"⁶⁷¹.

לאור כל זאת בולטת התחסדותו — לפחות — של רופין, כאשר הוא כותב לרב ברליץ⁶⁷²: "כמובן... אנו דאגנו לגורל המתישבים וחושבים על כניסתם לכפר-חיסין"; או כאשר הוא "מרגיע" את המזרחי בברמניה⁶⁷³: "אתם יכולים להאמין לנו, שבענין זה לא הגענו להחלטתנו אלא רק לאחר ששקלנו באופן מירבי את כל הנסיבות".

660. ראינו, שהצעת כפר-חיסין הועלתה לראשונה בשיחת ה' חשון. עוד בי"ד סכלו—4.12. מתייחס בבלי במכתב להרב י. שפירא להצעה זו, אולם כבר 3 ימים אח"כ סוכמה הצעה אחרת (ר' להלן הע' 663).
 661. בי"ח סכלו—8.12. מעיר עוד שרגאי לרופין, "שלא אשרנו ולא נאשר כל מי"ם ע"י העברת חברינו משיך אבריק לכפר-חיסין"; וכן ר' בנע' הבאה. בישיבתה של הנה. הסוכנות ב'י' טבת—30.12. הציע רופין לברר אצל ק"ה, אם לא "רדאי להם, לרגלי אפשרות עמולה נגדית מצד המזרחי, להסכים להניגת הסכום המבוקש ע"י הפועל המזרחי".
 662. כבר בישיבתה של הנה. הסוכנות בח' סכלו—28.11. העיר רופין, ש"בינתים קבל הענין צורה של מלחמה עם המזרחי והפועל המזרחי וידיעות הולכות כבר ומתפרסמות בעתונות", בעקבות דברים אלו החליט אן "להודיע לפועל המזרחי, שאם ימשיכו לפרסם ידיעות בעתונות על דבר שיד-אבריק, תפסיים הנהגה (של הסוכנות) את החלטתה ואת הנימוקים, שהביא אותה להחלטה זו". וכך קמה עמ' (ו') "דבר", כ"ז סכלו—7.12; וכן ר' הע' 618.
 663. ההצעה להחליט זו הוצעה ע"י קול. קיש, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית. כידוע שימש לפני-כן כיו"ר הנהג"צ בא"י. גם זו נכזיבה, שהנהגה הסוכנות ויהודית היתה המשיכה של הנהג"צ.
 664. והשעה את מכתבו הג"ל של בבלי להרב שפירא (הע' 661).
 665. מכתבו של שרגאי לרופין מ"ט סכלו—9.12; וכן ר' הע' 621.
 666. וכך נוסחה נקודה א' של ההצעה: "איש אחד יוכל להרוש... באופן בינוני 7 דונם ליום אחד" עבור "140—120 מא"י ליום".
 667. א) עוד לפני-כן הוציע יוסף וויץ את נכונותו לגשת לנטיעתו של "יער לנדוי בשיך-אבריק (מכתבו הג"ל של שרגאי, הע' 665).
 (ב) כן השהה את מאאתו החריפה על החלטתה של הנה"ס מא' חשון תרצ"א (פ' 13—).

במקום אתר, מצבם יהיה אי"ס" (1) ר' פרוט. ישיבה זו, מ"ס 23 של ישיבות הנהלת הסוכנות, ב"ג סכלו—3.12.
 654. הצעתו זו הועלתה בשיחת ה' חשון (ר' פ' 13 [4], הע' 623). כפר-סלבי שיהו זו — לפי גירסת הפועמ"ז (הע' 626) — מובאת בהחלטתו שאלתו של משה שפירא, ששאל את רופין: "ומה אתם חושבים לעשות עם האנשים הנמצאים במקום ז' ועל כך ענה רופין: "חושבני להעבירן לחיסין, אבל אין לי הצעה קונקרטית", על הצעה זו חזר 3 ימים לאחר-מכן בבלי בשיחתו עם נציגי ש.א. (ר' מכתבו לרופין מ"ג חשון—14.11). שושיים אח"כ, ב"ח סכלו—28.11, מודיע רופין על ההצעה בישיבתה של הנהלת הסוכנות.
 655. ר' סוף פרוט. הישיחה הג"ל ב'י' חשון בנוסח הפועמ"ז. וכך השהה את מכתבו של כהן. ש.א. מ"כ"ס חשון—20.11. והשעה גרדי, עמ' 190; וכן מברדי, עמ' 18—20.11. מכתבו של רופין ללשכה הראשית של ק"ה מ'י סכלו—26.11; וכן ר' את סוף החלטתה של הנהלת הסוכנות מ"ג סכלו—3.12: "עד שנתברר האפשרות להעברת המתישבים (מ.ש.א.) לכפר-חיסין...". ובהחלטה אותה ישיבה הודה רופין בעצמו, ש"ענין כפר-חיסין לא נתברר עד כה...".
 657. פרוט. של ישיבת הנהלת הסוכנות מ"ט 33 מ'י סבת—30.12.
 658. ב"ז סכלו—27.11.
 659. מכתבו של רופין למזרחי בברמניה מ"י 24.12. (ו' טבת); (ו' הע' 637).

רופין, "סכום של 1000 לא"י⁶⁷⁵, כדי לאפשר הצאה לפועל של אי-אלו עבודות, שיש בהם משום החלת התישבות, היות הם מאמינים⁶⁷⁶, שבקונגרס (הציוני) הבא יוכלו להעביר החלטה על התישבותם".

מלבד דרישתו הנ"ל של הפה"מ"ו להקצבת סכום של 1000 לא"י — שרק שליש ממנו אושר, כפי שראינו — העלו ציגני הפה"מ"ו דרישה קרונית נוספת בישיבה חשובה של ראשי מחל. ההת. איתם בכ"ד טבת תרצ"א — 13.1.31⁶⁷⁷: "הגשת הצעה תקציבית לקונגרס (הצ"ו) עבור שיד"אבריק ע"י המחלקה להתישבות בלי כל קשר עם ההתישבות החדשה"⁶⁷⁸. ד"ר רופין לא הסכים לדרישה אחרונה זו אלא בתנאים הבאים בלבד⁶⁷⁹:

א) ההתישבות של שיד"אבריק תוכנס רק בתכנית הבטוח של ההתישבות הקיימת ("אם לא תהיה התישבות חדשה בכלל").

ב) וגם זאת — רק אם יתקבל כסף מממשלת א"י "או ע"י הלאה מיוחדת, שהסכימה לקבל". משה שפירא אמנם הסכים לתנאי הראשון, אולם "אם יתברר, שלא תהיה כסף לבטוח⁶⁸⁰, או אנו דורשים שתקציבו

לכם לעובדי, כי יש באפשרותכם לערו לאנשי הפועל המזרחי בשיד"אבריק להחזיק ממנו במקום ע"י זה, שאתם תמסרו להם את עבוד הקרקע הפנויה שלכם במקום הזה..."; וכך "תעוררו לפתרון הסבר, שנוצר בקשר עם התישבות הפועל המזרחי בשיד"אבריק"⁶⁸¹. המרתין הזה היה עתה גם רצוי להנהלתה של מחל. ההת., כדי שתוכל להשיג על המחאות הנ"ל הרבות⁶⁸².

תוך 10 ימים התברר אמנם, "כי הקה"ל מוכנה לעשות חיפך עבודת חרישה בשיד"אבריק לשמור על הקרקעות האלה", ומלבד זאת "היא מוכנה למסור חלק מתחרישה הנו בקבלנות לאנשי הארגון הנ"ל וע"י כך אושער להשאיר את אנשי הפועל המזרחי במקום כמשך השנה הזאת (תרצ"א)". לאור נכונות זו של הקה"ל החליטה מחל. ההת. להקציב לארגון א' אפילו 200 לא"י לכיסוי המסדים שונים⁶⁸³.

על הגישה החיובית יותר — כעת — של מחל. ההת. להתישבות הפה"מ"ו בשרא. מעידה, בין היתר⁶⁸⁴, גם העובדה, שד"ר רופין העלה את הנושא שיד"אבריק פעם נוספת לדיון בישיבתה של הנה"ס בה' טבת—30.12, לאחר שהבטיח זאת לציג הפה"מ"ו⁶⁸⁵. ברישה זו אישרה הנהלת הסוכנות את החלטתו של רופין לתת לארגון א' סכום של — 330 לא"י⁶⁸⁶ מתקציב ההתישבות לצרכי כלכלה⁶⁸⁷, אע"פ שהפה"מ"ו ביקש, כדרכי

1) אף הנסקה, מראשי ק"ה, הציע שהקה"ל חסיני לשרא. (ר' מכתבו הנ"ל מ' 10.12.1912. בהע' 642).

668. מכתבו של בבלי להנהלת הקה"ל מנ' כסלו—10.12.1912.

669. השוא את חשבוניתו של רופין למרזח במערב פולין הטנה ושלויה (כ"א כסלו—11.12) ובגרמניה (ר' כספ—24.12).

670. לכל הפיסקה הזאת — ר' מכתבו של בבלי להנהלת ק"ה מא' טבת—21.12.

671. וכן השוא את 2 הודעות הבאות של מחל. ההת. לציג הפה"מ"ו:

א) "ביראשית השבוע יצאה ועדה שלנו... לשיד"אבריק, לרון במקום על קביעת מקום הנקודה הישובית של הפועל המזרחי בשיד"אבריק...".
ב) "המחלקה להתישבות המציא לכם את התכנית והתקציב הרגילים להתישבות באזור בו נמצא שיד"אבריק" (מכתבו של בבלי לועה"פ הפה"מ"ו מד' טבת—24.12).

672. מכתבו של רופין למרזח בגרמניה (הע' 669).

673. ד"ר רופין היה סבור, שמסו זה מספיק לכלכלתה של חב"ר ארגון א', לאחר שקיבלו עבודת חרישה מהקה"ל.

674. אחד מחברי הנהלתה, ד"ר הקסטר, המשיך להתנגד אפילו לאישור הסכום הזה, שהיה שלישי ממה שבקש הפה"מ"ו, כי "אין תועלת להחזיק אנשים במקום ולהוציא עליהם סכום כסף איה שהוא". ועוד טען, שי"א אפשר לכלל החלטת חתח לחזק זה או אחר"; אחרת "לא יהיה לדבר סוף".

675. על בקשה זו כתב שרגאי לרופין גם 4 ימים לפני ישיבתה של הנה. הסוכנות, שבה אושרה העצמתו הנ"ל של רופין, וגם 2 ימים לאחר, כמו שיצא מסקנית תרצ"א המפורטת, דף י"ג. בסקירת זו, שהרבינו להשתמש בה לעיל, מנמק שרגאי את בקשת הסכום של 1000 לא"י בכך, שהקונגרס הש"י החליט "לקיים את המשתתפת המצאוה על המקום". ולכן נחזק הכסף לסדור לולים ומבנים... כי זה יהיה ענף מכובד.

676. רופין בעצמו לא כיכ האמין בכך, כנראה. גישה זו נראית אופיינית לכל גישתו בנידון, כפי שסקרנוה לעיל.

677. בישיבה זו השתתפו רופין ובבלי מטעם הנה"ס, שפירא ושרגאי מטעם הועדה" של הפה"מ"ו, וכן פרופ' פרנקל שהזמין כאורח, לאחר שכבר גילה התענינות ופעילות בשאלת שרא. כפי שראינו (פרק 13 ד' הוע' 629), משיבה זו נכתבו שני פרטיכילים: בפרטיכיל של הפה"מ"ו סוכם עצם הדיון, ואילו בפרטיכיל השיחה של ד"ר רופין לא סוכמו הלא "תוצאות השיחה" ב"ג נקודות בלבד.

678. מכתבו של שרגאי למחל. ההת. מו' טבת—26.12. (ר' הע' 675); וכן ר' בסוף סקירת תרצ"א, סוף דף י"ג, שבו מנוסח הנומיק לדרישה זו בכך, "כדי לשים פעם קץ לכל הסבל של חברינו זה 6 שנים, ולתקן את המצוה, שנעשה לחברינו ולהתישבות הדתית ע"י המחלקה להתישבות של הנה"צ, שבהנהגותה גרמה לזה, שהחברינו עזיבו מפתוחים מראשים ומאזוכים" (הדגשה במקור).

679. בעקף לפי הפרוטוקול של הפה"מ"ו.

680. וכך התייחס פרופ' פרנקל לנקודה הזאת בשיחה: "אם בקונגרס (הצ"ו) יתברר, שאין כל אפשרות כספית, על ד"ר רופין להצטרף שורא מכיר שנעשה לנו עוול".

7000 לא"י, הסוכנות תוכל לטפל בהתישבות המושב רק אם הסדרות המזרחי תשיג את עודף החסר".

ד"ר רופין היה כבוד, שעמדו בנידון החקיקה לכת מהחלטת הקונגרס הטי"ו, ולכן טען, "שהסודר המוצע... טעון אשר של הקונגרס הבא (ההי"ו) ושל מועצת הסוכנות, כדי שיקבל תוקף". אך שרגאי חלק עליו בתוקף, כי "אין עדיין בהצעתכם זו כדי פסוק דרישותינו וקים ההחלטת השנות, שנתקבלו בנדון זה ע"י הקונגרסים וישנבות הועה"פ וההנה"צ במונה".⁶⁸⁷ מלבד זה הסביר שרגאי עוד ⁶⁸⁸ בהתייחסו להצעתו הנ"ל של שפירא: "הסתפקנו ב-20 משפחות בשנה הראשונה" מתוך 70-80 המשפחות של ארגון א', וזאת מתוך הכרח המציאות של המצב הכספי בסוכנות". והמשיך והעיר שרגאי ⁶⁸⁹, ששל שתי הנקודות האחרונות בסיכומי הנ"ל של רופין ⁶⁹⁰ לא דובר בשיחת הכ"ד טבת-13.1. ששני סעיפים אלו עומדים בסתירה גמורה לסעיף אחר בסיכומי.

בשגובה על מכתב אחרון זה מטעם הועה"פ של הפוהמ"ו ⁶⁹¹ מאשר רופין, בין היתר, את שתי הנקודות החשובות הבאות, המהוות בשלב זה למעשה את הצעה של מחל. ההחלטה הפוהמ"ו בקשר לשי"א:

(א) "אני מסכים בפרינציפ להשנות את ארגון הפועל המזרחי בשיד"ר אבריק מנקודת המבט הכספי ליתר הנקודות של ההתישבות החדשה".⁶⁹²
 (ב) "אם הסכום, שיעמוד בשנה הבאה (תרצ"ב) לרשותנו לא יספיק לתת למספר המינימלי של מתישבים, הדרוש מבחינת הבטחון, לכל הפחות את החצי של ההוצאות הנחוצות להתישבות מוחלטת, לא תהיה ברירה אחרת אלא לדחות את ההתישבות המוחלטת של המתישבים (בשי"א), לשנת תרצ"ג..."
 הצעתו אחרונה זו נדחתה מכל וכל ע"י הועה"פ של הפוהמ"ו ⁶⁹³, כי "לפי זה - כל הענין נמסר לשקול

(אתם) בשביל ההתישבות בשיד"ר אבריק סכום מיוחד בלי כל קשר עם ההתישבות החדשה".

בסוף הדיון הסכימו שני הצדדים להצעה הבאה ⁶⁹⁴: "הנהנ"צ מכניסה את שיד"ר אבריק (להצעת התקציב, שתוגש לקונגרס הי"ו בקיץ תרצ"א) להתישבות הקיימת בגודל של 20 משפחות. ואם התקציב בשנה הבאה (=תרצ"ב) יספיק רק לכלכלה, יקבלו העשירים משפחות את כללם";⁶⁹⁵ ואם יהיו סכומים נוספים להשקעות פרודוקטיביות, או שיד"ר אבריק מקבלת כספים מהמתישבים האחרים (בישובים הקיימים מכבר), בכדי למלא את החסר להם מהשנים הקודמות".

ובאשר לנוכחותה של מחל. ההחלטה עכשו לבצע אמנם את התישבות הפוהמ"ו בשי"א, סיכם עוד רופין בעקר ⁶⁹⁶ את הנקודות הבאות:

(א) "הנהלת הסוכנות... מסכימה בפרינציפ להתחיל את מושב הפועל המזרחי בשיד"ר אבריק בשנת תרצ"ב", וזאת בתנאי, ש... היא תוכל למצוא את הכספים הדרושים" לכך.

(ב) תנהלת הסוכנות "לא תתחיל בהתישבות מוחלטת במקום" אלא אם כן "היא תהיה בטוחה, כי תוכל להמציא למתישבים שם את הסכומים הדרושים להם לבסוס במשך שתיים...".⁶⁹⁷

(ג) אולם ביצועה של החלטה זו לא תצא לפועל אלא "אם הסכום, שיעמוד ⁶⁹⁸ לרשות הסוכנות למטרה זו במשך תרצ"ג, יהיה לא פחות מ-7000 לא"י, ו.ו.א. ל-20 מתישבים... בהנחה שבתרצ"ג אפשר יהיה למצוא לא אותה ⁶⁹⁹ הסכום באותו האופן".

(ד) "אם הסכום, שהוסכמוה תוכל להעמיד לרשות שיד"ר אבריק כנ"ל במשך שנת תרצ"ב יהיה פחות מ"

681. ר' פרוט. - הפוהמ"ו; וכן מכתבו של שרגאי לרופין מ' שבט-28.1.

682. עזר כהן והות כמעט הצעותיהם של שפירא ושל רופין, אך מכאן ואילך שונה הנוסח, שהציע ד"ר רופין: "אם נגליח לקבל את הסכומים הדרושים לבסוס מוחלט, אוי נסדר התישבות שלמה בשיד"ר אבריק, ולסיכומי גם לא הנכנס רופין על הצעת שפירא. ולהמחיתו של הפוהמ"ו על כך (במכתבו הנ"ל של שרגאי - הע' 681). עונה רופין בכ"ג שבט-10.2: "אני אדון על זה, לאחר שמצב התקציב של השנה הבאה יהיה ברור".

683. לפי הפרוט. של רופין, נקודות א), ב), ה), ו').

684. תנהלת הסוכנות הסכימה להצעה זו בישיבתה בא' אדר-18.2.

685. במקור מופיעה לשון יריבים: "סכומים, שעמדו, אך נראה שזו טעות, כי הנשוא, "יהיה", כתוב בלשון יחיד, ובצדק.

686. גם אז טען כבר אחת "טעות" לשונות כהיום (הכפלת "האת").

687. מכתבו של רופין לועה"פ של הפוהמ"ו מ' שבט-27.1. (ולא 26.1, כפי שכתוב שם בטעות).

688. מכתבו של שרגאי לרופין מ"א שבט-29.1.

689. במכתבו הנ"ל לרופין (הצ' 681).

690. שם.

691. ר' לעיל והע' 683.

692. תשובתו של רופין נכתבה בכ"ג שבט-10.2.

693. ובישיבתה של תנהלת הסוכנות לאחר מכן הודיע רופין, שהוא מוכן אפילו להציע ענין זה לקונגרס הי"ו ולמועצת הסוכנות הבאה. הודיעו זו של רופין מוכיחה בצבא, שעד כה שריון זו נאן לא היה קיים.

694. אף המחל. לתת. בעצמה דחתה כמה ימים לפני כן.

עם בבלי, שהצעת התקציב של כחל. ההת, שתוגש לקונגרס הי"ד, "לא תאשר בשום אופן את כלכלתם של 20 המשפחות של הפוהמ"ו בשיד"א אבריק"⁶⁹⁹. לאור תגובתו הנזעמת של שפירא על כך⁷⁰⁰ חושש בבלי בצדק, לאחר גל המחאות הנ"ל, שלרופין התינה "אי-נעימויות" בקונגרס מצד הפוהמ"ו בקשר לתת. בשיד"א.⁷⁰¹ והמרידות הגדולה מאד בחוגי הפוהמ"ו, המאשרת אמנם "חשש" זה, מתבטאת או ללא כחל ושרק מעל דפי 'נתיבה', הן בדברי המערכת⁷⁰² הן במצעה של רשימת 'תורה ועבודה' לקונגרס הי"ד⁷⁰³.

דעתו ורצונו של מנהל המחלקה להתישבות, שיעמוד בראשה לאחר הקונגרס (הי"ד); ולכן "ברור... שהצעתם זו אינה יכולה להתקבל על דינו, והיא מבטלת להלכת את כל התקוות, שתלינו במו"מ שבינינו"⁶⁹⁸. ומסתיים המכתב של הגהלת הפוהמ"ו במסקנה המרה הבאה: "אנו מוצאים מחובתנו להודיעכם, שנמשך את מלחמתנו"⁶⁹⁶ הצודקת בטובל ההתישבות בשיד"א אבריק ובעד זכות קיומו של הפועל הדתי בארץ-ישראל".

מכל גל המחאות של חוגי הפוהמ"ו ואוהדיו בארץ ובחו"ל לא הושגה, אפוא, בסופו של דבר אלא תוצאה עיקרית אחת בלבד: חברי ארגון א' בשיד"א אבריק הועסקו ברוב חודשי תרצ"א בעיקר בחרימת הקרקעות של הק"ל בסביבתם, ואת שכרם עבור עבודה זו קיבלו מדי חודש בחודשו באמצעות המחלקה להתישבות⁶⁹⁷.

המשך מאבקם על עצם זכותו של הפוהמ"ו להתישבות מתנהל עכשו קודם-כל בקונגרס הי"ד עצמו⁷⁰⁴. בוכוח הכללי מסכם שפירא את השתלשלות הענינים בקשר להתישבות הפוהמ"ו על אדמת שיד"א אבריק מהקונגרס הי"ד בתרפ"ה. הוא מדגיש, בין היתר,

699. מכתבו - בנרמנית - של בבלי לרופין מ"ד. 14.5 (כ"ז א"ר).

700. וכך תיאר בבלי (שם) את תגובתו זו של שפירא: "מר שפירא ראה בהתהרה זו המרה במטחה של המחלקה והביע את אימויו הרגילים".

701. בהבעת השש זה מתחיל בבלי את מכתבו הנ"ל לרופין מ"ד. 14.5 (ה'ע' 699). בהמשך דברינו נראה, שחששות אלו היו אמנם מבוססים!

702. א. (א) 'נתיבה', ה' סיון תרצ"א, באמצע עמ' 14, כתוב באותיות של 'קידוש לבנה': "באי-כחנו בקונגרס ילחמו נגד פסח וכזיוויה של ההתישבות הדתית בכלל ושל הפועל המזרחי בשיד"א אבריק בפרט".

ב) שם, שם, עמ' 3: יונגם לקונגרס הזה באה הגנהלה הציונית והסוכנות בא"י וכתם של התישבות שיד"א אבריק על פניהם... גדול עולו זה, שנעשה מתוך ודונית מיוחדת, שאין לה גבול, כלפי ההתישבות הדתית וביתוד העובד הדתי בארץ-ישראל ובוש לא ידעו. רופין מתחייב להכניס את שיד"א אבריק בהצעת הסוכנות לקונגרס, ויצמן מבטיח לעזור לנו בדרישתנו הצודקת. ולמעשה, אין גנהלת הסוכנות מכניסה את התישבות שיד"א אבריק בהצעותיה לקונגרס".

ובהמשך: "הישנם הגדרות להגדיר את ההתפללות בהתישבות הפועל המזרחי, חמש שנים שגנה לשנה". ובסוף: "ידע... כל צעיר וצעירה השואפים לבנין אי"ר רחיה, שאין לנו להשען אלא על כחיתנו אנו ועל מלחמתה של כל היהדות הדתית למען בנין אי"ר דתית...".

703. וזו נקודה ר' במצעה של רשימת 'תורה ועבודה' לקונגרס הציוני החדש: "הפועל המזרחי מציינ את היחס השלילי של הגהמ"ו ומוסדותיה כלפי התישבות הדתית בכלל ואת העו"ל שנעשה להתישבות הפועל המזרחי בפרט. קונגרס זה יצטרך לשים קץ לשיטה הזאת ולהיב בהחלט את הגהמ"ו להקים את מושבי העובדים בשיד"א אבריק ולידא להתחממותם והתבססותם של המושבים הדתיים על יסודות בריאים".

704. קונגרס זה התקיים בבול מסיי תמוז' א" מנ"א תרצ"א. 1931-15.7-30.6.

15. המשך המאבק ועד לסיפוט (אביב תרצ"א - סתיו תרצ"ב)

אחרי חודשים של תקוות מוצדקות בחוגי הפוהמ"ו, שהלחץ הציבורי יעזור לסיים מאבקם על הזכות להתישבות של הפועל הדתי בא"י, תור, אפוא, חוסר הביטחון לגבי עתידו של מושב הפוהמ"ו בשיד"א.⁶⁹⁸ ורשבו מתארגן פוהמ"ו, על הגהלתו ועל חבריו, להמשך המאבק על הבטחת ההתישבות הדתית בארץ, מובן, שניתת המאבק היה עששו עוד זיחר מריחה מקודם, לאחר שבמקביל תקופה קצרה יכלו אמנם להשתעשע בתקוות, במאבקם זה יסתיים בהצלחה.

ההכנות לקונגרס הי"ד, המתקיים בבול בקיץ תרצ"א, מכתובות עכשו גם לראשי הפוהמ"ו פעילות והסברה נמצא; וזאת במיוחד, לאחר שנתברך לשפירא בשיחתו

695. מכתב הועה"פ של הפוהמ"ו למחל. ההת. מ"כ"ט שבת. 16.2.

696. וכך סיפר רופין גם להגהמ"ס בא' אדר-18.2.

697. הד"ח על עיקומים של חברי ארגון א' בשיד"א. הופיע ב'דבר', כ"ד א' תרצ"א-7.8.31.

698. לכן סירב וויץ לגשת לנטיעתו של היער ע"ש ע"ה. לנדו בשיד"א, כי "לא היה לו בסחון, שהתקודה לא תמור ותתבטל" (מכתבו של שרנאי לרופין מ"ז אדר 15.3). לאור זה וכן לאור המשך המאבק במשך עוד שנה וחצי, כפי שגורא הלחץ, אין לייחס חשיבות רבה מדי לעובדה, שבאותו הזמן כבר נקבע 'מקום ההתישבות המחולטת לארגון הפועל המזרחי', ושחלל. ההת. עסקה אז כיצ "צעבור המוכנית המפורטת להתישבות זו" (ר' חשובתו של בבלי על גבי מכתבו הנ"ל בהע' זו - של שרנאי לרופין; וכן הושה את מכתב החל' - ההת. להגהלת הקק"ל מו' ניסן-25.3, שלא נשלח).

לגוריס, עפולה, חולדה, ואדי-חוארייה ומרשב התימנים⁷¹⁰. מטרומם שוב גל של התנגשות הקצוות, הקונגרס דוחה את הצעת שקולניק ברוב של 72 נגד 62 קול⁷¹¹.

ג) "או קם מרימינסקי (מראשי השמאל) ומוסר מרדע, שהצבעה זו מכוננת נגד הישובים של העמק ויש לה אופי קרייקלי-פשיסטי (רמז לבלוק המזרחי)⁷¹² והריבוי-יוניסטיים). הימין מוחה ומתמרמר. השמאל עונה לעומתו בקריאות איבה, ושוב, לרגעים אחדים, משתרר השאון באולם, אבל היו"ר מצליח להשתיקו והצעתו של הפועל המזרחי מתקבלת".

וזה נוסח התוספת להצעה הנ"ל, שהוצעה ע"י שפירא ושהתקבלה אף היא ע"י הקונגרס הי"ז ב"72 קולות, ומבלי שמישואו הצביע בנגדה⁷¹³:

"בתקציבה של מחלקת ההתישבות של 70.000 לא"י ישרוין סכום של 2000 לא"י להתישבות הפועל המזרחי בשיד-אבריק, וסכום זה יובטח על אף איוה שהוא קיצוץ בתקציב"⁷¹⁴.

החלטות אלו, שנתאגרו גם כן ע"י מועצת הסוכנות היהודית⁷¹⁵ בכינוסה מיד לאחר סיום הקונגרס הי"ז⁷¹⁶, לא עוררו התלהבות אצל חברי ארגון א" ב.ש.א,⁷¹⁷ כשר הורגלו לשמעות טובות ולבשרות כאלו מקונגרס למשנהו⁷¹⁸. ואמנם הצדיק יחסה של מחל. ההת. להחלטות הקונגרס הי"ז בקשר להת. הפומבי גישה מסתייגת זו, כפי שהחבר תוך זמן קצר מאד:
"ככ"ב מ'גיא תרצ"א—5.8.1931, כ"ז כרעונת לאחר נעילת הקונגרס הי"ז בבול, התקיימה פגישה⁷¹⁹ בין

ש"אין היסם אף יטוב דתי", כי "כל ההחלטות, שהת" קבלו בקשר לפועלים דתיים והיהדים דתיים, לא בצוע", אולם "לנסיעות מיותרות הוציאו כסף רב".

למבין קיבלה מליאת הקונגרס הי"ז את ההחלטה הבאה, מט' 32, בקשר לכיצוד ההתישבות של הפהמ"ז ב.ש.א.⁷²⁰:

"הקונגרס דורש את האכזוסיבה להוציא לפועל את ההתישבות של הפועל המזרחי בשיד-אבריק, דבר שכבר דנו עליו בקונגרס הקודם, על ידי למבין של המתישבים הנמצאים כבר על קרקע זו, ודורש להכניס למטהו על לתקציב השנה הבאה סכום מתאים, שאין לקצוץ".

אך שפירא אינו מסתפק בכך. אחרי גמר ההצבעות ואחרי שגם ההחלטה הנ"ל נתקבלה, מוסר הוא הודעה⁷²¹, בה הוא מציע, שאותם 2000 לא"י, שועדת ההתישבות החליטה לשריון להתישבות הפהמ"ז ב.ש.א, ישרוינו גם בתקציב החדש של מחל. ההת. זאת אף לאחר שהתקציב החדש הזה קוצץ ב-19,000 לא"י ומסביר עוד שפירא⁷²²: "זה שניס, שמתנהלת מלחמה נגד הפועל הדתי בארץ, הנוער הדתי מאוכזב לרגלי היחס הזה מצד המוסדות הציוניים. אנו חפצים, שהקונגרס הזה, בקבלת את הצעותי, יוכיח על התחלת תקופה חדשה בעברת הבנין בא"י".
ומשך ה'עולם' ומספר בדיווחו על הקונגרס על ההתנגדות העקשת להצעת שפירא מחוגי השמאל, המרכז הקלאי והמתחרות הכללית⁷²³:

א) "מצד הפועלים מתנגדים לכך, והרצפול נציג המרכז החקלאי"⁷²⁴ מציע לעבור עליה לסדר היום. אך מה פתעור הימין, שכבר עייף כנראה מן "ההנחות", שנעשו לעמדת הפועלים בחלטות דלעיל, והצעת הרצפול נדחת ב-62 דעות נגד 56⁷²⁵.

ב) "או מתחכם שקולניק (גם הוא מייצג את המרכז החקלאי; לימים — לוי אשכול, ראש ממשלת ישראל השלישית) ומציע "לשריון" כמ"ר את התקציבים

710. עמ' 4—363 פברוט. בגרמנית.
711. תגובתו של שפירא על דבריו של לוי שקולניק, לפי הפרוט. בגרמנית (ר' הע' הקדומת), היתה: "השמאל רוצה לדחוק את הפועלים הדתיים מארץ-ישראל, והיטיח זאת ברזות בקונגרס. לכן אני מבקש לדחות את הצעת החוספת". הייתה את תגובתו היותר חריפה של שפירא, כחגי שנה אח"כ (הע' 752).
712. על האשמתו של מרוב עורך 'נתיבה' בי"ח אלול תרצ"א, עמ' 34—35.
713. שם, עמ' 41; וכן פברוט. בגרמנית, עמ' 478.
714. ור' בכל הע' הקדומת.
715. והשנה את החלטה מס' 3 של העידה השניה של 'תריע' בגליציה המזרחית, שהתקיימה בחשון תרצ"ב—נובמבר 1931 ('נתיבה', כ"ה טבת תרצ"ב, עמ' 146).
716. למעשה נפתחה העידה השניה של מועצת הסוכנות היהודית באותו ערב, אור לרי"ח אב תרצ"א—14.7.1931, שבו התקיימה גם ישיבתו האחרונה של הקונגרס הי"ז ('העולם' מ'21.7—21.8.1931).
717. דבר' מכ"ד מ"ג—א—7.8.: "בארגון הפועל המזרחי".
718. בפגישה זו אפשר לראות את התחלת של מ"מ מייצג בין מחל. ההת. לבין הנהלת הפהמ"ז בקשר לכיצוד ההחלטה של הקונגרס הי"ז בנוגע לש.א. ('נתיבה',

705. לנוסח המוצע בגרמנית, ר' פברוט. הרשמי של הקונגרס, עמ' 477. לנוסח העברי — ר' 'נתיבה', י"ח אלול תרצ"א, עמ' 41. באננו את נוסח ההחלטה לפי הנוסח העברי, תחוקן מה לפי הנוסח בגרמנית.
706. פברוט. בגרמנית, עמ' 442, וב'נתיבה' הנ"ל (ור' בהע' הקדומת).
707. ר' ב'העולם', 21.7/31. (ח' מ"גא), עמ' 557, על היום של 15' בקונגרס הי"ז (ור' בהע' הקדומת).
708. שם, עמ' 408. ובפירוט. בגרמנית, עמ' 442; ור' 'נתיבה', י"ח אלול תרצ"א, עמ' 35.
709. כחודש לפני הקונגרס הציוני הי"ז שהתפתח הרצפול ושקולניק (ר' בסיפסה הבאה) בישיבה של הנהלים על תקציבה של מחל. ההת. לשנת תרצ"ב (קיש, עמ' 450).

ענין של יחס... אלא של כסף"⁷²⁵, כשאנו — עונה
נהלת הפה"מ: "הנימוקים של מנהל המחלקה הובעו
גם לפני הקונגרס (הי"ח), ובכל זאת החליט הרוב הגדול
על ההתישבות הזאת מתוך ההכרה, כי נעשה לנו עוול
במשך שנים... שמאת ההנוגציות (=הסכמה) שהיתה
במחלקת ההתישבות נגד הפועל המורחי"⁷²⁶.

הסבר נוסף על עמדת הפה"מ בינדון התפרסם
9 ימים אח"כ בהארץ⁷²⁷ מפרי עטו של ר' בנימין,
הסופר הידוע. במאמרו, תחת הכותרת "פרשה עצובה"⁷²⁸,
מתייחס הסופר, בין היתר, ל"אכזבת תריסר אלפים
חברים בארץ ובגולה, השואפים זה 7 שנים לנקודת
התישבות משלהם", "שמחויקת אוהם להמשיך עבודתם
הציונית...". ובסוף דבריו מאשים ר' בנימין את בבלי,
ש"הוא רוצה למוחק את שיד"אבריק לגמרי מן
התקציב"⁷²⁹... ואם יעמד על דעתו ואם האסקוטטיבה
תסכים איתו, היא זה אסון לא רק בשביל הפועל
המורחי כי אם בשביל כל העבודה הציונית...".

התמרמרות של חוגי המורחי הפה"מ על אי-
קיום ההחלטות הנ"ל של הקונגרס הי"ח מתבטאת גם
בהחלטותיהם של כינוסים תנועתיים שונים, המתקיימים

725. ר' הע' 723.

726. ובתוכחה לעול זה מזכיר העו"מ של הפה"מ את
ההתישבות של "שמשר העמק, שהחול בה, על אף
הטענה, כי אין כסף להתישבותנו", ובכל זאת "לא
דאגו לו יבולע למשקים הקיימים", גם לפני"כן הצביע
ועה"פ פה"מ על מקרה זה, כדי להוכיח את "האפלייה
לרעה" של הפה"מ בקשר להתישבות (סקירת תרצ"א,
דף י"ג, קדחה י' בסיוסם. שם. וכן ר' 'נתיבה', י"ח
אלול תרצ"א, עמ' 42, 35. ר' לעיל בהודעת העיתונות
של הפה"מ, שנפרסמה בספלו תרצ"א — דצמבר
1930 (הע' 720).].

727. 'הארץ', ט"ו אלול תרצ"א—18.9.1931.

728. בסקירתו של ר' בנימין — על השתלשלות כל הפרשה
מהקונגרס הי"ח — מופיעים כמה אידיוקים ואף
השמועות, כפי שכתוב, בצדק, בבלי למדויג, מזכירה
של הנהלת הסוכנות, כפי אלול—8.9. כתגובה על
סאמרו של ר' בנימין, אך מסקנתו של בבלי, שר'
בנימין "הטעה את הדבור...". איתו מדייקת, כי
ל"בנידי ההוכחות" החדיצודי של בבלי מבוסס רק
על ניתוחו של הציטטות של ר' בנימין, ולא הסביר
מנהל מחל. הנהל. למזכיר הנהלת הסוכנות את כל
ההחלטות בקשר לזה. הפה"מ בתקנונים ובשיבות
הועדה" הציוני מאז 1925, אם אלו של פורסמן, כפי
שסקרנו לעיל (הושה"ה 135).

729. וטוען ר' בנימין בשטות: "הסוכנות גרעה 4000
(לא"י) מכל התקציב. אם מנהל (מחלקת) ההתישבות
(=בבלי) היה גורע עש"י זה באופן יחסי מן הסכום
המשרויו (סך 2000 לא"י) כמה שמוע (בערך 80
לא"י), היה אפשר לקבל את דבריו".

בציני הפה"מ ל"ו לבין בבלי בקשר לקיומן של החלטות
הקונגרס הנ"ל. כשיחה זו הסביר בבלי, שמעבה הכספי
של ההסתד. הציונית "איננו מרשה לנו להתחיל השנה
במקמת הנקודה של הפועל המורחי בשיד"אבריק"⁷³⁰.
כתגובה לכך מודרו הוע"מ של הפה"מ לפרסם הודעה
חריפה בעתונות בא"י⁷³¹. וזה עיקר תוכנה:

"בהודעה זו... את רואים רצון להמשיך את
המסורת של המחלקה ויחסה הירדע להתישבות הדתית
בארץ, מבלי להתחשב לגמרי עם החלטות הקונגרס.
ובהמשך: "בהודעה זו אנו רואים הכרות מלחמה נגד
הפועל המורחי בארץ נגד תנועת תורה ועבודה המורחי
כולה". ובסיום: "נגנו עומדים הכן לקראת מלחמה
הקונגרימ, שהפעם לא ניתן לבטל את החלטת
של הקונגרס (הי"ח)"⁷³². התישבות הפועל המורחי בשיד"א
אבריק מזכירה לצאת לפועל. מלחמתנו זו הפעם תהא
עקבית והיא תקבע באופן מוחלט לפעם ולתמיד את
חסה של תנועת תורה ועבודה והיהדות הדתית
להסתדרות הציונית"⁷³³.

תשובתו של בבלי מעטם הנה"ס על הדעתו זו
מתפרסמת 3 ימים לאחר-מכן: בידי"ב⁷³⁴, בתגובתו על
תשובה זו. שהתפרסמה בידי"א היום"⁷³⁵, חזר ומדגיש
ועה"פ—הפה"מ, ש"נראה גם מההודעה שפרסמה
הסוכנות, שיש רצון להתעלם מן ההחלטה המפורשת
של הקונגרס הי"ח" בקשר להתישבות הפה"מ בשיד"א
אבריק, ובאשר לנימוקיו של בבלי — "כי אין כאן

י"ד תשרי תרצ"ב, עמ' 68; וכן מכתבו של יעקבסון
מ"א. לקבוצת 'בטי', שנכתב בכ"ג תשרי תרצ"ב—
4.10.31.

719. מכתבו של בבלי להנהלת הסוכנות מ'ו אלול תרצ"א—
19.8.31.

720. הודעה זאת נכתבה בכ"ד מני"א—7.8. ותפרסמה
בידי"א היום" 3 ימים לאחר-מכן; וכן ר' 'נתיבה',
י"ח אלול, עמ' 42; שם מבוטאת גם תשובת הסוכנות
על הודעה זו וכן תגובת הפה"מ על תשובת הסוכנות.
721. תשובת הפה"מ — להאשמות נגדו מ'ו אלול (ר'
להלן הוע' 723) — מתייחסת באופן דומה, אך בהוספת
השווה לאחר המלים "הפעם לא ניתן יותר לבטל
את החלטת הקונגרס": "מרוצו להתנשק בכוחו של
הפועל הדתי להתישבות בארץ".

722. והשוה את סוף דבריו של עורך 'נתיבה' בי"ח אלול
תרצ"א, עמ' 35. בקשר לעמדתו של בבלי ברעשה זו:
"מילוי החליטת זו היא שביבולו אנו בחוון, אם יש
מקום למפעל הדתי בתנועה הציונית ובמפעל האי
נהגה על ידי, או שהוא מחד הנהגה רעיוני לפרוש
ולתפס לו מקום במפעל האי" באופן מיותר ובדרוכו
הוא". מלים אלו תקבלנה משמעות מיוחדת, כשהמאבק
מתקרב לשיאו בקיץ תרצ"ב, כפי שנהגה עוד.

723. דיבר' י' מני"א תרצ"א—13.8.31.

724. 'דיואר היום', י' אלול—19.8.

מצבה מזהיר ככל ש⁷³⁶, אך לקראת תרצ"ב הלך החמיר גם מצבם של המתיישבים עצמם, מאחר והנהלת הסוכנות נמנעה מלהחליט החלטה ברורה בקשר למחירים⁷³⁷. גם התקציב של ש.א. לתרצ"ב ממחל. ההת. היה רק 350 לא"י, פחות מ-18% מהסכום של 2000 לא"י שהוחלט עליו בקונגרס הי"ז עבור ההתישבות הפוממי⁷³⁸. במקום. וסכום זה אף לא הוקצב בעקבות החלטת הקונגרס אלא "בהתחשב עם הכנסות (הצפויות) עבורות היתר של הקק"ל"⁷³⁹. כתוצאה מכל זאת לא יצאו 12 המת- יישיבים לעבודה, והעונה החקלאית עברה, מבלי שגורעו תבראות חרף, גם אחריו את עונת החרישה וכן את המעמד לעבוד במקום, שנקבע ליעיר-לנודו⁷⁴⁰; והבהמות לא קיבלו מספוא⁷⁴⁰.

אז, סתיו תרצ"ב—1931⁷⁴⁰, וככל שעובר הזמן — מבלי שהנהלת הסוכנות קובעת, לא לבצע את החלטות הקונגרס הנ"ל, אם לאו — כך גם הולכת ומעמיקה הרגשת התיסכול בקרב אנשי הפוממי⁷⁴¹; וזאת לא רק בגלל יחסו של מחל. ההת. לא ש.א. אלא גם — כללית — עקב "חוסר יחס חיובי מצד המוסדות המיישבים כלפי המושבות הדתיות"⁷⁴¹, שסכנת חיטול מאיימת עליהם לאחר הקונגרס הי"ז⁷⁴². לכן הולכת ובוטלת גם גישתם של אלו, החורשים להסיק את המסקנות העקבות ביותר⁷⁴³, כדי להפגין את ההתנגדות ל"כל ניסיון של התקשות בהתישבותם של החקלאיים הדתיים בארצנו"⁷⁴⁴.

בניתיים הלכה והסתכנה שאלת עתידה של התישבות הפוממי בש.א.⁷⁴⁵ גם בתרצ"א לא היה

736. שרגא לרוסין מכ"ז אדר תרצ"א—15.3.31; ור' בתחילת הע' 698, מזה למד וויץ, ובצדק, "כי ענין התישבות הפועל הללתי בש"ד-ארביק הוא מוחלט" (במכתב תשובתו מר' תשרי תרצ"ב—15.9.), אולם ענין זה מוכחש ע"י בבלי עצמו לפי מה שכתב על גבי מכתב-התשובה של וויץ.
 (ב) בגלל אי-הוודאות הוּו לגבי עתיד המושב כש-א. יכול היה לקרות, שקבוצת פועלים נכנסה במרץ עם מחל. ההת., כדי להסור את אדמת ש"ד-ארביק לשם חרישה (במכתב הנ"ל של נציג ש.א. לקבוצת 'בני' מתשרי תרצ"ב; ור' לעיל, הע' 718).
 737. ב'דבר' מכ"ד מניא תרצ"א—7.8.31 מתפרסם דיוח על מה שנעשה ועל מה שלא נעשה בהתישבות הפוממי בש.א.—בתרצ"א.
 738. בהנהלת הסוכנות התנהלו וכתיים על המשך אחזקתו של ארגון א' בש.א., על שכותב בבלי לנסטור, גובר הסיכנות, כ"כג כלולו תרצ"ב—5.12.31. גם התפתחות הענינים בקשר לש.א. מצידה על המבוכה הרבה בנידון בהנהלת הסוכנות, כפי שנראה מיד בהמשך מתקרנו. ור' לעיל, כל הע' 732; וכן ר' להלן, הע' 739.
 739. מכתבו הנ"ל של בבלי לנסטור (בהע' הקודמת); וכן ר' מאמרו של עורך 'נתיבה' ב"י אדר תרצ"ב, עמ' 168.
 740. והשנה ארלוזורוב, עמ' 101. משם יוצא ברורות, שהחלטה חיובית של הנה"ס על גורלו של ש.א. הייתה מאפשרת את עבודתם של החברים בניע-לנדאו. וכך הייתה נפתרת כבר בשלב זה בעיית התישבות במקום. כ"כ אפשר להבין מימלת דבריו שם, שגם השפעתו שלו, אף כיוויר הנה"ס, הייתה נובגבלת למדי.
 741. מכתבו של בבלי לתנהלת הסוכנות ב'31/1.11.31 (כ"א שחון), לאחר שקיבל מכתב נוקב (שכתבם ב' 29.10.31: "י"ח שחון) משמעון מקלר, המדירי החקלאי בש.א.: "אי אפשר להמשיך ככה הלאה... הכסף המכונות... הליכים למעון ללא הועלת... אנשים וישיבים חדשים שלמים ואינם עושים כלום-כלום... יש לי הבטחה, שבמצב כזה יתפר הכל (= כל הבהמות) איננו-ליריס".

740. א' את ההחלטות של הועידה הרביעית של הסתדרות המזרחי הליטת בא"י, שהתקיימה בד—ה' תשרי תרצ"ב—15.9.31—(נתיבה) 15—16.9.31. שחון תרצ"ב, עמ' 80.
 741. ר' החלטה מס' 3 של הועידה השניה של תנועת תרע בגליציה בחשון תרצ"ב (ר' בתחילת הע' 715).
 742. ר' בתחילת הע' הקודמת.
 743. כגון 'כפר-תיש', 'נחלת יעקב', 'נה"יעקב' ו'כפר-גדון' (ור' 'נתיבה', א' חשון תרצ"ב, עמ' 80). יש לציין פה, שהדירי החדש של הנה"ס, דיר חיים ארלו' זרוב, היה היחיד מבין חברי הנה"ס, שהתייחס או חיבוב להקמת המושב הראשון של הפוממי. גישתו זו נבעה מפתחו העקרונית, שאמור להנה"ס לפענ "בשום ישוב, שיש סכוי להביאו למדרגה של משק הנושא את עצמיו (ארלוזורוב, עמ' 61; וכן שם, עמ' 72, 75, 100, 117). על רקע זה נהגלו חלוקי דעות מהותיים בינו לבין החברים הלא-ציוניים בהנה"ס: סנטור, ברוקסטר והקסטר (שנתמכה בקונגרס הי"ז כראש לכל של מחל. התישבות!), כי "שילשתם הסכימו להטיל את האקבעה לש"ד-ארביק, אף כי נדרשו רק 300 לא"י (לבד) ולחלט את הישוב... לא אוכל לתאר לעצמי, כי חברים אלו יוכלו להוסיף לשבת בהנהלה, אם תחסיט שם... לחלסי ישובים בגלל מאות לירות אחוות" (שם, עמ' 72; וכן ר' שם, עמ' 117).
 744. כך כתב עורך 'נתיבה' בס"י חשון תרצ"ב—26.10.31, עמ' 85.
 745. ר' את החלטת הועידה הנ"ל של המזרחי בא"י (בהע' 730). בנוסח החלטתו ישנם רמזים ברורים להספת התיירות לקרנות הציונית ע"י חברי המזרחי בח"ל (ור' בהע' הקודמת).
 746. א' בניו אלו תרצ"ב—8.9.31 הודיע בבלי להנהלת הקק"ל, כי המחלקה התישבות החליטה להמשיך את הוחק המתישבים בש"ד-ארביק, עד שנוכל להעביר אותם לנקודות הקבועה ולהחלי בהסכם המוחלט, ולכן: "אינו יחור-ל מניעה בעד הקק"ל מלהתחיל בניסיעת יעיר-לנדאו" (וזאת בנידון למכתבו הנ"ל של

מצב עגום זה סיבך עוד יותר את מצבם של מתישבי ש.א.:

(א) חזילה הורה בבבלי על דעת עצמו, בכ"ב השון הרצ"ב-2.11./31, למקלר: "להפסיק את מתן הורעים והפסקה לשי'אבריקי"⁷⁴¹ על סמך הדין" של אותו מדייק חקלאי על המצב במקום.⁷⁴²

(ב) אולם מיד אחר-כך הודיע גובר הסוכנות היהודית, סנטור, לבבלי, "שעל המחלקה (להתישבות) להמשיך את מתן ההספקה הורעים", כי גם הוא וגם די"ר אלזוורוב, יו"ר הנהלת הסוכנות, היו סבורים, שבעדף החלטה סופית של הנהלת הסוכנות בנוון זה "... תגרומונה (הוראות כאלה) ממילא לביטול מידי של הארגון, וזה ישלול את האפשרות מנהלת הסוכנות להחליט על גורל הארגון"⁷⁴³. עקבות מכתב זה של גובר הסוכנות ביטל בבלי את הודעתו הנ"ל למקלר, שכתבה אליו 3 ימים לפני-כן.⁷⁴⁴

(ג) כחודש לאחר מכן חזר בבלי וכתב לסנטור על מצב התקציב, הקשה במוותו, של אנשי ש.א.⁷⁴⁵ גו ביום, בכ"ג כסלו הרצ"ב-3.12./31, הורה לו גובר הסוכנות הנ"ל "לעכב כל פעולה בקשר עם שי"ר אבריקי... (1) לתת מיד הוראות למר מקלר, שיחיד לגוברות את הכסף או השטרות, שנמצאים בידו בשביל שי"ר אבריקי..."⁷⁴⁶. כך הפסקה לגמרי האשראי לחברי ארגון א' ע"י האגודה הצרכנית ויצרנית בכפר-יהושע בשביל חברי הפומ"ז בש.א.; התוצאה לא אחרת לבוא: "אנו רעבים פשוט ללחם"⁽¹⁾ ⁷⁴⁷.

לאור המצב שנוצר, ולאחר שזמן קצר לפני-כן החליטה הנהלת הסוכנות על הפירוק של "כפר-חישין" של המודתי,⁷⁴⁸ הולכות ומחריפות עוד התגובות בקרב חוגי הפומ"ז נגד הנהלת הסוכנות, גם מצד המתונים וה"חז"ם.

וכך סיכם שפירא ברורות את גישת הפומ"ז דאז: "אף פעם לא גשלים עם המצב הזה, המערער את יסודותיה של היהדות החרדית בארץ. שתקנו משום שחששנו לקרנות (הקק"ל וכיחוד ק"ח), אולם הוגדשה הסאה. נרים קול ועקה שישמע בכל תפוצות הגולה, ולא נשקוט ולא נגזר עד שנועז את יסודות השלטון הזה!"

ובדומה לכך סוכם הענין הזה ע"י עורך 'נתיבה':⁷⁴⁹

"אולם צריך להיות ברור מעכשיו, שעד כמה שהעיונות

741. מכתבו של בבלי למקלר מ"ב-חשון-2.11; וכן מכתבו הנ"ל של בבלי לגובר הסוכנות (הע' 737).

742. ר' הע' 740.

743. מכתבו הנ"ל של בבלי לסנטור (הע' 737).

744. שם.

745. שם.

746. מכתבו של סנטור למחל. התת. מאותו יום, כ"ג כסלו.

747. מכתבו של נציג ארגון א' למחל. התת. מ"י סת-20.12.

748. ב'נתיבה', כ"ה סת הרצ"ב, עמ' 145, מתפרסמת הדעתו של "המרכז העולמי של המודתי על פרוק כפר-חישין", שמתפרסמה לפני-כן ב'הארץ'. באותו גיוון של 'נתיבה' מתפרסמים עוד: מאמר המערבת "חורבן כפר-חישין" (עמ' 131), נאומו החשוב של משה שפירא (עמ' 138) ועל כך מיד בהמשך מחקרנו, וכן החלטות הכינוס הזה (עמ' 148); ור' הערות 749, 751. וכן הושה מברך, עמ' 109-113.

749. הכינוס הזה התקיים בתל-אביב בב"ט-ל' כסלו הרצ"ב 10.12./31-9 (ב'נתיבה', כ"ה סת הרצ"ב, עמ' 148).

750. חודש לפני-כן: ור' לעיל הע' 743.

751. בנאום החשוב הזה ב'נתיבה' הנ"ל (הע' 748). מסכם שפירא את פרשת היחסים בין הפומ"ז לבין הס' חדרות הכללית והמוסדות הלאומיים (כגון המסוכנות, קק"ל). על חשיבותו של נאום זה מציג, בין היתר, מאמריו של צבי בר-מסדה, כמה חדשים אח"כ, ב'נתיבה', י' אדר תרצ"ב, עמ' 180-181; ור' הע' 760.

752. כדוגמה לכך מביא שפירא את הצבעתם של נציגי הפועלים בקונגרס הציוני היום, בהתנגחות זו ראה שפירא הוכחה "למלחמה על פי הספר", שמגמתה ההסתדרות נגד הפומ"ז, (ראו) למאמר ש'בראשית' הסדרנו נפגענו במלחמה גלויה נגד ההסתדרות".

753. כדוגמה השנייה הביא שפירא כפר-חישין: ור' לעיל הע' 748. וכן ר' לעיל הערות 708-712.

754. ש. ב'נתיבה', כ"ה סת הרצ"ב, עמ' 132.

"יחד עם הזרמה של שייך-אבריק אחרי חורבן כפרי-הים הולך נמרחם גם האיריאל, שהיהדות הדתית הפועל הדתי ייצרו בארץ חיי דתיים ע"י ישיבות דתיים"⁷⁵⁶ בתור חלק של התנועה הציונית. לפנינו מתייצבת עכשו בכל הקיפה השאלה: היש מקום ליהדות הדתית ולפועל הדתי בתוך התנועה הציונית? "

ביטוי עוד יותר ברור להרגשה קשה זו של מטרות ותיסכול בשורות הפהמ"מ, נתנו צעניו בשתי ישיבות של הנהלת הסוכנות בסוף אביב תרצ"ב. בישיבה ב' איר-10.5.⁷⁵⁷ טען משה שפירא: בין היתר: "מסקנתנו היא, שההנהלה אינה רוצה בקיום הנקודה", השייכת לפועל המזרחי, ואילו "היא מדובר לא בשיך-אבריק אלא בעין הרוד או במקום דומה לו, היתה הסוכנות נכנסת בעובי הקורה ומוצאת את הפתור הדרוש. יחסם אלינו הוא מבוסס על ההנחה, שאנו - קו ההתנגדות הכי קלה. והיי טעות. שתקנו במשך 10 שנים... עתה אנו סבורים, שליהדות החרדית אין יותר מה לאבד... אנו מיואשים, וכל מה שנשעה - יהיה מחול לנו."

ומדברי הרב ברלין: "לא יאמינו לכל גאומיכס, כי הסך הכל הוא: אין הפהמ"מ נחלה בארץ... נראה לא רק תוצאות המטרות לקרבנות, אלא גם תוצאות המטרות ביחס החרדים לציונות ולארץ-ישראל". וסקטנ ביום אמר, בין היתר: "... נוצר מצב, שעתה אין לנו אפשרות ללכת אל הבורר בחו"ל. אומרים לנו: 'מרמים אתכם'. עובדה היא, שאנו עשויים שבילינו מאומה... אם לא יסדרו ענייננו, אין לנו שום ענין בקרן היסוד, נודיע שחברינו לא ישתתפו בקה"י ויילחמו בה."

ובישיבתה: של הנהלת הסוכנות כחודש לאחר-מכן, ב' סיון-12.6, מחרפים עוד צעניו הפהמ"מ את גימית דבריהם: "לגבי דריגו ענין שייך-אבריק רציני הוא מאד מאד... אין אנו עוד שולטים במצב. כמחננו מדברים על מלחמה נגד הקרנות. המלחמה תתפרץ עוד לפני ישיבת הערע הפועל. ובחבנו להודיע על המצב לגלות. המלחמה תהא מרה לקרן-היסוד, הנהגה (של הסוכנות) ולנו - לעצמנו", אמר שפירא.

וטען הרב ברלין: "האיש ברחוב יודע, שלאחר שאינם דתיים יש מקומות התישבות בארץ"⁷⁵⁸, אבל

יקרה לנו, ארץ-ישראל יותר יקרה לנו, וארץ-ישראל בלי הפועל הדתי, בלי היהדות הדתית אינה ציונית, וכאן צריכה לבוא ההכרעה."

קלות-מחאה אלו השפיעו, כנראה, מיד, כי הנהלת הסוכנות החליטה החלטה פנימית, 3 ימים לאחר כינוס הפהמ"מ ה"ל", "להקציב הקצבה לשיך-אבריק עד הישיבה הבאה של הועד המנהל"⁷⁵⁹. "יבועד המנהל" הזה חלף עכשו ועתידה של הקבוצה בשי"א.⁷⁶⁰ אך החלטות ברורות לגבי התישבות קבועה במקום לא נתקבלו, ולכן הולכת וגדלה עוד התמרמרותו של הפהמ"מ.

כטוי ברור ופומבי להרגשה קשה זו הוא תגובתו הנועזת של עורך 'נתיבה' על דברי ד"ר ה. אלווורוב. הלה טען - בישיבתה של הנהלת הסוכנות ב' אדר ב' תרצ"ב-11.3.1932 - "שהמטרות בגלל עניני כפר" חטים... ושיך-אבריק אינה מוצדקת, כי ההנהלה הזאת עשתה כל מה שיכלה, כדי לשמור על קיום הנקודות האלה"⁷⁶¹. לאחר שערך 'נתיבה' מפריד טענה זו של יו"ר הנהלת הסוכנות⁷⁶², מסכם הוא כדלקמן (התדגשה במקור):

755. ר' מכתבו לבבלי מאת מודיני, המוכיח של הנהלת הסוכנות, מ' סבת תרצ"ב-16.12.31, בקשר להתלטה פנימית זו, שנתקבלה בישיבת הנהלה 3 ימים לפני כינוס ועד המכתב הזה. ויוסיים לאחר קבלת החלטה הנ"ל כתב בבלי למקלר, "כי לפי החלטה חדשה של הנהלת הסוכנות אנו נמשך בשיך-אבריק כמו עד עכשו..."

756. וכי לשון הסיפא של החלטה זו: "בישיבה זו לא תתמוך ההנהלה (של הסוכנות) בהחזקת הקבוצה הזאת אלא אם הועד המנהל יתליט החלטה ברורה בדבר תכנית התישבות במקום הזה וגם יסיפק (= יספק) את האמצעים להתישבות הנקודה."

757. ר' שרוט, ישיבה זו, לפי דנו בישיבה זו על 'דרישת הפועל המזרחי' בדבר קרקע בוודי-חאירית" לאחר שבבלי החליט להקציב לישומר הצעיר" 250 דונם מקרקע זו, וזאת למורת רוחה של הנה"מ. בטענה זו פותח גם עורך 'נתיבה' את מאמריו ב' אדר תרצ"ב, והיא מהותה את העילה לו. ור' מיד בממשך המתקן ובהערה הבאה.

758. ב'3 הנכחות עיקרית מפריד העורך את טענתו של אלווורוב במאמרו "קיום או מיוון" ב'נתיבה', ר' אדר ב' תרצ"ב, עמ' 168-169.

(1) הסוכנות לא הקציבה לשיך-אבריק את המסום של 2000 לא"י, שתקונתם הי"ח החליט עליה, אלא הקציבה 500 לא"י בערך לכלכלה ותקון הגריסים בלבד. (2) ה"כלכלה נוספת בכל יום שני חמישי, והמצב הועיל לידו כך, שהאנשים נאלצים לעזוב את המקום, אם הם רוצים להציל את חייהם ושארית כחותיהם." (3) "כך נודעה הצעתנו להעברת המתיישבים לנקודה, שכנעתי ע"י הסוכנות מומן, שזה לא צריך לפעול

לסוכנות אף בפרוטוקול: "זאת 'בנימוק'... אשר לתת לשיך-אבריק צורה של קביעות, כי זה יחייב קיום החלטת הקונגרס".
759. והשנה גם את חלקי השני של מאמרו מאת צבי בר' מסדה: "אחרי 10 שנות קיום - הפהמ"מ" ב'נתיבה', י"ג ניסן תרצ"ב, עמ' 201.
760. 'נתיבה', ה' סיון תרצ"ב, עמ' 229.
761. ובדומה לו שאל באותה הישיבה סירקיס: "האם הציונות היא רק לבנין נקודות 'הישמר הצעיר'?"

ג) השתמטות חדשה של הסוכנות, ש"הדיעה לנו לבסוף — ולאחר ש"לכל הזמן השתמטה מלכת תשובה ברורה" — שהעבירו את הדבר לעודת התקציב של הסוכנות להחלטה אחרונה (ז' אהריי ישיבת ועדת התקציב, הדיעה (נהג"ס), שמעבירים את כל הענין לישיבת הוועה"פ (עיצובי").

ד) מצבם הבלתי נסבל של "האנשים, הנמצאים במקום (בש.א.), (וש)אינם יכולים יותר לשאת בעול ולסבול".

וכך מסכמת הגהלת הפוהמ"ז את הדעתה בעיתוני א"י בקשר להחלטה הנ"ל⁷⁶⁶: "את האחריות בעד התוצאות, היאוש והאכזבה, אשר הכנסתם בין לבנות כל הנוער הדתי, והמלחמה, אשר הכרום על תנועת תורה ועבודה והתיישבות הדתית בארץ, תפול אך ורק עליכם"⁷⁶⁷.

תוצאותיה של החלטת הפוהמ"ז לא אחרו לבוא: רבים מבין חוגי המורחי הפוהמ"ז וכן סתם יהודים בא"י הפסיקו לתרום לקרן היסוד⁷⁶⁸, הוועה"פ של הפוהמ"ז בא"י הודיע לכל מרכזיו בחו"ל "ע"ד יחסנו השלילי בהחלט מכאן ולהבא לקרן היסוד ולעבודתה"⁷⁶⁹, וכן שלח הוראות "ביצוע מפורטות להפסקת כל הפעולות למען קרן היסוד"⁷⁷⁰, היחס השלילי הזה של הפוהמ"ז לק"ה לא היה בצעם עוד מבחינת חידוש, כי עוד לפני כן נתגלו בקיעים רציניים וחסיסה רבה בנאמנותם של חברי המורחי והפוהמ"ז לקרן היסוד ולהסתדרות

לא לדתיים", ובסוף סיכם את דבריו באומרו: "אתם משחקים באש, אנו נצטרך להסיק מסקנות מהחלטתכם". ובאותו זמן ממש מסתיים ללא תוצאות המו"מ הממושך בין הפוהמ"ז לבין נציגי הסוכנות על קיום ההחלטה הנ"ל של הקונגרס הי"ז: "למסור להתיישבות הפוהמ"ז בשיד-אבריק את הסך של 2000 לא"י אשר שורינו למטרה זו"⁷⁶⁵.

לאור המצב שנוצר עכשו, אין הגהלת הפוהמ"ז ראוה עוד דרך אחת אלא לבצע את ההחלטה, שפעמים רבות איימה להפעילה, אך נרתעה עד כה מלהוציאה לפועל: היא קוראת לכל חברי הארגון ואהדיו בארץ ובחו"ל להעביר את תרומותיהם מקרן היסוד להתיישבות בשיד-אבריק, כדי לחפש "דרכים חדשות להתאחותו של הפועל הדתי בארץ בלי עזרתה של קרן היסוד"⁷⁶⁸. ואלו הם ארבעת הנימוקים להחלטה גורלית זו של הפוהמ"ז⁷⁶⁴:

א) אפליית הפוהמ"ז, "כי באותו הזמן אשר המוסדות מבטלים את כל ההחלטות של הקונגרסים וישיבות הוועה"פ עיצוני בנוגע להתיישבות הפועל המורחי — באותו זמן ממש הוציאו לפועל את ההתיישבות של 'השומר הצעיר' בי"שמר-העמק על יסוד החלטה חד-פעמית של ישיבת הוועד הפועל"⁷⁶⁵. ולכן: "הנימוקים ההספיים הם רק כמות עינים".

ב) "אי-קיום החלטות הקונגרס, בטול שיד-אבריק ופורוה — פרושה: גרושה של הפועל הדתי מזהתישבות האלאומית בארץ; מלחמה בתנועת הפועל הדתי להתאחו בקרקע המולדת ולבנות כאן את חייו; הכרזה, שאין לפועל הדתי וליתרות הדתית חלק במפעל ההתיישבותי האלאומי בא"י".

762. כך פוהת גילוי-הדעת, שהנהגה הראשית של תנועת חו"ע פירסמה בסיון תרצ"ב—יני 1932 (בהת, 1905). ר"ר דבר, ב' תמוז צ"ב—6.7.32, ובו הודעה מאת ועד"ש הפוהמ"ז בקשר לגילוי-דעת זה, וכן הושה את אמרו של עורך 'נתיבה': "ברגע ההכרעה", ה' סיון תרצ"ב, עמ' 208; וכן ר' שם, ס"ו תמוז תרצ"ב, עמ' 237—8.

763. בסוף גילוי-הדעת הנ"ל (בהע' הקודמת); וכן הושה את מאמרו של א. בר-נחמני: "ידים נטויה' ב'נתיבה', ס"ו תמוז תרצ"ב, עמ' 241.

764. הנימוקים הראשונים מופיעים בגילוי-הדעת הנ"ל (ר' הע' 762), ל'2 האחרונים — ר' 'נתיבה', ס"ו תמוז, עמ' 237—8.

765. ומוסיף לנקודה זו בר-נחמני ב'נתיבה' (ר' הע' 763): "הכדאי לציין, שבמשך הזמן, שהחלט על התיישבות הפועל המורחי, הוקמו 30 נקודות ישוב (מארגנות אתריים) בארץ".

766. ר' בסוף ההודעה הנ"ל ב'דבר' (הע' 762).
767. והדים נוספים למרירות הרבה בקרב חברי המורחי והפוהמ"ז מצויים גם בשיבוטון המורחי, 'החור', שנה 11, תרצ"ב—1932:

א) ב'3 מאמרים בגיליון ד', כ"ה סיון—29.6, מהעורך, משרגאי ומבני-שלמה.
ב) במאמרו של משה שפירא בגיליון ו', ס' תמוז—13.7. "לקראת ישיבת הוועה"פ העיוני".
ג) במאמרו עורך בגיליון ח', כ"ג תמוז—27.7. "מעשה לסתור".

768. א) "התורם", מר ר"ר מ. בני-עמי, תל-אביב, הפסיק את תשלומיו לקרן היסוד בגלל ענין שיד-אבריק, וזאת אע"פ... שאינו מבה עס המורחי (במכתב מכ"ח סיון—2.7. ללשכה הראשית של ק"ה).

ב) מכתח' הודעת הפוהמ"ז ב'דבר' (הע' 762) מב' תמוז—6.7. כתוב: "הרבה מורחיים וסתם יהודים דתיים, תורמי קרן-היסוד, החליטו להעביר את תרומותיהם להתיישבות שיד-אבריק".

769. בהודעה הנ"ל ב'דבר' (הע' 762).

770. 'נתיבה' ה' סיון תרצ"ב, עמ' 228, במדור: "בידיעות הגהגלה הראשית".

הודעה, שבה היא מגסה להסביר, לאור ההחלטות המפורשות של הקונגרסים וכן בגלל חוסר אמצעים, שאין כל יסוד להאשים את הסוכנות היהודית ואת ההנהלה הציונית בהפליה ביחס לפועל הדתי⁷⁷⁶. ומכיוון שגם החלטות הקונגרס היון האחרות — ביחס לסכומים 'המשוריינים' — לא יכלו להתבצע, אין אפוא כל הצדקה להכרזה, שבאה בגילוי הדעת של ברית חורת ועבודה.

בהודעה זו של מחל, התח. אין זכר לכל ההחלטות של ארבעת הקונגרסים הציונים האחרונים ושל הישיבות השונות של הועד הפועל הציוני; וגם לא מוזכרים בה כל הנימוגים והראשי הממלקה לבטל את ההתישבות ב.ש.א, אף בניגוד להנה'צ ולהנה'ס. ונראה, שהוכחה טובה לאופיה המטעה של ההדעת הסוכנות הג'ל מצויה במשפט הבא בדו"ח על שיר' אבריק, המתפרסם ב'נתיבה' באותו יום, שבו מתפרסמת ההדעת הסוכנות (ש'י) חמו — 19.7.1977: "ההחלטה האחרונה של הסוכנות ע"ד אי-מסירת האלפים לא"י ואיסורו ההתישבות גם בשנה הבאה (= תרצ"ג) געע אותנו כהלום רעם. מדוכאים ומואשים אחרי המש שנות סבל — עינינו לאן?"

לאור כל הנ"ל נראה כהתחטות צינית המשפט האחרון בהודעת הסוכנות הנ"ל: "לבסוף עלינו להיער, שאנו מתייחסים בחיוב לגורו לצעם הקמת ישוב של הפועל המזרחי בשיר' אבריק". הערכתנו זו על סוף ההודעה מקבלת חיזוק רב ע"י תגובה מעינית של ההודעה הנ"ל מטעם הסוכנות מאת הרב אליעזר מירושלים, העומד, כדבריו, "מחון לתחומי המפלגות": "כירור הדברים של הסוכנות", כותב אותו יהודי⁷⁷⁷, בין היתר, "הבלתי עזר יותר את מעינת ההערכה ואי הכרת החיוב מצד הציונים כלפי הפועל הדתי... שהוא הראשון להיות מקופח בהכשרה, בעליה ובהת' ישיבות", ובהמשך: "ובתורה היא, ש'חרידים התיחסו תמיד בביטול ובולוול⁷⁷⁸ באומרים: ... החרידים... לא יהיונו (= יעיו) לצאת נגדנו'. אולם המצב מאלצנו

הציונית בעקבות כל פרשת שיר' אבריק הנ"ל, הן בארץ⁷⁷⁹ והן בחוץ לארץ⁷⁸⁰. החלטת הפה"מ⁷⁸¹ מסיון תרצ"ב להחרמת ק"ה וזכתה" לשתי תגובות ביקורת אופיניות. הודרו להגיב 'דבר', יומון ההסתדרות, שהסביר⁷⁸² את צעדו של הפה"מ⁷⁸³ "בהשפעת החרם, שהכריזו או הריבויניסטים בפולין וגד התנועה הציונית: ... ידוע, אין לך דבר המדבק בקלות יותר מאשר הפקרות, פריקת עול ושרירות לב". ומסכם עורך 'דבר' (ברל קצנלסון?): "אוי לה לתנועה ואוי לה למפעל, אם הפקרות מעין זו משחוללת בתוכם, ... אוי להם ... גם מן הרקע הנפשי המאפשר את החרם את הבלקודה...". תגובה זו של בטאון ההסתדרות מאשרת את יחס השלילי של ראשי תנועת הפועלים הכללית דאו כלפי הפועל המזרחי, כפי שבא לידי ביטוי גם בהצעותיהם ובהצבעתם בקונגרס היוני⁷⁸⁴. תגובה שניה על החלטת הפה"מ⁷⁸⁵ באה ממחל. ההת. של הסוכנות היהודית, המפרסמת בעתונות⁷⁸⁶

771. בתחילת תרצ"ב—אוקטובר 1931 החקיקה בנהלל פגישה של נציגי העסק (—יועצא) עם מנהל ק"ה. בפגישה זו חתמו נציגי כל מוסבי העסק, חוץ מנציג שיר' אבריק, על כרח העסק של ישראל "לשם הגברת הפעילות של קרן היסוד". יעקב ז'ק מ.ש.א. לא חתם בגלל 'הקיפוח של הסוכנות היהודית מכסף קרן היסוד, שעד היום טרם הוציאה לפועל את החלטת הקונגרס היוני בדבר הקציה משוריו של 2000 לא"י להתישבור' (מכתבו מב' כסלו—12.11. מוזק להנהלת ק"ה בר"ע. מכתב זה טורסם ב'נתיבה', כ"ה סבת, עמ' 144. יחד עם תשובת ק"ה וכן עם הערות המערכת על 2 מכתבים אלו; וכן ר' 'נתיבה', ט"ו חשוון—26.10. 1922. א) על 'חסיסה גדולה בחוגי היהדות הדתית בפולניא להפסיק את תרומותיהם לקרן היסוד' מוסר 'נתיבה' ב"צ ניסן תרצ"ב, עמ' 212.

ב) בוועידה הארצית של המזרחי הצעיר באר"ה, שהתקיימה בסוף יריי תרצ"ב, נמתחה בקורת חריפה על "חסיסה השלילי של ההנהלה הציונית בא"י כלפי כל מפעל קונסטרקטיבי דתי בארץ, כלפי מפעלי הפועל המזרחי בכלל ומושב שיר' אבריק וחיטין בפרט". לאחר וכוחים שטרם נתקבלת החלטת-השטירה הבאה: "הועידה... מחליטה... לדרוש ריבוייה של היחסים בין המזרחי וההסתדרות הציונית" (נתיבה, ט"ו חמו תרצ"ב, עמ' 249).

ג) דברים דומים נאמרו והחלטו בוועידה הששית של צעירי המזרחי בפולין, שהתקיימה ב"ט—כ' מניא תרצ"ב ('נתיבה', כ"ה אלו תרצ"ב, עמ' 266; וכן ר' שם, כ"ו חשוון תרצ"ב, עמ' 290).

772. 'דבר', ג' חמו — תרצ"ב—32.7.1977. 773. והשורה את הדברים הנ"ל של שפירא בכינוס הפה"מ⁷⁸⁷ בתגובה תרצ"ב: 'רו' לעיל, הע' 752. 774. 'דבר', ט"ו חמו תרצ"ב—32.19.77.

776. והשווה לעיל בפרק זה את תגובתה של ההנהלה הפה"מ⁷⁸¹ על דברים דומים של ד"ר אילוןרוב, וכן ר' הע' 751. 777. 'נתיבה', ט"ו חמו תרצ"ב, עמ' 250. 778. מאמר של ש. אליעזר, רב 'בית וכן בירושלים, בשם 'אל דמי' ב'נתיבה', כ"ה אלו תרצ"ב. מאמר זה מסכם יפה הן את היחסים בין ההסתדרות הציונית לבין הפועל הדתי המאויג, הן את ההחלטה הגורלית של הפה"מ⁷⁸¹ והן את מה שיפתחה ממנה. 779. ובדומה לכך מתארת בינמה פרקסיות מערכת 'התור' באותו חמו — כ"ו תשרי תרצ"ב—26.10.1977. את גישתה של ההנהלה הסוכנות לפה"מ⁷⁸¹ ולהשומר העציר: "כל אלה (אנשי שיר' אבריק, כר'גורדעון וכפר'חטון)

אשר העד הפועל הציוני למעשה את החלטה שנת-קבלה כבר שנה לפניכן בקונגרס ה'ת"ז⁷⁵, וקבע שוב 2000 לא"י מהתקציב לתחשיבות בשביל החשיבות הפהומ"ז בשיר-אבריק, כ"ב ניתנה הוראה להתגלות הסוכנות להפריש למטרה זו גם 7000 לא"י כאשראי לזמן ארוך — מהסכום של 40.000 לא"י, שנתקבל כהלוואה לבסוס המשקמים הקיימים — להגשמת החשיבות זו (בש.א.) "לפי החלטות הקונגרסים האחרונים"⁷⁶. תוכנית החתישבות לשיר-אבריק, שהתקבלה, התבססה "על ההנחה, שבעזרת סכום של 9000 לא"י אפשר יהיה להביא 25 משפחות עד לשלב, שבו לא יוקפו יותר לתקציב של הספקה"⁷⁸.

החלטה חשובה זו הביאה מיד לשיפור היחסים בין התנועה הציונית לבין הפהומ"ז בא"י הנוער הדתי-לאומי בחו"ל⁷⁹. אך גם ברור, לאחר נסיגותיהם הקשים הנ"ל במשך יותר משבע שנים, שחברי הפהומ"ז החתישו בספקנות רבה לעצם הגשמתה של החלטה ולצורת התגשמה, כי "עדיין אין להרגיש ברצון זמן לתקן את המעוות נגד הפועל הדתי בארץ... הכל מתנהל... כאלו מתוך הכרח ומתוך כפייה, ומובן בגישה זו אינה מחוקת בנו את האמונה, שיש כאן רצון בתצלת הדבר. הספקות וההסוסים גדולים"⁸⁰, אעפ"כ "רוצים אנו להאמין, שהמצפון הציוני והרצון לשמור על החלטות המוסדות העיוניים של התנועה (הציונית) יתגבר על צרות העין וההתנגדות לפועל הדתי ויקיימו את החלטה הלכה למעשה"⁸².

הפעם היחה אופטימיות זו אמנם מוצדקת, אף כי גם כעת עדיין קצת מוקדמת: כמה שברעות לאחר החלטתו החיוכית הנ"ל של מושב ועה"פ הגדול הורה אמנם בכלי לנציגו בש.א., מקלר, להכין עבורו "הצעה ראשונה של תקציב לסדר 25 משפחות בשיר-אבריק

לשנות את פני הדברים. יתרונו! אין דבר, צריך להרגיח לרעיון, שההיות היהודית תעד לעמך על זכויותיה ולהציב מלחמה שעררה". ולכן: "השבות הפועל המורחי על ביטול שיר-אבריק היה הצעד האמין הראשון בכוון זה". וממשיך הרב מד בנימה סרקיסטית: "ידועים איתם, אחים, מה הרגונו עכשו במהנה? משום של עליהנו מוטלת החובה להביא לירי כישוי בשיבת ועה"פ את ההתמרמרות הועם, שהצטבר בלב היהדות החרדית למראה היחס המסחרי מצד הגהלת הסוכנות לעניני הכי חיוניים שלנו".

ואמנם השמייע נציגי המורחי והפהומ"ז במושב זה של הועה"פ הציוני⁷⁸ בקורת הריפה על גישה הסוכנות לתחשיבות הפהומ"ז בש.א.⁷⁸ אפילו הוגים חשובים מחוץ לפהומ"ז, כגון הציונים הכללים ורופין עצמו⁸⁴, המכו בדרישות הפהומ"ז, וואת על אפס ותמתם של חלק מנציגי הפועלים, ובראשם — שוב⁷⁸ — הרצפדל וסקולניץ (בראשי המרכז החקלאי). וואת הרושם של האמנם וכוהים על הנושם הזה ותחת הרושם של החרם, שהוכרו ע"י המורחי והפהומ"ז נגד קרו היסוד⁸⁶,

לא מסוגלים לעבודה ורק כל קבוצה של 'השומר הצעיר'... רק הם כשרים ומסוגלים לכל החשיבות בא"י.

780. תשובה את מאמרו של עורך 'נתיבה' בכ"ח אלול תרצ"ב, עמ' 254, לאחר המושב הזה של הועה"פ הציוני הגדול. 781. סוף מאמרו "לקראת ישיבה ועד הפועלי ב'התור', גליון ז', ט"ו תמוז, עמ' 5-6. 782. מושב זה של הועה"פ הציוני הגדול התקיים בלונדון בקיץ תרצ"ב-1932, מכ"ד תמוז - ו' אב - 8.8.28.7. דיוח מפורט על דיוני הישיבות השונים התפרסם, כרגיל, ב'העולם', המכאי ב'32', 11.8.28, עמ' 485, סיכום קצר של דברי שפירא במושב זה של ועה"פ הציוני. 783. א) הערת המערכת למאמר הנ"ל של הרב אליעזרי (הע' 778).

ב) וכן ר' את הדו"ש של הרב ברלין על מושב זה ב'התור', גליון י"ד, י"א אלול תרצ"ב. 784. לפי עדותו של ר' בנימין 'התור', כ"ו תשרי תרצ"ב, עמ' 6) הגן "דיר ירופין בשיבת התעד הפועל הציוני בכל כוח מכתות על ענין זה".

785. ור' לעיל בפרק זה והערות 708-711. 786. הוכחה ברורה לכך היא החלטה הועה"פ. 'האוסרת' על כל קבוצה ציונית להכריז בויקוט נגד קרו היסוד...

כל פעולה כזאת, העלולה להזיק לקרנות הלאומיות, צידיכה להתשב בתור חתירה רצינית תחת המשמעת הציונית" ('העולם', 18.8.32, עמ' 503).

787. ר' בהתחלת פרק זה הוע' 714.

788. א) 'נתיבה', כ"ח אלול תרצ"ב, עמ' 267.

ב) 'התור', ט"ו תמוז-א, 17.8.28, עמ' 9.

ג) דברי הנ"ל על המושב הזה ב'התור', י"ד אלול (הע' 783).

ד) מכתבו של ד"ר ארלוזורוב לבלב, כ"ח מניא - 30.8.

ה) דברי ד"ר ארלוזורוב בשיבה של הגהלת הסוכנות בכ"ו אלול-27.9.

789. במכתבו הנ"ל מ"ד"ר ארלוזורוב לבלב (הע' 788 ד).

790. ר' הע' 780.

791. שם; וכן בסוף הערת המערכת הנ"ל (הע' 783 א):

"אולם הלב מלא תורה והסוס".

792. ר' הע' 780.

בגבול הסכום של 9000 ל"י⁷⁹³, אולם יחד עם זה הורה אותו בבלי לנציגו לא לברר את הצעתו הנייל עם אנשי ש.א. אלא אך ורק "באופן פנימי" במחל. הת⁷⁹⁴. וסיבה טובה הייתה להוראה זו, כי שוב חל עיכוב כמתן האישור של הסוכנות להתישבות הקבועה של הפתוח"ו בש.א.: הנהלת הסוכנות העלתה בפני הנהלת הפתוח"ו הצעה חדשה "לסידור ההתיישבות של הפועל המזרחי בוודאי-הוארית במקום בשיר-אבריק", וזאת אפסי שהסתמנה גישה יותר חיובית לש.א. לפחות מצדו של ד"ר ארלוזורוב⁷⁹⁵. להצעה אחרונה זו של הסוכנות היו שני נימוקים⁷⁹⁶:

(א) לא היה ברור, אם יוכל להתקבל אשאר בכסום של 4000 ל"י, שהיו דרושים להגשמת התוכנית של ההתיישבות בשיר-אבריק. לכן הוחלט לדחות את החלטה הנייל של הועה"פ הצינוי בלונדון "עד ביורו סיכוי האשאר".

(ב) "מצב הנקודה (בש.א.) הוא עלוב והעול שיפול עליה יהיה קשה מאד, ויש לפני החברים שם שאלה קשה, איך להתישב, מצד אחד, ומצד שני, איך קרקע בוודאי-הוארית 25 משפחות של הפתוח"ו". הצעה זו נפלה, כי⁷⁹⁷ נוצרה אפשרות לקבלת האשאר על הסכום הנייל. וגם הועה"פ של הפתוח"ו דחה הצעה זו מכל וכל.

כאשר הוגשו הן, התיישבות-הפתוח"ו בש.א., והעלה בישיבתה של הנהלת הסוכנות בכ"ו אלול תרצ"ב — 29.9.1932⁷⁹⁸, הבין ארלוזורוב, ש"אם נשמע להחלטה הפועל המזרחי, אוי עלינו למלא אחרי החלטה לונדון". אולם חברים שונים, לא-ציוניים, בהנהלת הסוכנות (כגון סנטור, ברקסון והכסטר) העלו — שוב⁷⁹⁹ — גם מניי נמוקים כלכליים. כדי לדחות את ההחלטות בענין שיר-אבריק, שהוחלט עליהן בקונגרס ה"י. אפילו אצל ראש מחל. התת. דאן, ד"ר הכסטר, עורר ענין שיר-אבריק... ספקוקים רבים⁸⁰⁰, דבר שהתאים גם לגישה ה"בלתי אהדת" בלא-הכי להתיישבות הדתית⁸⁰¹. אך נציג המזרחי בהנהלת

הסוכנות, פרבשטיין, הוהיר, ש"המזרחי הפתוח"ו... לא יסיכמו לחליפין, וכי הם דורשים מהנהגה, שתמלא את החלטת לונדון, הם מבקשים תשובה מהנהגה... את ההתיישבות תהא שלילית, הם יציאו עוד מחר במלחמה". פרט לפרבשטיין לא היה אף אחד מן החברים בהנהלת הסוכנות מוכן להגישם ללא דחייה את תוכנית ההתיישבות של שיר-אבריק אלא כחלק של תוכנית הביסוס של המשקים בעפולה ובקיסון⁸⁰². ולכן נתקבלה בסוף הדין הזה ההחלטה הבאה: "על ועדת הגזברות לגשת מיד לעיבוד התוכנית הכספית כולה, כדי לאפשר את הפתרון על השאלות התקציביות החלויות בה".

בינתיים חיכתה מחל. התת. "לפקודה מהנהלת הסוכנות, כדי להתחיל בסדרו"⁸⁰³ הקבוע של שיר-אבריק. גם חברי ארגון א' בש.א. המשיכו וחיכו, סבלו והתיאשו, וכך כותב נציג הארגון הזה למחל. התת.⁸⁰⁴ יותר מהודשיים לאחר שיבתו של הועה"פ הצינוי בלונדון: "... אתם יודעים את כצבנו, שאנו לא יכולים ביסוס אופן להמשיך יותר במצב כזה...".

ובתמסך: "מתי נתחיל עשות איהו דבר? ... ולדאבוננו הגדול אנו רואים, שהדחיות הם לרעתנו ויש לחשוב שאתם רוצים גם השנה להסתמט מסדרנו הקבוע". ובסוף המכתב: "לסטטוס-קבו (= קוו) אנו ביסוס אופן לא נסיים, ונחפז נוצא לסדרנו הכוחלט בידך עם הועה"פ של הפתוח"ו, בכדי שלא נצטרך להשאר עוד הורף במצב כזה, שאנו נמצאים".

בנימה הריעה הרבה יותר כותב כימים אלו על המצב בש-א. "אדם מן הצד, ללא מפלגה וללא הסתדרות, ר' בנימין הנייל, במאמרו ב'הארץ' התת הכותרת "אני מוהיר"⁸⁰⁵. וכותב ר' בנימין⁸⁰⁶, בין היתר: "ראיתי שהפרשה במקומה עומדת, אינה זזה ממקומה כמלא נימה, ויותר מזה: על פי הדיעות

הכסטר להעביר לתקציב היינון את התקציב השנה" של מחל. התת. בעור המושבים הדתיים: "כפר'גדעון כפר' חטיני ושיר-אבריק. על כך הגיב מר ד"ר ארלוזורוב: "אי אפשר לקחת מהם דבר שמגיע להם, כדי להעבירו לחנוך", וכן השוה לעיל, הערות 674, 732. וכן ר'

במיוחד ארלוזורוב, עמ' 72, 102.
802. על תוכנית זו החליטה הנהלת הסוכנות כחודש לאחר מכן, בא' חשוון-31.10, ויחד עם זה החלטת או סיכום התת. הקבועה בש.א.; וראה הלון והע' 807.
803. תשובתה של מחל. התת. מי"ט תשרי תרצ"ב-19.10.1932.
על מכתבו של ש.א. ז"ק מש.א. מטי"ו תשרי-16.10. על מכתב זה נדון מיד בהמשך.

804. ר' מכתבו של ז"ק (ר' בהע' הקודמת).

805. 'הארץ', י"ח תשרי-18.10. מאמר זה הודפס לאחר 8 כימים גם ב'הערי', כ"ו תשרי ז"ב, עמ' 6.

806. והשוה את מאמרו הנייל של ר' בנימין ב'הארץ' מטי"ו אלול תרצ"א—28.9.1931. חתה הכותרת: "פרשה עוצובה" (ר' לעיל בפרק זה והע' 727—729).

793. בבלי שלח הוראה זו למקלר בכ"ט מ"א—31.8. יום לאחר שקיבלה מארלוזורוב (במכתבו שבוע' 799).

794. ר' בהע' הקודמת.
795. מכתבו של שרגא. הנהלת הסוכנות מי"ד אלול—15.9.

796. ישיבת הנה"ס בכ"ו אלול—27.9.
797. שם.

798. שם.
799. ר' לעיל, הע' 732.

800. ר' הע' 796.
801. בדיון על מגירתן של קודות התיישבות, בגלל מצבה הכספי החמור של הסוכנות, שהנהגה בישיבתה של הנה"ס בכ"ט תשרי תרצ"ב—31.10.91, הציע אותו ד"ר

הפומה"ו גם במקומות אחרים⁸⁰⁶ — לא באה אלא לאחר שסיכמו באי השון תרצ"ג עוד שני עניינים: אחרים, כשלאחר מהם לא היה כל קשר עם ההתיישבות: (א) עפ"י הצעה של מחל. ההת. אושרה פה אחד תוכנית לביטול עוד 13 נקודות הקלאיות בגוש קישון ועפולה⁸⁰⁹ מלבד שיר-אבריק⁸¹⁰. (ב) הסתדרות המזרחי העולמי הסכימה להעביר את החינוך מהסוכנות היהודית לועד הלאומי, ואפילו הסכימה לשינוי חשוב בחוקת החינוך⁸¹¹.
החלטת זו הושגה "לאחר שבע שנות עמל ויסור רים... הדוות למלחמה העקשנית וההכרה, שאין דרך לנסיגה ולווייתור"⁸¹². מוכנת הדרגת הסיפוק בחוגי המזרחי הפועל המזרחי על החלטת השבוע זו. לא זו בלבד שהחלטה זו איפשרה את הקמתה של נקודת ההתיישבות הקבועה הראשונה של הפומה"ו אלא בה נחתים מאבקו המר של הפומה"ו. שנמשך יותר מ-7 שנים, על עצם זכותו של הפועל הדתי להתיישב במסגרת עצמאית על אדמת ארץ-ישראל.

שקיבלתי זה עתה ממקום נאמן יש רגלים לדבר, כי השפועה (ההגשה במקור) הולכת ונמשכת, וכי עומדים לקבור גם השנה את הענין הזה. ומשדיר ר' בנימין: "... אני רואה כאן תקלה גדולה, ואני רואה כאן את הטפה האחרונה כבוס המלאה התגודשה. ואני עומד ומזדיר: "... ומסיים הסופר הידוע: "יתשוב אחור הדי, אשר תעני למחוק שוב את שיר-אבריק, אשר תעני לזרוק את הלפיד הזה לתוך חיינו..."
קשה מאד להוכיח איוו השפעה — אם בכלל — היתה למחאות אחרונות אלו. עכ"פ, בא' השון תרצ"ג — 13.10.1932, כשבעיים לאחר פרסום מאמרו הנ"ל של ר' בנימין וכי-3 חודשים לאחר ישיבת הוע"פ" הציגו בלונדון, והליכה סוף הנהלת הסוכנות "שפעל המחלקה להתיישבות להתחיל עכשיו נקודת הפועל המזרחי ששיר-אבריק"⁸⁰⁷.
יש לציין, שהנכונות של הנהלת הסוכנות — לגשת סוף"א להתיישבות הקבועה על נקודת הפומה"ו על אדמת שיר-אבריק ולהסכים להמשך התחלול של

סיכומים ומסקנות

יחסה של מחלקת ההתיישבות להתיישבות הפומה"ו; יחסו של ההנה"צ והנה"ס להתיישבות הפומה"ו; קיומה של הקק"ל במאבק; קיומה של קרו היסוד במאבק; יחסה הרשמי אל התיישבות הפומה"ו מצד המסדורות הציוניות; יחסו של השמאל"ה (ההסתדרות הכללית והמרכז החקלאי) להתיישבות הפומה"ו; תולדותיה של "ארגון א' למשבי-עובדים של הפומה"ו"; דרכי המאבק של הפועל המזרחי; סיכום כרונולוגי של המאבק על שלבי השונים.

ישובות — ובתור שכזה השתתף לעתים בשיבות הנהלת הציונית — וגם את התפקיד של מנהל המחלקה. לכן היתה השפעתו של קפ. במחלקה גדולה ומכרעת יותר מאשר השפעתם של יתר מנהלי המחלקה וראשיה, אם כי השפעתם האישית היתה גדולה למדי, כפי שלמדו מנסיינם המר גם משקים שמאליים, חברי מפלגתו של קפ. עצמו.

קפ. הגיע לא"י מלונדון בסתו תרפ"ה—1924, כדי לנהל את מחלקת ההתיישבות כראשה וכמנהלה. מהרגע, שבו החל קפ. בתפקידו לשפל בהתיישבות הפומה"ו.

806. ור' הלון המ' 811. 809. ור' לעיל, הע' 802.
810. ר' פרוט. ישיבה זו; וכן ר' 'התור' מ"י השון תרצ"ג—9.11.1932.
811. במכתבו של הרב י. ברמן ו'ל לבר יעקב שלהב מט' שבט תשל"ב—25.11.1972. תודתי נתונה בזה לפר שלהב מאוניברסיטת בראילון עבור הרשתות, שנתן לי לעיין בעבודת המ-א, שלו, שבה הוא מתייחס למכתב זה. וכן יבוא על הבחינה ידויד, ר' י. ולק, מרצה באוניברסיטת בראילון, שהפנת את תשומת לבי למחקרו המעניין של מר שלהב. וכן השוה קיש, עמ' 408, 456.

812. מאמרה של מרתכת 'נחבי' 'יראשת פרו עמלנו' מכיו השון תרצ"ג; וכן היתה את מאמרה של כצירכת 'התור'; 'שיר-אבריק לנבון'; מ"י השון תרצ"ג—16.11.1932.

לאור כל הנאמר לעיל באחד עשר הפרקים, שבו מתואר מאבקו של הפומה"ו על עצם זכותו להתיישבות, מן הדיון הוא לסתם ולהסיק את המסקנות העיקריות, קודם כל לפי המוסדות והארגונים, שהיו מעורבים במאבק ממושך זה. נעריך את הסיכום הזה ואת הסדר שבו ב"חתך אנכי" — לפי מידת מעורבותו של כל מוסד וארגון במאבק במשך כל שבע וחצי שנותיו.

1. יחסה של מחלקת ההתיישבות להתיישבות הפומה"ו; מחלקת ההתיישבות היתה הגורם המכריע בביצועה של מדיניות ההתיישבות של הנהלת הציונית ושל הנהלת הסוכנות. מחלקה זו לא היתה אלא גוף מבצע, אך טבעי הוא, שהשפעה רבה היתה לאופן, שבו ראשי המחלקה ביצעו את התפקידים, יש להלק את תקופת המאבק, שבו מילאה מחלקת ההתיישבות תפקיד בה מרכזי, בהתאם לשנים, שבהן נמחלה התפקיד של כל ראש מחלקה. (א) תקופת קפלנסקי (תרפ"ה—תרפ"ו)
מכיון ראשי המחלקה בתקופת המאבק היה קפלנסקי היחיד, ששלמה גם את התפקיד של ראש מחלקת ההת-

807. כך הודיעה מחל. ההת. לוע"פ"א של הפומה"ו בד' השון תרצ"ג—3.11.32. (ר' מכתב הוע"פ"א למח. ההת. מח' השון—7.11; וכן השו"ת 'נחבי', כ"ו השון, עמ' 291; וכן 'התור', ר' חשון—9.11.)

אתר דעת - מכללת הרצליה

העולמי של המזרחי בחו"ל כנסו תרפ"ז - נובמבר 1926 בקשר לאישור לממשב עובדים לפהמו"מ באחת התודות של הקונגרס הי"ד. הוא ניצל את העובדה, שבהחלטות הרשמיות של הקונגרס לא הוזכר כלום על האישור הזה, אולם כלפי נציגי הפהמו"מ בא"י לא התנהג כך.

פעל באופן שיטתי ובעקביות - עוד יותר מקודמו ויושיו במחלוקה - נגד התישבות הפועל המזרחי, כפי שסיכם זאת פרופ' פרגל, או מפעילי הפהמו"מ ומראשי האיגודים העבריים, במכתבו לרופין בח' אדר תרצ"א (25.3/31). לגישתו זו של ספ. היו שתי סיבות עיקריות:

(א) התנגדותו הקוגניט, כאחד ממנהיגי השמאל, לעצם ההתארגנות של הפהמו"מ, כפי שהתבטא ברורות למשל, בעת הדיונים של הקונגרס הציוני הי"ד. (ב) חוסר אמונו ביכולתם של חברי הפהמו"מ להצליח בהתישבות, אעפ"י שהודה בעצמו בפה מסא כנשורתו של קבוצות הכשרה מסוימות של הפהמו"מ שחבריהן היו מעמדים להתישבות קבועה.

גישה שלילית זו של ספ. לעומת התישבות הפהמו"מ ממכירה את מעשיו הרבים והשונים, כדי למנוע מהפהמו"מ את הגשמת שאיפתו להקמת מושבי העובדים הראשון שלו על אדמת א"י. והרי עיקר מעשיו אילו (בסדר כרונולוגי):

(8) ספ. הכחיש בסיון תרפ"ז - מאי 1926, שקיבל הצעה כל שהיא מהתפקה"מ לקראת הקונגרס הי"ד, אעפ"י שגובר ההנהג, דאז אישר, שהצעת הפהמו"מ אמנם הועברה לקפ.

(1) ספ. ניצל את הפולגו בשורות הפהמו"מ והצטרפתו של כמעט כל קבוצות ההכשרה שלו להסתדרות הכללית בתשנ"ח תרפ"ז - נובמבר 1924 באופן כזה, שלא רצה לקבוע מועדים להתישבות החדשה מחברי אותן קבוצות, שנשארו בפהמו"מ העצמאי ("הימין") אלא מקבוצות ההכשרה של הפהמו"מ ("השמאל"), שעברו להסתדרות הכללית.

(9) במשך יותר משנה - מחשון תרפ"ז ועד כסלו תרפ"ז - עלה בידו ספ. "למשוך באף" את הנהלת הפהמו"מ ו"לדחותה בקש" שוב ושוב, כשניסתה לשמוע ממנו בדריס ביוריים בקשר לתוכנית ההתישבות החדשה לאור האישור העקרוני של התישבות הפהמו"מ בקונגרס הציוני הי"ד בתרפ"ז ובכניסת העיתים הציוני בתרפ"ז. מאמציה בקשר לכך הוברכו, לאחר שנודעו לה ידיעות ברורות. על ההכנות להתישבות של ארגוני התישבות אחרים ולא על חשיר הפהמו"מ אעפ"י שגם האחרונים התכוונו להתישבותם החדשה בריציות ובמשך זמן רב.

(2) סכסוך, שפרץ בתחילת קיץ תרפ"ז - 1925 וזמן רבין וינוסטר, מראשי הפהמו"מ דאז, נוצל על ידו, כדי להשתמש מהלפגש עם נציגי הפהמו"מ, אעפ"י שמיד לאחר פרוץ הסכסוך הביע בכתב אמנם נבנות לכך. ספ. כתב להנהלת הפהמו"מ לפני הקונגרס הציוני הי"ד, במנאי תרפ"ז - יולי 1925, שבק אחרי קונגרס זה תעמוד על הפרק הצעות הפהמו"מ להקציב למושבי העובדים הראשון שלו. אף הבטיח, שידיע להם את הזמן, שבו יוכל לשלוח את נציגם, כדי לרונ על התוכנית. הדעה כזו לא נשלחה מעולם.

(10) בתמוז תרפ"ז - יוני 1926 ענה ספ. לרעה"פ - הפהמו"מ בקשר לשטח להתישבות החדשה. בתשובתו מגלה ספ., שכבר כשנה וחצי לפניכן נקבעה יחד עם הקק"ל חלוקתה של גוש הקישור, השטח היחיד, שיכול היה לבא בחשבון להתישבות החדשה בתרפ"ז. שטח זה חולק בחורף תרפ"ז - 1925 על ממשת ארגוני התישבות, כשארונן א' של הפהמו"מ לא נכלל בניהם, אעפ"י שזמן קצר לפניכן, בסתו תרפ"ז - 1924, פנו להחלקת התישבות שלש קבוצות הכשרה של הפהמו"מ בדרישה "לסדרו התישבותם". עובדה זו של חלוקת השטח - לא זו בלבד, שהשלימו אותה מהנהלת הפהמו"מ במשך יותר משנה, גם אטיגנר מהנהלת הקק"ל וכן ספ., אצץ האחרון אף לא נרתע משלעון, ש"שטחי האדמה... אינם מתחלקים עדיין בין הארגונים...". סתירה חמורה זו בדבריו ספ. לא נעלמה מרעה"פ הפהמו"מ.

(4) כאשר ספ. הציע להנצי" - בתשרי תרפ"ז - אוקטובר 1925 - את רשימת החקציים לארגונים, המתכוונים להתישבות קבועה בתרפ"ז בהתאם להחלטתו של הקונגרס הי"ד בנידון, השיט ספ. את הפועל המזרחי משימתם של יתר המשת הארגונים להתישבות.

(11) בכסלו תרפ"ז - נובמבר 1926 הציע ספ. לנציגי הפהמו"מ את אדמת קומי כשתי התישבות, אע"פ שהמו"מ על קניינה של שטח זה עדיין לא נגמר, ואמור היה להימשך עוד לפחות שנה.

(5) כאשר ארגוני הפהמו"מ נגשה עם ספ. בחשון תרפ"ז - נובמבר 1925 בעקבות השמטה מכוונת זו, ניסה ספ. קודם כל להשתמש מלהיפגש איהם. וכש"ס"ס נגשה עם נציגי הנה"מ, ניסה להציג את השמטה בנימוקים שונים, שלא תאמו את המציאות ושנודו מכל וכל על ידי בני שיחיה.

(12) במקום הצעת ספ. הנ"ל, בקשר לאדמת קומי,

70-69

137

1/1

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

לפי

של כאלף דונם מאדמת שידי אבריקו התיישבות הפועל המזרחי. החלטת הדיקטטוריון של הקק"ל לקניית השטח הייתה אמנם זקוקה להסכמתה של מחלקת התיישבות, אך ראשי הקק"ל היו בטוחים שהמחלקה אמנם מסכימה להקמת המושב של הפהמ"ז, אם שיספיק אדמה. אך בתחון זה לא היה מבוסס כל עיקר, כי מיד לאחר שקפ. שמע על החלטתה הנ"ל של הגולה הקק"ל, הביע את התנגדותו הנמרצת לה.

(15) לא זו בלבד שקפ. חלק על דיקטטוריון הקק"ל, אלא יומיים לאחר החלטת הקק"ל בפשר לאדמת שידי אבריקו הציע להגלות המוסד הזה, שתקנה בשביל הפהמ"ז את אדמת קריה - יקנעם; וזאת על אף מצבה הכספי הקשה של הקק"ל, שהיה בראי ידע גם לקפ. עצמו, וכ"כ על אף העובדה, כי תנאי השלום וזמני הפרעון לקנייתו של אדמת שידי אבריקו היו קרובה יותר נוהים מאלו לקניית השטח של קפ. שמע.

(16) בתקציב התיישבות החדשה, שקפ. הציע לקונגרס תש"ו בקרן תרפ"ו, הכנס קפ. סכום ליישובן של 25 משפחות מראוני א', אך לא על עשה זאת אלא לאחר שהופעל עליו לחץ כבד, הן ע"י הגה"צ בחורף תרפ"ו והן ע"י נציגי הפהמ"ז ערב הקונגרס הש"ס.

(17) התנגדותו השיטתית והגמגמתית של קפ. לתיישבות הפהמ"ז, שונה אפילו מירמס של יתר בעלי ההשפעה בעניני התיישבות של הסתדרות הציונית, כגום לרובם מאלו לא היה אן יחס חיובי לתיישבות הפהמ"ז. אחת ההוכחות הברורות ליחס השלילי הברור של קפ. בגידון היא רצונו הטוב יותר של כמה מראשי המוסדות הציוניים, כגון אטינגר, לזימן אטיסקין ו"ד הקק"ל וכמה מראשי קרן היסוד וכן אטינגר ו"ד תנה"ס מתרצ"א, אחידים מהם הציעו אף מתרונות טובים בשביל חברי הפהמ"ז בשידי אבריקו.

מלבד כל מעשיו "התחלוליוני" - כדברי הרב ברלין - הנ"ל של קפ. נגד התיישבות הפהמ"ז, בולטת עוד שורה ארוכה והעקבית של מעשיו התחמקות, "דחיה בקש", הפרמטות והעמדות בדריס בניגוד לאמת, כמו"כ לא הסתייג, את אחרותו ואת תמיכתו הנמרצת בהתיישבותם של ארגוני התיישבות השמאליים.

הלא דתיים, חברי הסתדרות הכללית, בגלל הסבתה לארגוני יותקין בקש לאומת שידי אבריקו התנגד גם בהתרופתו להחלטת הקק"ל לקנייתו של שטח זה עבור הפהמ"ז. חגוים של הסתדרות הכללית יכלו כך להתחוב ביקורת קשה על הפהמ"ז בגלל המומ"ם שלו עם דיקטטוריון הקק"ל, זאת ועוד, אותם חגוים - לא כמו"כ, שהמשיכו לדרוש שטח זה עבור חבריהם במשך שנותיהם לאור הבטחתו הנ"ל של קפ., אלא אחדים מקבוצת הרועים, חברי הסתדרות הכללית, אף התנפלו במקלות על חברי הפהמ"ז בשידי אבריקו

הציעו אן נציגי הפהמ"ז לקפ., שתימסר לארגונם את אדמת רוקני, שטח זה נקבע אמנם ליהודי מרמרוש, אך אדמה זו אמורה הייתה להיחשב בשממנה במשך שנה - שנתיים עד עלייתם, לכן הציעו עכשו חברי הפהמ"ז "עסקת הליפין": ארגון א' יעלה בינתיים על אדמת רוקני; ולכשתעלו יהודי מרמרוש, תועמד לרשות אדמת רוקני, שעד אז יסתיים המומ"ם על קנייתו להצעה זו הסכים קפ. בתנאים מסוימים, אך הגה"ל הקק"ל לא הייתה מוכנה להסכים לה בשום אופן.

כשבוניים לאחר התייבה הנ"ל בין קפ. לבין נציגי הפהמ"ז עלו חברים מארגון א' על אדמת רוקני בניגוד לדעתו של הגולותיו של הקק"ל ושל המחלקת ההתיישבות, טבעי הוא שהגולה הקק"ל רגזה יותר על המעשה "הבלתי-לגיטימי" מאשר הגולה המחלקה, כי גם בשייבה הנ"ל, ואפילו אחרי נסיון התיישבותי זה של ארגון א', עקרוניה להתישבות זמנית של הפהמ"ז באותו השטח, על אף ההבדל המובן בעוצמת הרגוה של שתי הגהלות מאלפת העובדה, שתגובתו של קפ. הייתה הרבה יותר חריפה מו של אוטיסקין, לו זו בלבד, שקפ. כינה את עלייתה (אבריקו) אלא הבטיח לראש הקק"ל "שאנו נעזור להקים מעלה האדמה".

(13) בני שבת תשי"ז 14.12.26 קפ. התנח"צ דיון נוקב על התיישבות הפהמ"ז לאחר הדעתו של פרופ' פיק, חבר המנה"צ מטעם המזרחי, שלא יציע את תוכנית התיישבות החדשה של קפ., אם לא ימלאו את דרישת הפועל המזרחי ליישב על הקרקע. בתשובתו לפרופ' פיק אין קפ. מוסר תיאור נאמן ומלא של התיישבות, והשקטותיו ויצרות ריבם מסולף של התפתחות העניינים, קפ. לא היה מוכן לוותר לפרופ' פיק אלא וחתך אחד לבד: לאפשר לחברי הפהמ"ז התיישבות בחור קבוצת הכשרה, אך לא היה מוכן להעמיד סכום כסף לכך. נציגי המזרחי חלק על כך בהתרופות, ודרש ביתר תוקף מהתנה"צ, שתתנה את אישור התקציב ל"המחלקה התיישבות בעתה" "איוה סכום" גם לתיישבות הפהמ"ז.

לאחר שידי התנה"צ, קול, קיש, תמך בפרופ' פיק, מילה קפ. פתאום, שהוא מצדיק את הצורך במושב 'מזרחי', וישיש לה רורבה של 4500-א"י מההתיישבות החדשה, אולם קפ. לא היה מוכן לתת את כל הסכום להכשרת הפהמ"ז מלבד אלא לעוד שתי קבוצות, שלא התייכו לפהמ"ז. קול, קיש שלל "קשירת הדברים האלה ביחד", וכך, רק לאחר הלחץ של נציגי המזרחי ושל התנה"צ גם יחד, הסכים קפ. לקבל את הקבוצה של ארגון א' ולרשע עובדים של הפהמ"ז: קבוצת הכשרה.

(14) מאכים תרפ"ו-1927 קנתה הקק"ל שטח

Handwritten notes and signatures:

- 87 (20)
- 88 (21)
- 89 (22)
- 90 (23)
- 91 (24)
- 92 (25)
- 93 (26)
- 94 (27)
- 95 (28)
- 96 (29)
- 97 (30)
- 98 (31)
- 99 (32)
- 100 (33)
- 101 (34)
- 102 (35)
- 103 (36)
- 104 (37)
- 105 (38)
- 106 (39)
- 107 (40)
- 108 (41)
- 109 (42)
- 110 (43)
- 111 (44)
- 112 (45)
- 113 (46)
- 114 (47)
- 115 (48)
- 116 (49)
- 117 (50)
- 118 (51)
- 119 (52)
- 120 (53)
- 121 (54)
- 122 (55)
- 123 (56)
- 124 (57)
- 125 (58)
- 126 (59)
- 127 (60)
- 128 (61)
- 129 (62)
- 130 (63)
- 131 (64)
- 132 (65)
- 133 (66)
- 134 (67)
- 135 (68)
- 136 (69)
- 137 (70)
- 138 (71)
- 139 (72)
- 140 (73)
- 141 (74)
- 142 (75)
- 143 (76)
- 144 (77)
- 145 (78)
- 146 (79)
- 147 (80)
- 148 (81)
- 149 (82)
- 150 (83)
- 151 (84)
- 152 (85)
- 153 (86)
- 154 (87)
- 155 (88)
- 156 (89)
- 157 (90)
- 158 (91)
- 159 (92)
- 160 (93)
- 161 (94)
- 162 (95)
- 163 (96)
- 164 (97)
- 165 (98)
- 166 (99)
- 167 (100)
- 168 (101)
- 169 (102)
- 170 (103)
- 171 (104)
- 172 (105)
- 173 (106)
- 174 (107)
- 175 (108)
- 176 (109)
- 177 (110)
- 178 (111)
- 179 (112)
- 180 (113)
- 181 (114)
- 182 (115)
- 183 (116)
- 184 (117)
- 185 (118)
- 186 (119)
- 187 (120)
- 188 (121)
- 189 (122)
- 190 (123)
- 191 (124)
- 192 (125)
- 193 (126)
- 194 (127)
- 195 (128)
- 196 (129)
- 197 (130)
- 198 (131)
- 199 (132)
- 200 (133)

ופצעו ארבעה מהם, לאחר שאלו החלו להרוש את אדמת המקום, כי חברי ההסתדרות טענו ששטח זה הוליה שייך להם.

כללו של דבר: באווירה הכללית, ששררה אז במחלקות שונות ובחוגים שונים של ההסתדרות הציונית ושל ההסתדרות העובדים הכללית אין פלא, שעלה בדי פלנסקי למנוע את התישבות-הקבע הראשונה של הפועל המזרחי בעת כמותו כראש המחלקה להתישבות וכמנהלה.

(ב) תקופת סקר (תרפ"ו-תרפ"ט)
לאחר הקונגרס הציוני הטי"ו בכול תסס סקר את מקומו של קפלנסקי כראש מחלקת התישבות של ההסתדרות הציונית וחבר ההנה"צ, ואילו בבלי תסס את מקומו של קפ. כמנהל המחלקה. טבעי הוא, שהשפעתו הימיומית מית במחלקה על האחרון היתה גדולה יותר מזו של ראש המחלקה החדש. לסקר ולבבלי לא היה אותו יחס "שלי" מבחינה עקרונית להתישבות הפומ"מ"ו כמו לקפ, אך למעשה המשיכו ביחס זה בעקבות יורשת של קפ, וזאת מתוך גישה מעשית צרה מדי (בניגוד, למשל, לעמדתו העניינית של ח"ר ההנה"צ, קול, קיש, בנסיבות דומות ואולי אף פחות יורה), כפי שמתברר מתוך מעשיו העיקריים בנידון (ספרד כרונולוגי):

1) בסוף אילול תרפ"ו — ספטמבר 1927, מיד לאחר הקונגרס הטי"ו, עלה ארגון א' למושב-עובדים של הפומ"מ"ו על אדמת שיד-אבריק על אפה ועל חמתה של הנהלת המחלקה להתישבות. כחודש לאחר-מכן התכנס עוורו הראשי של מנהל המחלקה להבטחת המורשות בקשר להתישבות, שניתנו לפומ"מ"ו.
2) כמה ימים לאחר-מכן הצהיר בבלי ברורות, ש"אין אנו מכירים בזכות הפומ"מ"ו להתישב על אדמת שיד-אבריק. לכן יסרב להרשות את העברתו של חלק מארגון א' לשיד-אבריק.
3) כחודש אח"כ, בתחילת כסלו מ"ח — דצמבר 27, דרש בבלי את עזיבתה הימית של חברי הפומ"מ"ו את שיד-אבריק. כמה שבועות לאחר-מכן חזר על ירישתו של ארגון א' על אדמת שיד-אבריק על ח"פ של 95. 32-4
4) בשי ט"ח מ"ח — 31.12.27 לא הסכים מנהל המחלקה, שתתאשר העלייה לשיד-אבריק, אעפ"י שבצגיי הפומ"מ"ו היו מוכנים לוותר על הכספים, שהוטבתו להם בקונגרס הטי"ו על ידי קפ.
5) בקיץ תרפ"ח—1928 החלים הנה"ס הציוני להחלטה חשובה: אישרו עקרון של התישבות הפומ"מ"ו בש"א. שחרש לה עזרה טכנית, משקית והדרכה. אולם "התקציב" להתישבות זו לא אושר עקב התנגדותה של מחלקת התישבות ושל ראשה (קפ) עובדה אחרונה זו היתה גורלית, כי היא גרמה לקבל רב לגרעין א

3) תקופת רופין (תרפ"ט-תרצ"א)

לאחר הקונגרס הציוני הטי"ז בציריך ירש רופין את מקומו של סקר כראש מחלקת התישבות, ואילו בבלי נשאר על כנו כמנהל המחלקה. לאור ההחלטות, שנחקלו במליאת הקונגרס הטי"ז בקשר לש"א, וכן לאור התבטאויות שונות מצדם של ראשי המחלקה ושל אחרים, היה אמנם מקום לתקוות מצד הפומ"מ"ו, אך עד מהרה נמוגו תקוות אלו: כי גם לרופין וגם לבבלי לא היה (מספיק) יחס חיובי להתישבות הפומ"מ"ו. זאת יש לציין, שחיסו בנידון של ראש המחלקה החדש היתה, על אף הכל, יותר חיובי מאשר יחסו של בבלי:

1) בסתו תרפ"ח—1929 החמיז מצבם של 25 חברי ארגון א' בש"א, הן מבחינה בטחונית — לאחר פרושת תרפ"ט, והן בגלל הניז הרב לאחר הליקה בגבול, הנו מטעמם בספיס. לכן התעורר ספק בעצם האפשרות, שחברי ש"א יספיקו להרוש את אדמתם בעוד מועד. כאשר הנה"ס של הפומ"מ"ו פנה לבבלי, כדי שמחלקתו תעזור לחברי ארגון א' בחרישת השטח, ענה מנהל המחלקה, "שלעת עתה יעזו החברים מהאדמה, עד שהמצב הכספי של ההנה"צ יוטב".
2) גנפ"ר הציע הצעה מתונה יותר: בחדשים הראשונים לאחר הקונגרס הטי"ז ימנן המזרחי את התישבות שיד-אבריק, זאת עקב מצבה הכספי הקשה של הנה"ס הצעה זו נדחתה מכל וכל ע"י הפומ"מ"ו בעקר עקב העובדה, שהיא נוגדת את החלטת הקונגרס הטי"ז.
3) אתרינד הציע רופין, שהמזרחי ימנן את התישבות שיד-אבריק לשלושה חודשים בלבד, אך גם הצעה זו נדחתה ע"י הפומ"מ"ו והמזרחי.
4) לאור המצב שנוצר עקשו, קיבלה הנה"ס בפי כסלו תרפ"ח—11.12.29 את הצעתם של ד"ר רופין הרב ברלין לתת לקבוצת הפומ"מ"ו שיד-אבריק 500 לא"י בתקציב-אספקה", אך ל-10 מתוך 24 העובדים בלבד, לא זו בלבד, שחברי ש"א נאלצו לקבל הצעה זו בגלל מצבם הכספי הקשה, אלא הסכסו הראשון מתקצבו, וז,

96- (33) 84- 250

16-56 1927 100- (35)

101

13 122

102- 50 57 104 133

105 38 104 69

Banditskolovins

105-16-12-10

104/16

105

106

106

107

50 לא"י, לא נשלח להם אלא לאחר שקבעו, מי מחלוצי ארגון א"י ישרא על אדמת ש"א.

5) גם יתרת הסכום עובכה ע"י בבלי בגלל הזכותיהם הקודמים של חברי שיד-אבריק. רק לאחר שהמרכז העולמי של המורחגי הבטיח להתאמץ ולסלק חובות אלו, התקבל סו"ס כל הסכום המובטח.

6) בחיבת תר"ץ-1930 היה ברור לפותמ"ו, שלא בוצעה החלטתו של הקונגרס הטי"ו, שקבעה, שארגון א"י הוא הראשון מבין שלשת הארגונים הראשונים, המועמדים להתישבות החדשה, וזאת ועוד: בעצם הנוכח, דה, שמחלקת התישבות קשרה את התישבות שיד-אבריק עם זו של שני הארגונים האחרים, היה סיכון התישבות הקבועה של ארגון א"י. ייתכן מאד, שכריכת ענינים אלו יחד היתה בחרגה - "גם לי, גם לך לא היתה", כפי שזה נעשה שלש וחצי שנים לפני-כן ע"י קפלנסקי ובניגוד לדעתו של יו"ר ההנה"צ דאז, וכמו בקונגרס הציוני ה"ו".

7) בסיון תר"ץ - יוני 1930 נתן בבלי הוראה לעכב את התקציב של הפותמ"ו עד להוראות הדיעות בגלל חוב של 40 לא"י של ארגון א"י למחסן המשותף בכפר-יהושע.

8) המצב בשיד-אבריק הגיע בסתו תר"צ-1930, למשבר בגלל הצטברותו של בעיות רבות, שהממורה בהן היתה הבעיה הכספית. האפשרויות לפתרון המשבר היו העברתם של חברי גרעין א' למקום קבוע וכן סדור קבוע יותר לאנשי ארגון א"י.

ד"ר רופין היה עוד מוכן לחשוב עקרונות על פתרונות אלו, ואפילו הסכים, שעצם תביעתם של המתישבים היתה-הגיבנית וצודקת. אולם בבלי הור על המשבר, שהציע בדיוק שנה לפני-כן בקשר לחברי הפותמ"ו בשי"א, שיעובו את המקום ושיחכו להתישבו חם הקבועה, עד שיהיה כסף לכך.

9) אמנם העלה לא בבלי עוד את האפשרות להשגת כסף מ"קרן העזרה" לבנות בתים בשיד-אבריק, דבר שהיה מביא או ליסודו הנקודת, אך לא עשה כלום, כדי לנצל אפשרות זו. ואפילו לא היה מוכן להמתין, עד שאחריים ינסו לעשות זאת - כפי שאמנם ניסה נציג העוה"פ של הפותמ"ו - אלא דרש הכרעה מיידית בענין.

10) לבבלי היה ברור, שיש לאלץ את חברי שיד-אבריק לעזוב את מקום התישבותם. ולכן הציע מנהל מחל. ההת. להנה"ס, שייחידו למורחגי, שלעת עתה יופסק כל סיוע כספי לקבוצת שיד-אבריק, וישלח יאושר התקציב המועצ לאחיותם, אע"פ שהוא בעצמו הכניס את שיד-אבריק בתקציב המחלקה לתר"צ.

107-16/12-10

11) שלשה ימים, לאחר שכתב בבלי להנה"ס את הצעתו הנילו, הציע אורה בעל פה בשיבה של הנה"ס. כוסד זה אישר אמנם את הצעתו של מנהל מחל. ההת. כי "רוב הכסף שניתן לקבוצת פועלים זו בתור תקציב הספקה, הוצא לא לכל תועלת ממשית" וכחדש לאחר החלטה זו אישף רופין בשיבתה של הנה"ס, כי "ההחלה אינה יכולה להסכים להוצאת כספים ללא צורך".

על אף החלטה גורלית זו לא הובטח כלל עתידם של חברי ש"א. ורופין בעצמו הודה אח"כ בתנה"ס, שאם יפסיקו לחברי ארגון א"י "את הכלכלה ולא דיאנו להם בדבר סידורים במקום אחר, מעבם יהיה איש"ם. בניגוד מוחלט להודאה עצמית זו עומדת הדיעתו המתחסרת של רופין באותו הזמן את הרב ברלין ואת המורחגי בגרמניה.

12) החלטתה של הנה"ס להפסיק כל עזרה כספית לשיד-אבריק עוררה גל של מתאור, וכן מחוגי הפותמ"ו והמורחגי בארץ ובחו"ל והיו מחוגים אחרים, כגון כח"כ מראשי הקק"ל. אחד הסברים של ראשי המחל. להת. - רופין ובבלי - כתגובה על המתאור היה, שהחלטת הנה"ס לא נבעה ממניעים פוליטיים אלא משיקולי כלכליות בלבד. על אי-יכונו של הסבר זה מעידים המקרים, שבהם עזרה הנה"צ לרעונות שמאליות לעלות על הקרקע להתישבות בל"ג, או שממנה הכסף של ההסדרות הציונית היה קשה, ואע"פ שלא היתה אז התישבות חדשה, וגם כשלא היה לארגון החלוצי (מספיק) הקלאים בכלל. 105-16-12-10

13) קיימת עוד הוכחה ברורה נוספת לחוסר-הסמ החיובי של רופין להתישבות הפותמ"ו בשיד-אבריק בסתו תר"צ-1930. בשיחתו עם נציגי הפותמ"ו כ"ח חשו - 11.11.30 הציע ראש מחל. ההת. שהחברי ש"א. יצטרפו לכפר-הסוף מושב של "המורחגי", שבו היתה גם קבוצת תבי"ס של הפותמ"ו. כמה שבועות לאחר-מכן הודה רופין בעצמו, שלא קיבל את הוות דעתו הנחוצה של מותמ"ס, לפני שהציע את הצעתו בקשר לאפשרות קיומם של חברי גרעין א' במקום החדש. 11-16-1930 (52) 105-16-12-10

ובשיבת הנה"ס, כמשל לאחרי-מכן, הודה רופין ג"כ, שעניין כפר הסוף לא נתברר עד כה, ואפילו אמר, "שנתברר, שהעברת חברי ארגון א"י ש"א. לכפר-הסוף תעלה... הרבה יותר ביוקר מאשר השארתם במקום".

14) בעקבות המשך לחצו של הפותמ"ו והסערה הציונית לאחר החלטתה של הנה"ס כי "הסון תר"צ" יגילה רופין בכנות מסימת לעזור לחברי ארגון א"י ראש מחל. ההת. היה סבור, שהצעתו בנידון הרחיקה

Handwritten notes in the left margin, including numbers 68, 43, 109, 11, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200.

של הנה"ס, שהתייחסה לצעדו זה של בבלי במורת רוח. אך החלטות מפורשות של המוסדות העיקריים של ההסתדרות הציונית בקשר להתישבות הפוממי לא נמצאו על ידו. (א"י 322-323)

הנהלת הפוממי הכריזה בקיץ תרצ"ב על החלטות ארו היתוד והעברת תרומות יסוד להתישבות בשרא; בתגובה של החלטה זו מתעלמת מחל. ההתנגדי מכל החלטות בקשר להתישבות הפוממי בארבעת הקונגרסים האחרונים ובישיבות האחרונות של הועד"ס הציוני. זאת ועוד. היא מנסה להסביר בהתחסדות רבה, "שאין כל יסוד להאשים את הסוכנות היהודית ואת הנהלתו הציונית בהפליה ביחס לפועל הדתי". להפך: "אנו מתיחסים בחיוב גמור לצעם הקמת ישוב של הפועל המזרחי בשיד"אבריק".

ד. עקא, שחבריו הפוממי ואוהדיו התרשמו אחרת לגמרי.

לכת מהחלטתו של הקונגרס הטי"ז, אך צדק הועד"ס של הפוממי בהדגישו, שהסדר המוצע לא ענה על דרישותיו, שנתקבלו לפניו בכמה קונגרסים ציוניים ובישיבות שונות של הועד"ס הציוני ושל ההנהלה (537-538) - 1919-1920 - 1921-1922

ד. היתפת המכפר (תרגום תרצ"ב)

לאחר הקונגרס הטי"ז ריש ד"ר הכסטר את מקומו של רופין כחבר הנה"ס - בתור אחד הלא-ציונים-גמורים וראש מחלקת התישבות, ובבלי המשיך לנהל את המחלקה. איש הדגישו זה של הנהלת המחל. להתבטיח את המשכו של הקו הישן מצד מחל. ההתישבות הפוממי:

1) מליאת הקונגרס הי"ז החליטה לדרוש מפורשות מנה"ס "להוציא לפועל את התישבות של הפועל המזרחי בשיד"אבריק, ... להכניס למטרה זו לתקציב השנה הבאה (= תרצ"ב) סכום מתאים, שאין לקצו".

כ"כ קיבל הקונגרס היה וסופת השנה להחליטה זו, ש"ישויו סכום של 2000 לא"י להתישבות הפועל המזרחי בשיד"אבריק (בתקציבה של מחלקת התישבות), וסכום זה יובטח על אף איזה שהוא קצו בתקציב".

על אף כל זאת הסביר בבלי לנציגי הפוממי, בחשיבה שביעות לאחר הקונגרס הי"ז, שמצבה הכספי של ההסתדרות הציונית "אינו מרשה לנו להחליט השנה בתקמת הנקודה של הפוממי בשיד"אבריק". על היתענת הנהלת הפוממי-צדקה, שהקונגרס הי"ז החליט על התישבות הפוממי על אף צמקויו של בבלי, ובהקשר זה האשים ר' בנימין ב"הארץ" את מנהל המחלקה, "הוא רוצה למחוק את שיד"אבריק לגמרי מן התקציב".

6) בשיבתה של הנה"ס בסוף אולד תרצ"ב-1932 נדרשה שוב התישבות הפוממי בשיד"אבריק. החברים הלא-ציונים בהנה"ס ניסו לדחות בנימוקים כלכליים את החלטות הקונגרס הי"ז בקשר לשיד"אבריק. אחד מהם כיתו כראש המחלקה להתישבות, ד"ר הכסטר, שהתייחס לכל הורשא בספקות רבה. ייתכן, שיחסו זה של ראש המחלקה נבע מגישתו הבלתי-ראויה להתישבות הדתיים בכלל.

לאור הני"ל יכולים אנו להסיק עכשו את המסקנות הבאות בקשר ליחסה של מחלקת התישבות של הנה"ס תדרות הציונית לראשיה התישבות של הפועל המזרחי בכל התקופה הנדונה:

[א] מהרע, שבו ניסה הפוממי לעלות לתישבות בקבע בא"י במסגרת עצמאית משלו, נתקלו ראשית וחבריו ביחס-בלתי-חיובי ו/או אדיש מצד ראשיה של המחלקה להתישבות. בתקופת קפלנסקי היה על הפוממי היאבק עם גישתו השלילית של ראש המחלקה, שהצליח למנעו בעת כוננו את הקמתה של מושב הפוממי הראשון. קפלנסקי פעל כך באופן שיטתי, הן מטעמים עקרוניים כאחד מהראשי-השמאל, והן בגלל חוסר אמון ביכולתו של הפועל הדתי להצליח בהתישבות. גישה זו, שהדתיים אינם מוגלגים לעבוד בהצלחה בחקלאות, הייתה אז מקובלת בקרב ההסתדרות הציונית ובהנהלתה, גם לפני קפלנסקי והינמד בראש המחלקה להתישבות וגם לאחר-מכן. אולם לא קם איש קפלנסקי, שכה פעל בהתמדה, בעקביות ובהצלחה, כדי להצר את צעדיהם של ראשוני המתישבים הקבועים של הפוממי. וכך לא נמנע קפלנסקי מלהשתמש בכל מיני שיטות, כגון והתחמקות, "דחיה בקש", הערכות ו"השמדת דברים בניגוד לאמת".

2) מחלקת התישבות לא קבעה לתרצ"ב אלא 350 לא"י בלבד בתקציב לשיד"אבריק, כלומר פחות מ-18% מהסכום שהוחלט עליו בקונגרס הי"ז. וסכום זה לא הוקצב בעקבות החלטה הקונגרס אלא "בהתחשב עם ההכנסות הצפויות בעבודת העיון של הקק"ל".

3) כתוצאה מהתימכה הועמה הווי של מחל. ההתבטיח של ה"א. הלך והתמיר שוב מצב הקודמה הווי שבעמקי יורשאל. מצבם של חברי ארגון א' הסתכן עוד יותר, לאחר שבבלי הורה בהשוני תרצ"ב - נובמבר 1931 "להפסיק את מתן הורעים והתפסקה לשיד"אבריק".

4) חוסר-יחסו המובהק של בבלי להתישבות הפוממי בולט במיוחד לאור החלטתו שלו כמנהל המחלקה באביב תרצ"ב/1932 להקציב "שומר הצעיר" חלק מקרקע מסוימת, מבלי שקיבל על כך את הסכמתה

813. העולם, 1' מניא תרצ"א-1931, 21.7. עמ' 565.

www.daat.ac.il

122-123

124

125

שטרות אחרות, שבגללן ירד לטמיון – לפחות בחלקו
הכסף, שהוצא לשי"א.

(5) אילו היחס של מחל. ההת. להתישבות הפהמ"ז
היה חיובי יותר, היו מחפשים ומבצעים אפשרויות שונות
להקים מושב קבוע בשני"א אבריק או בסביבתו (כגון
פנייה ליקרן העזרה) וכמו הפנייה של בבלי עצמו
להנהלת הקק"ל; או היו מקבלים אחת מההצעות הרבות
לפתרון, שהוצעו מצדדים שונים; המדריך החקלאי
בשי"א אבריק מטעם מחל. ההת. הפהמ"ז, הקק"ל וקרן
היסוד.

(6) גם עצם העובדה, שמאבק הפהמ"ז על זכותו
להתישבות, שהתמקד מסוף חרפ"ז במאבק עקשני
וממושך על התקציב להתישבות הקבועה של שי"א
אבריק, הוכחזר בהצלחה, מוכיחה, שהיתה קיימת אפשרות
אוביקטיבית לחמיכה וליחס חיובי מצד המחלקה להתי-
שבות גם בלי איותו המאבק.

[ג] היחס השלילי והאדיש כלפי התישבות
הפהמ"ז התבטא אף באפלייה ברורה של התישבות
זו בניגוד ליחס החיובי כלפי גופי התישבות לא-דתיים
שונים, גם מצדס של ראשי המחלקה להתישבות וגם
מצד ההנה"צ-נגנה"ם, שאת הוראותיהן היה על המחלקה
לכצע. כך זכר בתקופת הנדוונה "לאפלייה לטובה"
כמה ארגונים (קבוצות שמאליים) שהיו יותר קרובים
לרוחם של ראשי המחלקה להתישבות ושל חברי ההנה"צ
והנה"ס מאשר חברי הפהמ"ז, שהופלו לרעה. והדוגמאות
הבולטות לאפלייה לטובה זו:

- (1) 'אכגון ויתקין';
- (2) 'משמר העמק';
- (3) 'אכגון-ענטק';
- (4) (קבוצה אחת של) 'השומר הצעיר'.

האפלייה של הפהמ"ז ע"י מחלקת ההתישבות
ההנה"צ בולטת, אולי עוד יותר לאור העזרה-תרבה,
שהוגשה ע"י המחלקה להצלחתו של (כפר-חסידיים
בתרפ"ז⁸¹², שחבריו היו אמנם דתיים, אך לא-מאורגנים
בארגון 'קליריקלים' – 'ריאקציוני', כמו הפהמ"ז⁸¹³).

[ד] התמיכה הנחוצה של מחל. ההת. בבניית הקבוע
של שי"א אבריק אמנם ניתנה לבסוף, אך זו ניתנה רק
בעקבות החלטה מפורשת נבדלון של הנהלת הסוכנות
בא' חשון תרצ"ג–32/31.10. אולם לא נתקבלה החלטה
זו אלא לאחר שהפהמ"ז החליט בקיץ תרצ"ג לבקש
מחבריו להתירם את קרן היסוד ולהעביר את התרומות
עבורה ישר למען מושב-העובדים הראשון שלו.

בבלי, יורשו של פלנסקי כמנהל המחלקה במשך
כל יתר התקופה הנדוונה, המשיך למעשה בעקביות
במדיניות של קודמו, אף אמ"ל מאותם נמוקים עקרוניים
אלא מטעמים כספיים-צרים מדי וכן בבלי העדר יחס
חיובי להתישבות הדתית. כך ניסה בבלי בארבעה מועדים
שונים לא"ץ את חברי ארגון א' לענוב את אדמת שי"א
אבריק: (1) בסתו תרפ"ח–1927, מיד אחרי עלייתם
עליה; (2) בסתו חר"ז–1929, לאחר מאורעות תרפ"ט;
(3) בסתו חרצ"א–1930. או קיבלה הנה"ס את הצעתו
של בבלי, אך החליטה זו לא יצאה לפועל; (4) בסתו
תרצ"ב–1931. בניגודו הבלתי-חיובית זו אל התישבות
הפהמ"ז לא נתקל בבלי בדרך כלל בחוסר תיאום מצד
ראשי המחלקה, שאליהם היה כפוף (סקר, רופין חכסט)ר
אלא להפך! עם זאת יש לציין, שמבין ארבעת ראשי
המחלקה בתקופת הנדוונה גילה רופין יותר הבנה ויותר
יחס חיובי לנושא מעמיתו.

[ב] פלנסקי לא ניסה אפילו (לחרץ את אי-
הסכמתו להתישבות הפהמ"ז, מאחר והחוגג-עקרונית
להתארגנות של 'קליריקלים' למינוהם. רופין ובבלי,
לעומת זאת, ניסו להסביר את (חוסר-) מעשיהם, מכיוון
שלא התנגדו להתישבות הפהמ"ז מטעמים עקרוניים.
לכן נאלצו העלות נימוקים שונים, שלא היה בהם
כדי לשכנע את חברי הפהמ"ז, חלק מאותם הנימוקים
העידו ברורות על 'התחסדות' רבה, ואילו רוב הנימוקים
היו כספיים. וגם אלו לא שיכנעו את חברי הפהמ"ז
בגלל הסיבות הבאות:

- (1) "בשנת 1926–1927 וקומו אחת-עשרה
נקודות ישוביות חדשות", כפי שהעיד יו"ר ההנה"צ
דאז, הקול קט'⁸¹⁴.
- (2) על יסוד החלטה חר"פעמית עלתה קבוצת
ה'שומר הצעיר' להתישבות במשמר העמק בתרפ"ח-
1928, אפ"י שמעבה הכספי של ההסתדרות הציונית
היה אז קשה, מכיון שחברי 'השומר הצעיר' נחשבו
כמסוגלים להצליח בעבודה חקלאית, ואילו חברי
הפהמ"ז לא נחשבו כך.
- (3) בארבעה קונגרסים ציוניים רצופים, וביחוד
בס"ז ובי"ז, אושר תקציב להתישבות הפהמ"ז בשי"א
אבריק, אפ"י שמעבה הכספי של ההסתדרות הציונית
הגודל ב"קשה".

(4) אילו היו מחליטים בעד מועד על ההתישבות
הקבועה של הפהמ"ז בשי"א אבריק, היו מוציאים את
הכסף למטרה זו במקום להוציאו בשביל אספקה ובשביל

814. קיש, עמ' 249. וכן הושה סוף פ' 7 והערות 252–253;
וכן פ' 8 למני הער' 289.

815. קיש, שם.
816. והשה הערה 121.

2. יחסו של ההנה"צ והנה"ס להתישבות הפהמ"ו

הגוף השני בחשיבותו לגבי ההתישבות בא"י בתקופה הדינונה — אררי המחלקה להתישבות — הייתה הנהלת הצינוני (עד תרפ"ט—1929) והנהלת הסוכנות, ממשיכה (מתרפ"ט).

עוד לפני ייסוד הפהמ"ו, בסתו תרפ"ב—1921, ניסה המרכז העולמי של 'המזרחי' ללחוץ על ההנה"צ להקציב כספים ליסודה של מושבה מזרחית. כתוצאה מלחץ זה נחתם חוזה כנסלו תרפ"ב — 15 בדצמבר 1921 בין ההנה"צ לבין הנהלת 'המזרחי', ש"ס—15 משפחות מביני שורות 'המזרחי' יעלו על חלקת אדמה מסוימת. לפי החוזה היה לא נבחייה ההנה"צ אלא לתמיכה מוגבלת מאד, ואף זאת כהלאה בלבד. נסיון התישבותי זה לא יצא לבסוף לפועל, כאשר חלק — לפחות — מאתחיותו לכך נפל על ההנה"צ עקב חוסר יחסה להתישבות הדתית באופן כללי.

מקרה זה הוא אופייני ליחס הכללי של ההנה"צ והנה"ס גם להתישבות הפהמ"ו בתקופה הדינונה. אמנם לא הראו גופים אלו יחס בה שלילי ובעקבותיו כוון נגד התישבות הפהמ"ו כמו מחלקת ההתישבות, מכיון שישבו בהן גם יצירי המזרחי. אחר פרופ' פיק ופרבשטיין. זאת ועוד: יושבי הראש של מוסדות אלו, גם קול קיש (עד תרצ"א—1931) וגם ד"ר חיים ארלוזורוב (מאותה שנה ואילך), התייחסו לנושא הנידון הרבה יותר באובייקטיביות ובהגינות מאשר ראשי המחלקה להתישבות.

אך, מצד שני, יחסו הכללי של מוסדות אלו להתישבות הפהמ"ו לא היה מספיק חיובי. היה על הפהמ"ו לנהל מאבק גם עם ההנה"צ ועם הנה"ס על עצם זכותו להתישבות. אחר הסיבות העיקריות לכך הייתה ההשפעה הגדולה, ולפעמים המכרעת, של ראשי המחלקה להתישבות על החלטות של ההנה"צ והנה"ס. זאת ועוד: מצד אחד מנסה ההנה"צ (והנה"ס) לנהל גישה קורקטית ולבצע את החלטות של הקונגרסים הצינוניים ושל ישיבותיו של הוועה"ס הצינוני לטובת התישבות הפהמ"ו. אולם, מצד שני, אין המחלקה מגלה יחס מספיק חיובי נגד המגמות השליליות השונות של המחלקה להתישבות כלפי התישבות הפהמ"ו. ואלו הן כמה דוגמאות בולטות למגמות השונות של יחסו של ההנה"צ והנה"ס להתישבות הדינונה:

- (1) מצד אחד הסכימו קיש ופרבשטיין באביב תרפ"ט עם הפהמ"ו, שבקונגרס הי"ד הוחלט על הפהמ"ו — ימון ולא על 'הפומ"ו' — שמאל, וזאת בניגוד לדעתו של פפלטסקי. אולם, מצד שני, דחתה ההנה"צ את הצעת 'המזרחי', שתחבל על החלטת הוועה"ס וברורה בקשר להתישבות הפהמ"ו.

(2) מכיון תרפ"ט אישרה ההנה"צ עקרונות את זכותם של אותם חברי הפהמ"ו, שנשארו ב'מזרחי' להתישבות, אך לא הייתה מוכנה לבצע את החלטתו של הקונגרס הצינוני הי"ד ולאשר את השתתפותם של חברי הפהמ"ו בהתישבות החדשה של תרפ"ט או של תרפ"ו.

(3) כשכתב תרפ"ט, כמה שבועות לאחר עלייתו 'הבולתי' ליגליה של ארגון א' על אדמת ורקני, קיבלה ההנה"צ את הצעתו של פרופ' פיק, שלחברי הפהמ"ו אלו "נתנו אפשרות להסתדר בתור קבוצת הכשרה". אולם, מצד שני: בקיץ תרפ"ט, מיד לאחר הקונגרס הצינוני ה"ט", ביטלה ההנה"צ כליל את הסכם של 2000 לא"י עבור ההתישבות של הפהמ"ו. לאחר שבקונגרס אושר סכום זה, שהיה כבר פחות מ-30% מהצעתו המקורית של פפלטסקי.

ועוד: ההנה"צ הפלתה לרעה ברורות את הפהמ"ו, כשהסכימה להתישבותו של 'ארגון פינסק', אעפ"י שקפלטסקי בעצמו טען, שאין בין חבריו של ארגון זה הקלאים מנוסים.

(4) בקיץ תרפ"ט החליט הוועה"ס הצינוני לאשר את התישבות הפהמ"ו על אדמת שיד-אבריק, כשהנה"צ דנה על החלטה זו, התנגד בבלי בתוקף לאישורה, אך קיש, יו"ר ההנה"צ, הפריד את טענותיו. אולם, מצד שני, אימצה הנה"ס בסתו תרפ"ט—1930 את הצעתו של בבלי לחיסולו (הומני) של שיד-אבריק. כמובן לא ניצלה הנה"ס את האפשרויות השונות לקיומה הקבוע של הנקודה.

(5) בסתו תרפ"ב—1931, כאשר הולך ומחמיר מצבם של חברי ארגון א' בשיד-אבריק, נמנעה הנה"ס מלהחליט החלטה ברורה בקשר לעתיד המקום. התגוללו או וכוהים רבים עליו, והמבוכה ואי-הוודאות של הנה"ס ניכרו אז יבמקרים הבאים:

- (א) קבוצת פועלים "גבע" פתחה במו"מ עם המחלקה להתישבות, כדי להכור את אדמת ש.א. להרישה.
- (ב) כשבבלי הורה "להפסיק את מתן הזרעים וההספקה לשיד-אבריק", הודרו גזבר הסוכנות לבטל הודאה זו מיד. אולם אותו גזבר, סנטור, קיבל לאחר הודעה את הצעת בבלי "לעכב כל פעולה בקשר עם שיד-אבריק". וכתוצאה מכך רעבו חברי ש.א. ללחם.
- (ג) בעקבות מחאות רבות החליטה או הנה"ס להקציב סכום מסוים לשיד-אבריק לעד תקופה קצרה, אך, מצד שני, המשיכה הנה"ס להתחמק מלהכרע.
- (6) בקיץ תרפ"ט החליטה הנה"ס קודם-כל לא למסור את ה-2000 לא"י. שהובטחה לשי.א. ע"י הקונגרס

אך לפני הדיון המסכם על ראשי הקק"ל עלינו לקבוע קודם-כל את מעמדה ואת מידת עצמאותה של הקק"ל כארגון עצמאי. בענין זה אפשר להבחין בין שני ניגודים:

מצד אחד לא היתה הקק"ל רשאית להיות בלי המחלקה להתיישבות:

(א) אמנם היה גוף זה בעיקר אחראי לקנייתו של אדמות חדשות (אם כי רכישת אדמה בשביל קיבוץ מיוחד היתה מוטלת על המחלקה להתיישבות), אך היתה עוד דרושה לכך הסכמה בכתב מאת המחלקה.

(ב) גם לגבי הלווק האדמה לא יכלה הקק"ל לפעול אלא בשיתוף עם המחלקה.

(ג) על אף גישתו החיובית של וויז' להתיישבות הפוחז"ו בשיד"אבריק (אם כי יכול היה לזנוק את האפשרות, "שהקק"ל... תתפזר ותכבול", לכן סירב באביב תרצ"א לגשת להתיישבות של יער-לנדוי בשיד"אבריק על אף נכונותו לכך.

מצד שני היו כמה מקרים, שבהם היתה לראשי הקק"ל השפעה מכרעת, כי לחלוקת האדמה היה צורך בהסכמה גם של המחלקה להתיישבות וגם של הקק"ל:

(א) לאחר עלייתם של חברי ארגון א' על אדמת ורקני הסכימו לעליה זו — בדרישה — גם התנה"צ וגם ראש מחל. ההת., אך הנהלת הקק"ל לא היתה מוכנה לשום פשרה בנידון, ולכן נאלצו חברי ארגון א' לפנות את השטח הזה.

(ב) רק לאחר-מכן החל הדיקטטוריון של הקק"ל לדון בדרישת הפוחז"ו לרכישת הקרקע הראשונה עבור חבריו. חודש וחצי לאחר שהחלו הדיונים על דרישה זו, החליטה הנהלת הקק"ל על רכישת השטח, אך ביצועה של החלטה זו דחקה בשלושה שבועות עקב הווישו, שהוטל עליו ע"י קול. קיש בתוקף מפקדו כגוברנור של הקק"ל.

(ג) אם הניסיון ההתיישבותי הראשון של חברי הפוחז"ו (על אדמת ורקני) נסתיים בכשלון לאחר כ-3 חודשים בגלל התנגדותו הבלתי פשרנית של הנהלת הקק"ל, הרי לניסיון השני של חברי ארגון א' על אדמת שיד"אבריק, שהקק"ל בעצמה קנתה אותה עבורם, לא גילה גוף זה שום התנגדות; וזאת בניגוד גמור להתנגדות העוה להתיישבות זו, המגלים כעת ראשי המחלקה להתיישבות. אולם בניגוד להשפעה המכרעת הנ"ל של הקק"ל אין להתנגדות זו של המחלקה הצלחה, עד שעולה בידי בבלי כעבור 3 שנים, לשכנע את הנהלת הסוכנות בא' שהון תרצ"א החליט על ביטול — למעשה — של שיד"אבריק.

(ד) אפשר אפילו לאמר בודאות, שהקק"ל הצילה זמנית את קיומו של גרעין א' בשיד"אבריק; לאחר

הרי"ו וכ"כ החליט גוף זה לא "לסדר" את מושב"ה הפוחז"ו גם בתרצ"ג. ואף נמנעה הנה"ס מלמלא מיד אחרי החלטה של הווע"פ הציוני, שהחליט באותו הזמן לאשר טוב את התיישבות הפוחז"ו בשיד"אבריק. אך לעומת גישתם האדישה של רוב חברי הנה"ס הלא-ציוניים לסבים של חברי שיד"אבריק, גילה הווי"ר, ארלוזורוב, הבנה רבה ויחס אהוד לאנשי המקום.

(7) אופיינית לגישה של הנה"ס בנידון היא גם החלטתה החשובה מא' שהון תרצ"ג. מצד אחד הטילה הנה"ס על המחלקה להתיישבות להתחיל סו"ס בבניית הקבוצה של מרשב"העובדים הראשון של הפוחז"ו; וזוהו בא לקצו מאבקו הממושך של הפוחז"ו על עצם וכותו להתיישבות. אך, מצד שני, נדרש הווע"פ "תמורת" ההשג' זו להסכים לכמה החלטות בענינים אחרים לגמרי. זאת ועוד: מלבד אישור התוכנית לביסוס הקבוצה של ש.א., אישרה הנה"ס עוד 13 נקודות חקלאיות. דומה, שהחלטה זו שוב ביטאה את המגמה "המקובלת" בהנהלת המחלקה להתיישבות: מלכתחלה אין לאפשר את קיומם של מושבים דתיים במסגרת עצמאית, אך אם כבר "נאלצים" להסכים לכך, אזי יש להשיג אישור כזה גם למרשבים אחרים.

כללו של דבר: הנהגה הציונית הנהלת הסוכנות היהודית התייחסו בשני אופנים לרצון הפוחז"ו להת- ישוב עצמית: מצד אחד קיבלו החלטות שליליות בנידון, שצמח מהן הוצעו ע"י ראשי המחלקה להתיישבות; אך, מצד שני, התקבלו על ידן גם החלטות חיוביות יותר. אולם לגבי עזרה ממשית לשיד"אבריק גילו הסגנים רבה, ולא הראו למעשה כל נכונות של ממש לבצע את ההחלטות השונות כלפי התיישבות הפוחז"ו בכלל וכלפי שיד"אבריק בפרט, שהתקבלו מתרפ"ה-תרצ"ב כ"ע"י 4 קונטרסים ציוניים ותיבות העו"פ הציוני, אלא לאחר שהנהלת הפוחז"ו העוה לבצע הלכה למעשה את איומיה ולהחריס את קרן" היתוד.

3. מקומה של הקק"ל במאבק

השפעה רבה היתה להנהלת "הקרן הקיימת לישראל" ככמה שלבים של מאבק הפוחז"ו על וכותו התיישבות. את נבגוד למחלקת התיישבות, ובמידה מסוימת גם בניגוד להנה"צ וולהנה"ס, אין לקק"ל מגמה עקבית להתיישבות הפוחז"ו. אפילו ראש הארגון הזה, אוסישקין, משנה ברוב מקרים את דעתו באופן מהותי. לכן אין לדבר רק על יחס הקק"ל למאבק אלא גם על יחסם אליו מצדם של כמה מראשי הקק"ל דא: אטינגר, אוסישקין, קיש, ווויז'.

לעומת אטינגר ואויסשקין, ששינו את דעתם כלפי ההתישבות בשיד-אבריק, הרי גישתו של גרונבסקי ובעקר זו של וויץ הייתה חיובית מלכתחילה, הן מטעמים כלכליים בטחוניים והן בגלל תלאתיהם הרבות של חברי שיד-אבריק, וויץ — לא זו בלבד, שמחה נמרצות נגד החלטה של הנה"ס מא' חשוו תרצ"א, אלא הגיע אף פתרון, שהיה בו כדי להבטיח מיד את ביטוסו הראשון של המושב, אילו היו מחליטים או גם על בנינו הקבוע.

גישתו של קיש, כגורנרור של הקק"ל, הייתה סתומה חמה לשיד-אבריק מוז של וויץ, אך לא הייתה שלילית לגביו אלא עניינית. העובדה, שהטיל את הוויטו שלו באביב תרפ"ו על החלטה הדיקטטוריון של הקק"ל לקנייתו של אדמת שיד-אבריק לגרעין א' של הפהמ"ו, נבעה מהרגשתו, שהיה לה אמנם ביטוס, שמצבה הכספי של הקק"ל דאו לא איפשר עסקה זו, אך לא התעקש בהתנגדותו זו; והסירה לגמרי לאחר מספר שבועות, שכונכה לדעת, שנוצרו תנאים כספיים נוחים יותר לרכישת השטח. לכן לא הייתה הצדקה מלאה לביקורת החריפה, שנמתחה על קיש בחוגי המורחי והפהמ"ו, הן בחיול ותן בא"י, נציגי המוח"ח והפהמ"ו לא ירדו לסוף דעתו של הגורנרור, אך גם קיש לא עמד במדה מספקת על הרקע למחאות הפהמ"ו נגד הוויטו שלו וגם לא על המשקע המר בקרב המוח"ס, לאחר שמאבקו של הפהמ"ו על עצם זכותו להתישבות נמשך כבר כמה שנים.

4. מקושה של קרן היסוד במאבק

קרן היסוד תופסת מקום מיוחד בפרשת המאבק בגלל שתי סיבות, הקשורות אחת לשנייה: (א) הייתה אפשרות ממשית של פגיעה חמורה בהכנסות הקרן ע"י החלטה הפהמ"ו, שהבריו ואהדיו יעבירו את תרומותיהם עבור ק"ה ישר למען התישבות הפהמ"ו בשיד-אבריק.

(ב) כמה מראשי ק"ה חששו אמנם מפגיעה זו בקרן, ולכן לחצו על הנה"ס ומח"ל ההת. לבוא לקראת הפהמ"ו בקשר לשיד-אבריק.

על החלטה להתרים את קרן היסוד החלט רק בקיץ תרצ"ב, בסוף המאבק הקיבוצי — ובשיאו — על עצם הזכות של הפהמ"ו להתישבות. ורק בעקבות החלטה זו ובכונותם הנתושה של חברי הפהמ"ו ואהדיו לממש, החליטו הנה"ס וצניני הנה"ס להתחיל סו"ס

שהנה"ס נאלצה לחזור בה מהחלטתה הנ"ל מא' חשוו תרצ"א, לא הייתה קיימת אלא אפשרות סבירה אחת בלבד להסתחח המושבו של "סדור הספקה" לחברי המושב: חרישת הקרקע במקום בעזרת הקק"ל והתקפתם של חברי הארגון בעבודה "זקומה" זו הייתה בעצם הריסג הממש היחיד של גל המחאות על החלטה הנה"ס הנ"ל. אך דוקא עזרה חשובה זו של הקק"ל לשיד-אבריק במשברו הגדול חוספת גם את הגבלת כוחו של גוף זה, כי לא היה מסוגל לסייע לחברי ארגון א' אלא לתקופה קצרה בלבד; ואילו לפתרונות קבועים, כגון נטיעת יער-לנדוי, לא היה מוכן, כל עוד היה קיים הסיכון של ביטול הקצחה.

גישה החיובית של הקק"ל להתישבות שיד-אבריק החל מאביב תרפ"ו, ולאחר שהוכחה צדקת טענותיו של הפהמ"ו, עומדת, אירא, בניגוד בולט להמשך גישתה השלילית והאדושה של המחלקה להתישבות וליחס הבלתי-חיובי והלא-חלטי של הנה"צ והנה"ס. ומאלפת כ"כ העובדה, שגישתם של ראשי הקק"ל לתת ישיבות הפהמ"ו בתחילתה של פרשת המאבק הממושך הייתה מבהינה מעשית — אם כי לא עקרונית — קרובה למדי לשיטתם השלילית של ראשי המחלקה להתישבות. גם אטינגר ובעיקר אויסשקין לא גילו בתחילה יחס אחד והבנה מספקה לרגון הפהמ"ו להתישבות-קבע משלו על אדמת ארץ-ישראל. להפך! אך לאחר שהפהמ"ו נכנע להנחלת הקק"ל ופינה את אדמתו ורקגי בחורף תרפ"ו—1927, שינו ראשי הקק"ל את גישתם, והחלו לתמוך בקביות ובתוקף בקניית האדמה להתישבות הפועל המורחי בשיד-אבריק, אעפ"י שפעלו בכך נגד מדיניותם של ראשי המחלקה להתישבות בנידון. גם זאת יש לציין, שאין להסיק מכך, שאויסשקין התייחס מכאן ולהבא באופן חיובי לכל נסיון התישבותי חדש של הפהמ"ו המקרה של אדמות כפר פינס מוכיח זאת ברורות.⁸¹⁷

817. במשך יותר מארבע שנים התנהל מו"מ בין הקק"ל לבין 'ארגון האינטנסיבי' של הפהמ"ו על שטח עבור ארגון זה באזור המסעי' ובמסגרת ה'תישבות הארץ'. אעפ"י שהתחיל המצא לקק"ל כ-4000 לא"י לרכישת שטח זה, לא גרסבה הקרקע המבוקשת, בעוד שיתר (16) ארגוני-ההתישבות כבר קיבלו שטחים מתאימים. ולא זכו חברי 'ארגון האינטנסיבי' לשטח עבור מושבם אלא לאחר שקיימו שתי הפגנות בלשכה הראשית של הקק"ל: הראשונה ביום ד' דחומים תרצ"ב—26.10.1932, והשנייה ב' שבט תרצ"ב—1.2.1933 ('נתיבה', תרפ"ט, עמ' 138, 138; שם, תרצ"ב, עמ' 80, 127, 131, 138, 148, 181, 339; וכן ר' 'אתר', כ"ו תשרי תרצ"ב—26.10.1932, עמ' 11, 11, 11, גליון 2, עמ' 7). בהמגנה השניה, שאורגנה לאחר שהראשונה לא נשאה, סר, על עזבו המפגינים לא לשכחו של ראש הקק"ל,

(2) בקיץ תרפ"ו החליט הוועד הפדגוגי הציוני לאשר מחדש את ייסודו של מושב־העובדים הראשון של הפה"מ, והקציב למטרה זו 4000 לא"י מתקציב המחלקה להתישבות.

(3) ההתיישבות החדשה של הפה"מ אושרה טוב ביותר על ידי הוועד הפדגוגי, אולם מהסכום המקורי בהצעת התקציב של המחל. לתת. הורידה העודה יותר מ-70%, ולא השאירה ממנו אלא 2000 לא"י בלבד; וגם סכום זה בוטל לבסוף.

(4) התיישבות הפה"מ על אדמת שידד־אבריק אושרה בפעם הראשונה ע"י הוועד הפדגוגי הציוני בקיץ תרפ"ט, יחד עם זה החלטו או "להשיט להתישבות זו עזרה סכנית, משקית והדרכה", אך בתנאי, "שלא תגורר אחריה כל התיישבות תקציבית". זו גם הפעם הראשונה, שהחלטה על התיישבות הפה"מ מתפרסמת בין ההחלטות הרשמיות של מוסד מרכזי של ההסתדרות הציונית.

(5) כל עזרה כזו לא ניתנה, כמסופר לעיל, לכן החליטו נציגי המזרחי והפה"מ לקונגרס הטי"ו לעמוד בתוקף על כך, שציוני הקונגרס יקבלו לפחות החלטה חיובית על התיישבות בשידד־אבריק. מלבד זאת הפיץ וועד הפה"מ בא"י בין אותם הצירים מכתב, ובו גם השתלשלות העניינים בקשר להתיישבות הפה"מ מקונגרס הי"ד וגם אושרה לתעדד ורישה מקונגרס זה.

ייתכן ובעקבות החצים אלו החליט הקונגרס הטי"ו בקיץ תרפ"ט שתי החלטות חשובות:

(א) ארגון הפה"מ בשידד־אבריק הוא הראשון מבין הישובים, שיש להביאם בחשבון בהתיישבות החדשה.
(ב) על הנה"ס הוטל לאפשר את קיומו של המשפחות, שנמצאו כבר בשידד־אבריק; ולשם כך "יתחילו תיכף ומיד האקסקוטיבה (הנה"ס) והקק"ל בעבודת הכנה והטבה, בכדי לאפשר את התיישבות השמטית של ארגון הפועל המזרחי תיכף לאחר החלטה התיישבות החדשה. למטרה זו ייתנו סכום מתאים."

(6) על אף החלטות ברורות אלו, שנתפרסמו גם בהחלטות הרשמיות של הקונגרס הטי"ו, לא רק שלא נעשתה שום "עבודת הכנה והטבה" ע"י הנה"ס אלא מוסד זה החליט למעשה, כשנה לאחר הקונגרס הטי"ו, על ביטולה של נקודת התיישבות היחידה של הפה"מ. ראינו, שהחלטה זו לא בוצעה בגלל הסערה העיבורית הגדולה, שהתחוללה בעקבותיה. כמירכז התבטאה בדרכים שונות המרידות הגדולה בחוגי הפה"מ נגד אי־ביצוען של החלטות הנה"ל החל מתרפ"ה בכלל ונגד מחל. ההת. בפרט. לאור כל זה מובינות שתי החלטות הבאות של הקונגרס הי"ז בקיץ תרצ"א:

בבנינו הקבע של מושבו הראשון של הפה"מ. יחד עם זאת יש לציין, שהחלטת החרם לא נתקבלה אלא לאחר לבטים רבים וממושכים, כשנתיים לאחר שועה"פ הפה"מ השמיע לראשונה את האומץ על כך באוזניהם של נציגי המחל, להתיישבות. כבר אז, אחרי החלטה של הנה"ס מא' חשון תרצ"א, החליטו גם יחידים, הן בארץ והן בחו"ל, וגם סניפים שונים של המזרחי ושל הפה"מ, הן בארץ והן באירופא, להפסקת התרומות לה"י. ואפילו החליטה כבר אז מועצת המזרחי בא"י על העברת התרומות מק"ה להתיישבות הפה"מ בשידד־א, אך החלטה זו לא בוצעה או לא היתה יעילה.

לפני שראשי הפה"מ הפעילו את החרם, דוחו ומן רב, אפ"י שדיברו עליו כבר רבות לפני כן, כ"י כדברי שפירא, השטו לפגיעה בקרנות הציוניות, אולם כשהגישו, ש"הודעה הסאה" שעמדו להתערער "יסודותיה של היהדות החרדית בארץ", החליטה הנהלת הפה"מ בא"י "לזעזע את יסודות השלטון הזה" ע"י העברת התרומות מק"ה לשידד־א, כדי לחפש "דרכים חדשות להתאזווחו של הפועל הדתי בארץ..."

החשש של פגיעה בק"ה ע"י החרם גנדה מצד חוגי הפה"מ היה מנת חלקם לא רק של ראשי הפה"מ אלא גם של כמה מראשיהו של ההסתדרות הציונית ושל קרן היסוד, שהחלו להביע את חרדתם מהכנסות ק"ה כבר לאחר החלטה של הנה"ס מא' חשון תרצ"א, כלומר כשנתיים לפני שהפה"מ הכריזו על החרם וביצעו.

כללו של דבר: הפה"מ לא הצליח במאבקו למען זכותו התיישבות משלו בא"י, אלא לאחר שבוצעה הלכה למעשה החלטתו של הרם כללי נגד קרן היסוד. עד אז לא הועילו חששותיהם בפני האפשרות של חרם של כמה מראשי הסת" הציונית וק"ה עצמם, ואף אומיתם של כמה מראשי הפה"מ לא השפיעו.

5. יהבה הרשמי של התיישבות הפה"מ מצד ההסתדרות הציונית

אחת ההוכחות החותכות להעדד הרצון הטוב ואף ליוחס השלילי של התנה"צ והנה"ס והמחלקה להתיישבות שלהן להתיישבות הפה"מ, היא הפער הגדול בין ההחלטות של ארבעת הקונגרסים הציוניים ושל ישיבות הוועד הפדגוגי במשך 7 השנים, מתרפ"ה — תרצ"ב (1925—1932), לבין חוסר רצונו העקבי של מוסדות־הביצוע הנה"ל לבצע החלטות אלו. במקרים הבאים ביטאה ההסתדרות הציונית את יחסה הרשמי והחיובי אל התיישבות הפה"מ:

(1) באחת הועדות של הקונגרס הי"ד, שהתכנס בתרפ"ה—1925, החולט עקרונית על אישור התיישבות החדשה של הפה"מ.

נגד הפה"מ¹ בכלל² ונגד התישבותו בשיד-אבריק בפרט. יחס בלתי-חיובי זו לא היה קיים במרבית הראשון של המועצה החקלאית הכללית, שהתקיימה בחשון תרפ"ז—אוקטובר 1926, כשבעתים לפני שארגון א' של הפה"מ³ עלה על אדמתו ורקני. אך לאחר מבצע התישבותי זה החל 'המרכז החקלאי' לפתח כשיטתיות יחס שלילי להתישבות זו, כי אדמת שיד-אבריק הוכתה הגינית ע"י קפלוסקי לארגון ויתקין באותו משב הגי' של המועצה החקלאית, שבו החלט, בין היתר, על עצם העלייה להתישבות של ארגונים א' וז' של הפה"מ⁴. יחסם השלילי להתישבות הפה"מ⁵ מצד 'הסתדרות הכללית' והמרכז החקלאי, החל מסמו תרפ"ח—1927, בא לידי ביטוי ברור במקרים הבאים:

(1) במועצה החקלאית של ההסתדרות הכללית, שהתקיימה בחשון תרפ"ח — נובמבר 1927, כחודשיים לאחר עלייתם של חברי ארגון א' על אדמת שיד-אבריק, נמתחה באחת מהחלטות המועצה ביקורת חריפה על הפה"מ⁶ בגלל המר"מ שלו עם הק"ל על אותו השטח ב-ש.א., שהובטח כשנה לפניכן לארגון ויתקין.

(2) כתוצאה מהחלטתו זו, כנראה, שלחה 'קבוצת הרועים' מההסתדרות הכללית מכתב לחברי ארגון א' ב-ש.א., ובו דרשה מהם להספיק את חרישת השטח, כי טענו, שהוא שידך להם. כשהברי הפה"מ⁷ במקום לא מילאו אחרי דרישה זו, התנפלו משהה מ'קבוצת הרועים' במקלות על כמה מהם, כשהרשו את אדמת שיד-אבריק, ארבעה מהתורשים נפצעו ואחד מהם נזקק לאשפוז.

(3) בקונגרס הציוני הי"ז, בקץ תרצ"א, התנגדו נציגי 'המרכז החקלאי', הרצפ"ל ושקולניק (אשכול), או בעלי גישה שמאלית מובהקת, בחריפות ובתבולות שונות להצעתו של משה שפירא, שהציע לשריין בכל הנסיבות סכום של 2000 לא"י לשיד-אבריק, ברוב זעום דוחים ה"מיו"ן⁸ וה"מזרחי" את הצעותיהם הנגדיות על שני הנציגים הגי' של 'המרכז החקלאי', הנתמכים ע"י כל השמאל.

(4) ביטוי ברור לניגודים העקרוניים בין ההס' חדרות הכללית השמאלית לבין הפה"מ⁹, שבאו לידי ביטוי בה בולט בקונגרס הציוני הי"ז, נתן משה שפירא כתצי שנה לאחר קונגרס זה: לאחר שההסתדרות ניהלה בתחלת קיומו של הפה"מ¹⁰ מלחמה גלויה נגדו, המשיכה, כדבריו, לנהל "מלחמה על פי הסכ"ם" בהצבעת נציגיה בקונגרס הי"ז נגד התישבות בשיד-אבריק והניגודים ההשקפתיים בין שני הארגונים, ממשיך שפירא, השפיעו לרעה גם על היחסים הכלכליים ביניהם

(א) הנה"ס נדרשת להוציא לפועל את התישבות של הפועל המזרחי בשיד-אבריק ע"י ישובם של המתקיימים הנמצאים כבר על פרקע זו... להכניס למטה זו לתקציב השנה הבאה סכום מתאים, שאין לקצוץ¹¹.

(ב) בתקציבה של מחלקת התישבות... ישרוין סכום של 2000 לא"י להתישבות הפועל המזרחי בשיד-אבריק, וסכום זה יובטח על אף איזה שהוא קיצוץ בתקציב¹².

(7) רשבו אותו הסיפור כמו אחרי הקונגרס הקודם: החלטות ברורות, המתפרסמות גם בהחלטות הרשמיות של הקונגרס (הי"ז), אך ביצוען — אין, כי מחלקת התישבות המשיכה מיד לאחר הקונגרס באופן שיטתי ביהסה הבלתי-חיובי לשיד-אבריק. הנה"ס מנחלת מדיניות בלתי עקבית, ומנעת היא מלהחליט החלטה ברורה בקשר לעתידם של חברי ארגון א'.

עקב כל זאת הגיעה ההתמרמרות בקרב חוגי הפה"מ¹³ לשי.א., שהתבטאה, כאמור, בהטלת חרם הכללי על קרן היסוד והעברת התרומות למען שיד-אבריק. תחת הרושם של החרם ושל ביטויי הזעם וההתמרמרות בחוגי הפה"מ¹⁴, החכנס הנה"ס היזוין בקיץ תרצ"ב והחליט:

(א) לאשר את שתי ההחלטות של הקונגרס הציוני האחרון (הי"ז);

(ב) להורות לנה"ס להפריש להתישבות בשיד-אבריק עוד 7000 לא"י כאשראי לזמן ארוך.

גם אחרי החלטות ברורות אלו ניסתה הנה"ס להמשיך ולהתחמק מביצוען ולדחותן. אך יחד עם זה ברורה השפעתה הגדולה של הכרות החרם נגד ק"ה ע"י הפה"מ¹⁵. כי רק בעקבותיה החליטה הנה"ס, "שעל מחלקת התישבות להתחיל עכשו בבנין נקודת הפה"מ בשיד-אבריק¹⁶."

יוצא אישום, שבמסך יותר משבע שנים התעלמו הנה"ס והנה"ס בשיטתיות מההחלטות הרשמיות של ההסתדרות הציונית כלפי התישבות הפה"מ¹⁷. וכך לא נותר לנהגלת הפה"מ¹⁸ אלא לקוט באמצעי קיצוני, כדי לאלץ את הנה"ס למלא אחרי החלטות אלו.

6. יחסו של השמאל' (ההסתדרות הכללית והמרכז החקלאי) להתישבות הפה"מ¹⁹

בניגוד בולט ליחס החיובי להתישבות הפועל המזרחי מצדם של כמה מראשי ק"ה וההסתדרות הציונית, התייחסו לה ב"כ"כ באופן שלילי 'ההסתדרות העובדים הכללית' והמרכז החקלאי שלה, שניסו בעקביות לפעול

תולדותיו של "ארגון א" ניתנת החלוקה "משולשת" לפי מקומות הימצאותו:

(א) שלשה חודשים — בתורף תרפ"ז — על אדמת ורקני

ב"ח כסלו תרפ"ז — 24.11.1926 עלו על אדמת ורקני 25 מתוך כ־60—80 חברי "ארגון א" למחשב־עובדים של הפוחמ"ז, שלשה ימים לאחר שאספת הארגון החליטה על כך — ולאחר תיאום עם ראשי הפוחמ"ז — כי גם הם רצו להשתתף ב"ביבוס" של עמק־ירדאל. במשך שותחם בתחנתם ראשונה זו עבדו קשות וסבלו רבות. לאחר שלשה חודשים נאלצו לעזוב את המקום בגלל התנגדותה הבלתי פשרנית של הקק"ל לנסיגתם ההתשובתי הבלתי־ליגלי זה.

(ב) בשבעה חודשים — בתרפ"ז — בכפר־סבא

חברי הארגון המיואשים עברו מעמק־ירדאל לכפר־סבא כקבוצת־הכשרה. לאחר שהובטחו להם: (1) כסות כסף להקמת קבוצה זו; (2) שבמשך תרפ"ז יימסרו להם שטח אחר וגם תקציב להתשיבות על שטח זה. על אף בעיות פרנסה ותקציב שונות הצליחו החברים לפתח משק יפה ולעבוד בענפי חקלאות שונים. עם זאת ציפו בכל זמן שותחם בכפר־סבא ליום, שבו יעלו להתשיבות קבועה על אדמת הקרן הקיימת לישראל.

(ג) בשיר־אבריק מסתו תרפ"ח—1927

כמה ימים לפני ראש השנה תרפ"ח עלו 12 החברים הראשונים של "ארגון א" על אדמת שיר־אבריק. שלשה חודשים לאחר שהוגלת הקה"ק קנתה שטח זה בשביל הפוחמ"ז, אעפ"י שלא זכו לתמיכה כספית מהנהנה"צ ועל אף התנגדותה הנמרצת של מחלקת ההתישבות היו שתי סיבות לנסיגת ההתישבותי השני הזה (של הארגון), שהיה חסו ונלא סיכונים: אחת "פנימיים" — ליכודם של חברי "ארגון א"; והשני "חיצוניים" — השטח המרצד, שאדמת שיר־אבריק תימסר לארגון יציק"ו. לגבי שותחם של חברי הארגון על אדמת שיר־אבריק בתקופת המאבק אפשר להבחין בעיקר בין שתי תקופות הבאות: (1) מסתו תרפ"ח — סתו תרפ"א; (2) מסתו תרפ"א — סתו תרפ"ג.

(1) מסתו תרפ"ח — סתו תרפ"א

בשנתם הראשונה של 24 חברי "ארגון א" על אדמת שיר־אבריק עסקו בחכמת השטח ובהכשרתו. כשגודל השטח היה 6000 דונם. כבר מהרעע הראשון להימצאותם בתחנתם השנייה בעמק־ירדאל נתקלו החבר־ים בבעיות קשות ושונות: בצורה, קידוח, התפלגות של חמשת 'ירועים', חברי ההסתדרות הכללית; באורעות

וגם. על יחסם של המוסדות הלאומיים לפוחמ"ז, כפי שמוכיחה זאת, לרבינו. פרשת שיר־אבריק.

(5) גם שנה לאחר הקונגרס ה"ז, במחשב הועה"פ הציוני בקיץ תרפ"ב, עמדו הרצפולד וסקולניק בראש המתנגדים לאישור ההתישבות הקבועה של הפוחמ"ז בשיר־אבריק.

(6) עורכו של יומון ההסתדרות, 'דבר', הגיב בתרופות רבה על החלטת החרם של הפוחמ"ז נגד ק"ה. צעד זה הוא, לדעתו, בטוי ל'הפקרות, פריקת עול ושרירות לב' וכן לרקע נפשי שלילי.

מתברר לנו, אפוא, שהיחסים בין ההסתדרות הכללית לבין הפועל המזרחי בתקופת הנדונה היו מעוררים, גם מבחינה השקפתית־עקרונית וגם מבחינה כלכלית. נראה גם בנורו הקשר בין גישתם השלילית להתשיבות הפוחמ"ז של ראשי ההסתדרות הכללית השמאליים לבין גישתו השלילית לה מצד קפולנסקי, ראש המחלקה להתשיבות מתרפ"ה—תרפ"ז, שדגל בעקרונית בשמאליים ואנטי־חדיים קצוניים ועקביים, כפי שראינו. קשה להוכיח, אם ליחסם השלילי של חוגי ההסתדרות הכללית כלפי הפוחמ"ז היתה השפעה ישירה על התמלך המאבק, עכ"פ ברור הוא, שקפולנסקי וחבריו, בעלי השפעה בהסתדרות הציונית ובמוסדותיה השונים, לא פעלו בחלל ריק. היה להם גיבוי השקפתי וחברתי חזק בקרב חוגי ההסתדרות הכללית, שהתמידו עד הסוף במאבקם נגד הקמתו של המחשב הראשון של הפוחמ"ז. ולכן לא גילו גם כל הבנה ורגישות המוצדקים של התמלרות והסכול, שדחפו את הפוחמ"ז לצעדו הקיצוני והנואש נגד קרן היסוד, שרק הודות לו זכה במאבקו הקטני על עצם וכוותו להתשיבות בארץ־ישראל.

ד. תולדותיו של "ארגון א" למחשב־עובדים של הפוחמ"ז

בתחילת תרפ"ו (סוף ספטמבר 1925) פונה "ועד הארגון למחשב־עובדים של הפוחמ"ז" מפחת־תקו, שהוקם כבר בתרפ"ג—1923, למחלקה להתשיבות בקשר להקמת מחשב־עובדים דתי בעמק־ירדאל. מאז סבלו חברי ארגון זה במשך שנים רבות. היה עליהם להתגבר על מספר גדול ומגוון של בעיות קשות, הן אלו שנגרמו ע"י פועל־שטח שונים והן אלו, שבני אדם גרמון. ולגבי מאבקו של הפוחמ"ז על עצם וכוותו להתשיבות בא"י, הרי מאמציו העיקשים והממושכים בנידון התמקדו רוב הזמן בשאלה: האם תהייה התנה"צ והנה"ס מוכנות לבצע את ההחלטות הרשמיות של ההסתדרות הציונית ולתמוך תמיכה ממשית — כספית — בהתישבות הפוחמ"ז, אם לאו.

פירושה היה: רעב, בעקבות החלטה זו כמה סערה גדולה מאד בחוגי המזרחי הפהומיז, הן בא"י והן בחו"ל. התוצאה הממשית היחידה של סערה זו הייתה, שחברי ארגון נשארו במקומם, כשהם מתפרנסים בינתיים מחרישת האדמות של הקק"ל בסביבה, אך, מצד שני, לא התרשמו עוד, ובצדק, חברי ארגון א, למודי-הנסיון, מהחלטות חיוביות ומפורשות בקשר לשיד"אבריק, שהקונגרס הציוני הרי"ז קיבל.

אם בתרצ"א מצבו של שיד"אבריק היה קשה, הרי שבעתים קשה היה מצבו בתרצ"ב; וזאת בעיקר בגלל שתי הסיבות הבאות: (א) הנה"ס לא הייתה מוכנה להחליט החלטה ברורה על עתידו הקבוע של המקום, על אף החלטות מפורשות בניהו, שנחקלו בקונגרס הציוני הרי"ז.

(ב) גם בתקציבה של מחלקת ההתיישבות עבור שיד"אבריק לתרצ"ב לא הוקצב אלא חלק זעיר בלבד ממה שאושר ע"י אותו הקונגרס הרי"ז.

כתוצאה מכל זה הלך והחמיר מצבו של שיד"אבריק בתרצ"ב: החברים לא יצאו לעבודה וישבו באפס מעשה; רעבו - שוב - ללחם, לאחר שגובר הסכנות הפסיק להם את כל התשלומים ואת האשראי. מצב עגום זה דחף את הפהומיז קודם-כל לתאמות חריפות, שלא השפיעו אלא במקצת ואף לא לזמן רב. ולבסוף מהווה סבל הממושד של חברי הפהומיז בשיד"אבריק אחת הסיבות העיקריות להכרות החרם ע"י הפהומיז נגד קרן היסוד ולבקשהו להעברת הכספים ישר למען התיישבותו בשיד"אבריק, רק לאחר שהנה"ס החליטה לגשת לבנינו הקבוע של ש.א., נסתים מאבקו של הפהומיז על עצם זכותו להתיישבות משלו בא"י.

כך משמשת פרשת התלאות הארוכה של חברי ארגון א' אחת הנקודות העיקריות גם בשלבי המאבק הממושך של הפהומיז על התיישבות וגם בהצלחת המאבק עצמה.

8. דרכי המאבק של הפועל המזרחי

בשלהש דרכים ניסה הפהומיז במשך יותר משבע שנים לממש את עצם זכותו להתיישבות משלו על אדמת א"י:

- (א) בדרך של מו"מ בתוך מוסדותיה השונים של ההסתדרות הציונית;
- (ב) על ידי יוזמות להקמת מושב-עובדים ראשון משלו;
- (ג) בהכנת דעת-קהל משלו ובהפעלתו.

תרצ"ט, כשהחברים היו מבדדים וללא כל עזרה והגנה, אך סירבו לעזוב את המקום; שריפת הגורן כאותו הזמן; והעבריים, שאכלו בתרצ"ז כמעט את כל התבואה. אך הבעיה העיקרית הייתה כבר מההתחלה המצב הכספי החמור, כי הנה"צ החליטה לא להקציב בינתיים איוה סכום כסף לשיד"אבריק. בליט ברירה התקיימו בינתיים חברי המושב הראשון של הפהומיז על חשבונם של המזרחי והפהומיז, אך מארגונים אלו לא נתקבלו אלא סכומים קטנים בלבד, ואף זאת רק לזמן מוגבל. מלבד זאת שקעו חברי ש.א. בחובות, שלא נפרעו ע"י המזרחי או ע"י ההסתדרות הציונית, כי גם אירגונים אלו נאבקו עם בעיות כספיות קשות. כך נגרם סבל רב לחברי ש.א., כי לא יכלו לקנות מספיק בהמות עבודה ורועים ואף לא מכונת קצירה וטרקטור. כ"כ לא יכלו לאשר את כבלתם למושב של חברים חדשים, שהיו נחוצים מאד. כתוצאה מחוסר הוודאות, הן לגבי עתיד המושב והן לגבי מיקומו, גם לא פותחו ענפי חקלאות אלו-שהם. אף לא נבנו בתים קבועים, אפילו לצורכי הגנה, וזאת על אף מצבו הכספי והאינסטרטיגי החמור של המקום. מצב כספי חמור זה פגע גם קשות בסיסודם התקין של חברי החיים המינימליים ביותר של תושבי שיד"אבריק, כגון מים, מזון ותנאי דיור בסיסיים.

כך הגיע מצבו הכללי של שיד"אבריק בסתו תרצ"ז—1929 לנקודה משר, הוצעו או בקשר לחברי המקום הצעות שונות, שהעליצו הן את הפהומיז והן את חברי ארגון א', כי ההצעות הועלו בניגוד גמור להחלטות הקונגרס הציוני הטי"ו. אחת מהצעות אלו הייתה, שחברי ש.א. ירדו בינתיים מהמקום, אך בעקבות מהאות חריפות, גם מהברי ארגון א' וגם מהנהלת הפהומיז, נאלצו המציעים לדחות לפע עתה את הצעותיהם. במקום זאת החליטה הנה"ס להקציב בינתיים בשביל שיד"אבריק 500 לא"י. אולם סכום זה לא נתקבל במלואו אלא לאחר מילויים של שני תנאים קשים, שהעיקרי מהם היה, שהנה"ס לא תמך עוד את שהותם של כל חברי ארגון א' במקום אלא של עשרה מהם בלבד. לבסוף נשארו במקום 16 מתוך 24 הגברים, ששהו בו עד אז.

(2) מסתו תרצ"א—סתו תרצ"ז:

בסתו תרצ"א—1930 היה ברור לכל הצדדים הנוגעים בדבר, שהמצב בשיד"אבריק לא יוכל עוד להמשיך כך. מהאפשרויות השונות לפתרון הבעיה העדיפה הנה"ס לקבל כעשו את הצעתה של מחלקת ההתיישבות ולהחליט על הפסקת כל התשלומים לשיד"אבריק. מגמתה הברורה של החלטה זו הייתה לאלץ את חברי ארגון א' לעזוב את המקום, כי הישראותם בו —

(ב) הפהמ"ז טען, שגם לו יש הוכחה המלאה והאלמנטרית להשתתף בהתיישבות הציונית, כי גם הוא "נושא בעול ובסבל תחתיו"; וגם הוא פעיל למען קרן היסוד והקרן הקיימת לישראל.

נסיון התיישבות זה נכשל ונסתיים לאחר כשלושה חודשים בעיקר עקב התנגדותה הבלתי פשרנית של הנהלת הקק"ל.

(2) כעשרה חודשים לאחר נסיונו התיישבותי הראשון של הפהמ"ז יזמה הנהלתו את נסיונו השני והפעם על אדמת שיד'אבריק. עכשו נתקל נסיון זה בפחות התנגדות מאשר בפעם הראשונה, כי בניתנים קנה הדיסקרטיון של הקק"ל שטח זה במיוחד שבביל הפהמ"ז. וכך נשארו חברי ארגון א' בפניה זו של עמק יזרעאל, אך שהותם בה היתה קשה מאד במשך יותר מחמש השנים הראשונות, כי ראשיהם של המחלקה להתיישבות של הגה"צ והנה"ס סירבו בעקבות לבצע את ההחלטות לטובת התיישבות הקבע של הפהמ"ז בשיד'אבריק, שחוקבלו בארבעה קונגרסים ציוניים ובשלש ישיבות של הו"פ הציוני מתרפ"ה—תרצ"ב.

כנגד זה נרתמה הנהלת הפהמ"ז לתמיכה בחתיש בותו הראשונה בשיד'א. הן ע"י תמיכה כספית במישרין או בעקיפין, והן ע"י המשך המאבק במוסדות הציוניים השונים. אך ראשי המחלקה להתיישבות — לא זו בלבד, שלא הפסיקו להתנגד לעצם קיומו של שיד'אבריק מרגע היוסדו ולהציע שתבריו יעבורו, אלא אף עלה בידיהם בסתו תרפ"א לשכנע את הנה"ס לקבלת עמדתם, שהתבטאה בהחלטת של הנה"ס, שפירושה המשעי היה: ביטולו של שיד'אבריק.

ברור, שגם הנסיון התיישבותי השני הזה של הפהמ"ז היה מסתיים בכשלון בעקבות גישתה הנ"ל של הנה"ס, אילו היתה הנהלת הפהמ"ז נוקטת בדרך שלישית: גיוסה של דעת הקהל והפעלתה העילית עד התרמת ק"ה.

א) הו"פ בתוך המוסדות הציוניים

מהתחלתה היו קיימות בקרב הנהלת הפהמ"ז שתי גישות בקשר ליחס לארגונה שלה מצד המוסדות הציוניים השונים: מצד אחד, מובעת הנהלת הפהמ"ז כבר בהתחלת פעילותה — בתרפ"א — התמרמרות גדולה נגד המחלקה להתיישבות וגדו ההגה"צ. ולעתים מעריכים של הפהמ"ז באופן מוקדם את גישתם של האחראים על התיישבות טעם ההסדרות הציונית. מצד שני, מאפינה לעתים תמימות רבה את מאמצי הפהמ"ז — על הנהלתו ועל חבריו בארגון א' — לקבל את האישורים הנחוצים להקמתו של מושבו הראשון, הציונית הדרוכות — א"ב"כ מוצדקות — בקרב הווגים השונים של הפהמ"ז להצלת מאמצים אלו לא היו מבוססים, כי אותם הווגים לא עמדו עדיין על חוסר-היחס או אף על יחס השלילי של כמה מראשי המוסדות הציוניים, שהיו בעלי השפעה רבה בעניני התיישבות השונים.

ככל שנמשך המאבק, מבלי שדרישות הפהמ"ז באו על סיפוקן, נעלמת המימות זו, ובמקומה הולכים ונבזרים ההתמרמרות, היאוש והתסכול, והרגשות מובנות אלו מביאות לעתים את ראשי הפהמ"ז למסקנות מרחיקות-לכת ובתני-נכונות, אך, מצד שני, שומר הפהמ"ז במשך יותר מחמש שנים על שתיקתו ונמנע מלצאת למאבק גלוי נגד הווגים שונים, ובהדרגה הולך ומתעצם גם לחצם של ציגני המרוזי והפהמ"ז בתוך המוסדות השונים, ובכמה מקרים, שבהם לא רצה הפהמ"ז אלא להשיג השנים מצומצמים, אמנם עור הלחץ. אולם לבסוף התברר, שברוך קטשו זו של מו"מ, תוכירים, סקירות ומכתבים, לא ישיג הפהמ"ז את מבוקשו: ביצועו של ההחלטות הרשמיות של ההסדרות הציונית להתחיל בבנינו הקבוע של מושבי-העובדים הראשון שלו בשיד'אבריק.

ב) היוזמות להקמת מושבו הראשון של הפהמ"ז

פעמים נקט הפהמ"ז יוזמה להקמת מושבי-העובדים הראשון שלה, שש חמש שנים לפני האישור הסופי לכך ע"י הנה"ס:

(1) בכסלו תרפ"ו — נובמבר 1926 החליט הפהמ"ז, שהחברי ארגון א' שלו יעלו על אדמת ורקני בגלל שתי סיבות, שבהן באה לידי ביטוי האפליה כלפי הפהמ"ז:

(א) כל הבקשות וההצעות לקרקע ולעלייה להתיישבות הראשונה של הפהמ"ז והשוב ריקם במשך כשנה וחצי ע"י המחלקה להתיישבות והקק"ל, בעוד שכל יתר קבוצות-ההכשרה, שהיו באותה העת מועמדות להתיישבות-קבע, אמנם קבלו אישור לעלייתן על הקרקע.

ג) גיוסה של דעת הקהל והפעלתה

כבר זמן קצר לאחר הקמת הפהמ"ז וכשנתיים לפני התחלת מאבקו על התיישבות מפציר מרכז הפהמ"ז במורחי, שבמוסדות הציוניים יעמדו בחוקם על זכותו למושבי-עובדים על אדמת הקה"ק לאחר עבודתו המסורה והממושכת של המורחי עבור הקה"ק. באביב תרפ"ה החלה הנהלת הפהמ"ז בעצמה את מאבק הממשך על הקרקע ועל התקציב המושבי-העובדים הראשון של התנועה העצירה. לאחר חצי שנה מתברר גם לראשי הפהמ"ז וגם לכמה מחברים מהשורה היחס השלילי של המחלקה להתיישבות כלפי התיישבות הפהמ"ז ובמיוחד של ראש המחלקה, קטלנסקי. וכבר אז מועלים ההורים גם על פרסום הענין בקרב היהדות הדתית כעולם

וגם על המשבר ביחסים בין הפהמ"ז לבין ההסת' הציונית כתוצאה מאי-הענותו של ארגון זה לדרישות האלמנטריות של הפהמ"ז בקשר להקמת מושבו הראשון. וכבר אז, בשבט תרפ"ט, מדברים ראשי הפהמ"ז גם על "מלחמת מגן" כאמצעי להגן על זכויותיהם היסודיות ההיגיוניות של הברדים, לא מתוך חוסר רצון אלא מדליה ברידה.

נסכת תרפ"ז (דצמבר 1926) — לאחר שנה וחצי של ציפיות רבות, שלא נתמלאו, ושל החלטות רשמיות של ההסתדרות הציונית, שלא בוצעו — מדברים בחוגים דתיים לאומיים, מצד אחד, על "המלחמה הבלתי פוסקת מצד ההנה"צ ויתר המוסדות הציוניים", המתעללים בפהמ"ז, ומצד שני, מציינים את מלחמת הפהמ"ז "על כל צעד ושעל", כדי להגן על דרישותיו. כ"כ מתחילים אז לדבר — ובינתים באופן כללי בלבד — על הצורך, שהיהודים הדתיים בעולם כולו יתכוננו "להגן על זכויות היהדות החרדית בבנין הארץ", ובאופן מפורט יותר מתחילים כבר אז להזהיר מפני הרחקתה של "היהדות הדתית לאומית מהשתתפותה בעבודה" למען הקק"ל.

כמה חדשים לאחר-מכן נשמעת לראשונה מחאתם של כמה מסגיפי המזרחי בחו"ל, המבטאים את התמרמרותם הרבה על דחיית התיישבותו של הפהמ"ז על אדמת רובינ'ה. כ"כ דורשים הם את תיקונו של עוול זה. בחוגי הפהמ"ז בארץ גוברים אז — מלבד קולות הרגז וההתמרמרות — גם הקולות ל"מלחמה עקבית ושטחית", כדי "לא לתת... לרמז ברגל את זכויותינו הדרושותינו הצדוקות", עד ש"ידעו, כי זכויות הפועל, ואף אם הוא חבר להפעל המזרחי, אינן הפקר".

בתחילת גיוס תרפ"ז — אפריל 1927 פונה לראשונה הנהלת הפהמ"ז לאוהדי הארגון בחו"ל, כדי לסייע "להפעל המזרחי, (בא"י) במלחמתו נגד קפוח זכותו בשאלת התיישבות", לאחר שקול. קיש השתמש בזכותו והטיל ויטל על הרכוש הקק"ל לרכוש את אדמת שיד' אבריק בשביל הפהמ"ז. בעקבות פנייה זו של הפהמ"ז נשלח ע"י המזרחי בורשא מברק-מחאה חריף נגד עמדתו של קיש, שנעלב קשות ע"י מחאה מעליבה זו; וזאת אעפ"י שהורי המזרחי בהנהלת הקק"ל הזהירו: מראש מפני גובנות הריפות בקרב חוגי המזרחי, אם הקק"ל לא תרכוש את השטח הנזיל, עכ"פ צדק קיש בכך, שהיתה לו כל היות להשתלח והיטוט מטעמים כספיים-ענייניים לכל החלטה של דירקטוריון הקק"ל, אך לא ידד יו"ר הנה"צ: זה לעומקן של הסיבות המצדקות להתמרותה הגדולה של הפהמ"ז נגד ההנהלות של מחל. הות", הקק"ל והנהג"צ.

במשך החודשים הראשונים לאחר-מכן, בקיץ תרפ"ז, נשמעות בא"י כמה תגובות חריפות נגד יחסה השלילי גבורו של ראשי המחל. להם, ונגד העוול, שהם גורמים

לפהמ"ז. אך בינתיים, כשבעוד זמן קצר יתכנס הקונגרס הציוני הטי"ז, העדיפה הנהלת הפהמ"ז לפעול בשקט בתוך המוסדות הציוניים השונים. אולם כשלהל חודשים לאחר קונגרס זה מופיעים לראשונה כמה מראשי הפהמ"ז בא"י בפני סניפים שונים של המזרחי בפולין, כדי להסביר להם את מצבה של התיישבות הפהמ"ז בא"י וכדי לעוררם להשתתף במאבק הפהמ"ז על התיישבות בא"י. פעולה דרסטית זו וראשונה מסוגה באה לאחר כמה ביטויים שליליים וברורים מצד מוסדות ציוניים כלפי התיישבות הפהמ"ז בכלל ובפרט כלפי שיד' אבריק, שהוקם כמה שבועות לאחר הקונגרס הטי"ז. במשך כשלוש שנים לאחר קונגרס זה אין הפהמ"ז בא"י פונה לאוהדיו בחו"ל. נציגיו מסתפקים אז בניחול המאבק בתוך המוסדות, בתקופה זו נותנים הם פעמים ביטוי להתמרמרותם המוצדקת, הם מאיימים ב"מלחמה" נגד הנהג"צ ובפנייה ישירה לעולם הציוני בכלל ולהנהלת הדתית בפרט, "כדי להודיע להם על היחס המעליב להתיישבות הדתית" מצד מחלקת ההתיישבות. בשני המקרים באה תגובה זו מיד לאחר שני קונגרסים ציוניים, הטי"ז והטי"ז, כאשר מתבררים להנהלת הפהמ"ז גם חוסר נכונותה של מחל' הות' להסכים — אפילו בדיעבד — לעלייתו של ארגון א' לשיד' אבריק וגם אירצונו של מחלקת זו בלבצא את החלטות ובס' לשי"א, שנתקבלו בקונגרסים אלו. ובשתי תגובותיו אלו מודגש הפהמ"ז גם כן, שמטריחים את ראשיו להגיב כפי שהם מגיבים.

אך בתגובה השניה של הפהמ"ז, מסתו תרפ"ז—1929, יש חידוש חשוב: העזרה, שהפהמ"ז עשויה לבקש מחו"ל, עלולה להפריע לעבודה הציונית. על איום זה חזר לראש כשנה שרגאי בשם ועה"פ—הפהמ"ז — לאחר שבכלי הציג גם לחברי ארגון א' עצמם וגם להנה"ס, שהברי הפהמ"ז יעזבו את אדמת שיד' אבריק — את הפעם איום זה הוא ברור יותר ומעשי יותר: "נפנה לכל העולם היהודי ונדרוש את עזרתו הכספית ע"י הכרות קרן מיוחדת מעל לראשי הסוכנות התיישבות וז". פנייה כזו נשמעה גם בפומבי כחודש יותר מאוחר, בענינה השטיש של הפהמ"ז—לאחר ההחלטה חשובה של הנה"ס מא' חשון תרצ"א — כאשר הועדה "קוראת לכל היהדות הדתית... להגיב על התנקשות זו בכלל ותאמצעים בידה" דברים עזר יותר ברורים נבדו ונאמרו באותו הזמן בשיחה חשובה בין רופין לבין ראשי הפהמ"ז. שרגאי מודיע אז לראש מחל. הות', שאנו נפנה לכל היהדות החרדית והראשונה להבריגו להפסיק את עבודתם בעד קרן היסוד ואת תרומותיהם, שתרום לקרן היסוד, להעביר להתיישבות שיד' אבריק".

והועה"פ של הפהמ"ז מודרו עכשו לפנות לאוהדיו ולסגיפיו בחו"ל, בשלוחו להם את הפרטיכל של שיחה

ולכן, כאשר דרכי המאבק הנ"ל לא עזרו — לא הפעולות השונות בתוך המוסדות הציוניים, לא הנסינות ההתיישבותיים ואף לא המחאות הרבות — לא ראתה הנהלת הפהמ"ז ברידה אחרת אלא לבצע סיוס את מה שאיימה לעשותו כבר כשנה לפניכן: הכרות מלחמה גלויה נגד קרן היסוד, שהתבטאה בהחרמתה, גם בא"י וגם בגולה, שבה היתה השפעה רבה לפעילותם של חברי המורחי הפהמ"ז; וזאת גם יכן לאחר שהנהלת הפהמ"ז בא"י התקשרה כבר יותר מחמש שנים לפני כן עם סניפי הארגון בחו"ל, כדי לבקש את סיועם במאבק על התיישבות הדתית בא"י.

לא היה אמצעי מועיל אחר למאבקו זה של הפהמ"ז, כי רק לאחר שהחרם החל להתבצע, התעררו מיד הדיים חוקים ושונים. העיקר: הועה"פ הציוני, שהתכנס זמן קצר לאחר הכרות החרם ושהתרסם ממנו, החליט עכשיו החלטות עוד יותר ריבור, בקשר להתיישבות הפהמ"ז בשיד-אבריק מאשר בכינוסיו ובקונגרסים הקודמים. לאחר כינוס זה של הועה"פ הציוני עברו עוד כשלושה חודשים, שבהם המסיכה הנה"ס להאממה מלבצע את החלטות הועה"פ, עד אשר החליטה הנה"ס סיוס על בנינו הקבוע של מושבו הראשון של הפהמ"ז. כללו של דבר: רק החלטת החרם וביצועו נגד קרן היסוד הכריעו את מאבקו של הפהמ"ז על זכותו להתיישבות. החלטה קשה זו לא נתקבלה אלא לאחר שנכשלו דרכי המאבק היותר קלות להגשמת מטרה זו. ולאחר שהפהמ"ז החליט להעני ולסמוך על עצמו בלבד ולפעול בתקיפות ובעקביות נגד הקיפוח והוסר הרצון הטוב הממורסכים לפני התיישבותו מצד המוסדות השונים של ההסתדרות הציונית.

9. סיוס כרנולוגי של המאבק על שלפיו השונים
 רק כעת, לאחר התיאור המפורט של כל המאבק (בחלק ב) ולאחר הסיכומים והמסקנות השונים (בחלק ג), יכולים אנו לבוא ולסכם את שלשת השלבים העיקריים של מאבק הפהמ"ז על זכותו להתיישבות עצמאית בא"י.

א) תחילת המאבק (אביב תרפ"ה — קיץ תרפ"ה)
 באביב תרפ"ה, לקראת הקונגרס הציוני הי"ד, נגשבו לראשונה נציגים של הנהלת הפהמ"ז עם ראשי הקק"ל והמחלקה להתיישבות, כדי להבטיח את עלייתם הקרובה של חבריהם להתיישבות הראשונה של הפהמ"ז. מכאן ולהבא מתנהל מאבקו של הפהמ"ז במוסדות הציוניים השונים בעיקר על ידי שנים מראשיו: משה שפירא בועה"פ הציוני ובקונגרסים, חבר המרכז הפולימי של המורחי, וש. ו. שרגאי, חבר הועה"פ של הפהמ"ז, בקשריו בעקר עם ההנהלות של המחלקה להתיישבות, הקק"ל, הנהמ"צ והנה"ס.

חשובה זו, אך האויס בקשר לקרן היסוד עדיין לא בוצע שוב — כי הסערה הציונית בחוגי המורחי הפהמ"ז בא"י ומחוצה לה מנעה בינתיים את ביצוע ההחלטה של הנה"ס מא' חסון תרצ"א, שהיה גורם במישורין להיטול של שיד-אבריק.
 יחד עם זה השפ סערה זו וגם הסערות האחרות בנידון בקרב חוגי המורחי והפהמ"ז את הסכנות החמורות להסתדרות הציונית, שעלולות היו לנבט — שהלקו אמנם נבעו כבר — מהחיס האדיש והשלייל להתיישבות הפהמ"ז בכלל ומביטולו של שיד-אבריק בפרט:

- 1) נזק להכנסותיה של קרן היסוד בפרט ולאיינטר-סיס של הסכנות היהודית בכלל בעקבות הרגון, ההמסרמות והאכזבה בקרב המורחי הפהמ"ז בחו"ל.
- 2) ערנוז חמור של מאמצי המורחי בחו"ל כלפי פנים, הן למיטיח הלוציס צעירים להכשרתם לעבודה הקלאית בא"י והן להלחבת צעירים אחרים לעבוד למען ההסתדרות הציונית וקרנותיה.
- 3) החלשת מעמדם הכללי של המורחי והפהמ"ז בחו"ל כלפי עמדתה האנטי-ציונית של אגודת ישראל, ששניה היתה לראות בהסיס של המוסדות הציוניים כלפי התיישבות הפהמ"ז בא"י הצדקה לעמדתה שלה.
- 4) הרפיית ידיהם ויאושם הגדול של חברי ארגון א' בשיד-אבריק ושל מאות אחרים מבין חברי הפהמ"ז בא"י, שעסקו בחקלאות וליחס חובינים רבות, אך לא זכו לתמיכה משמעותית וליחס חוביני מצד המוסדות הציוניים השונים. וכפי שכתב זאת פרופ' פרגל לרופין: "אי אפשר להעלים את העין מן המרירות והעצבון הנוראים השוררים בחוגי החרדים", וזאת בעיקר בעקבות הרגשתם העמוקה של "התעללות", "עוול", "רעות" מצד המוסדות הציוניים.

5) ערעור רציני של היחסים בין תנועת "תורה ועבודה" והיהדות הדתית-לאומית, מצד אחד, לבין ההסתדרות הציונית, מצד שני, שהתבטא, בין היתר, בהעלאת החרוים רציניים, ומתוך יאוש עמוק, על המשך המלחמה למען התיישבות דתית עצמאית ומחוץ להס-דרות הציונית, כדי להבטיח את עצם זכותו של הפועל הדתי להתיישבות משלו על אדמת א"י.

לקולות-מחאה רבים וקולניים אלו, שהגיעו לידעיהם של ראשי ההסתדרות הציונית, נודעה אמנם השפעה, אך זו היתה מצומצמת למדי. עכ"פ לא היה בהם כדי להשיג את הכרתה של הנה"ס הלכה למעשה בזכות הפהמ"ז על התיישבות עצמאית. והכרה זו היתה צריכה להתבטא קודם כל בחלטה חוביית של הנה"ס בקשר לבנינו הקבוע של שיד-אבריק, שמצב חבריו הלך והתדרדר.

בקונגרס זה אשרו טוב גם עם התישבות הפה"מ¹ וגם תקציב — ולו מקוצץ — עבורה, אך תקציב זה בוטל לגמרי מיד לאחר-מכן ע"י הנה"צ.

אחרי הקונגרס הטי"ו החליף קפלנסקי בספר כראש המחלקה להתישבות, אך גישה המעשית של המחלקה לא נשתנה מאומה בשל כך. כך המשיכה מחל. ההת. לעשות את כל אשר ביכולתה להתנגד גם לנסיון ההתישבותי השני של 'ארגון א', על אדמת שיר-אבריק, לאחר שהקק"ל ביצעה את החלטת הני"ל וקנתה שטח זה עבור חברי הפה"מ². אך נחושה היתה החלטת הפה"מ³, גם של ראשי וגם של חבריו בעמק-יזרעאל, להיאבק על זכויותיו הסיודיות ביותר. לכן החמקו מאבקו של הפה"מ⁴ על ההתישבות כאמון ואילץ בעיקר על השגת תקציב עבור ההתישבות הקבועה בשיד⁵ אבריק. בעוד שהנהלת הפה"מ⁶ מממנת בנותנים הראשונים את עיקר הצוואתיהם של חברי מושבה הראשון, מוכנים חברי ארגון א' לסבול סבל רב ומסוגים נונים, כשהבייה העיקרית מהתחלה היא: המצב הכספי החמור בעיקר עקב חוסר נכונותה של מחל. ההת. לבצע את החלטות הרשמיות של ההסתדרות הציונית החל מתרפ"ה.

עקשות זו של הנהלת הפה"מ⁷ וסבלם הרב של חברי 'ארגון א' הניבו פירות ראשונים לאחר כשנה. הועה"פ הציוני החליט בקיץ תרפ"ח⁸ לאשר עקרונות "את התישבות הפה"מ⁹ על אדמת שיר-אבריק... ולהוסיף להתישבות זו עודה טכנית, משקית והדרכת (אך) שלא תגרוז אחייה כל התישבות כספית". בפעם הראשונה החליט אפוא, מוסד מרכזי של ההסתדרות הציונית החלטת חיובית, שגם פורסמה רשמית מטעמה, בקשר להתישבות הפה"מ¹⁰ בעמק-יזרעאל.

(ב) המישך המאבק (קצין תרפ"ח — פתו תרפ"א)

עם כל השיבות של החלטת עקרונות זו עדיין לא אושר התקציב לשיד-אבריק. חוץ מזה המשיכה מחלקת התישבות וסירבה להצויה לפועל גם את אישורו של הועה"פ הציוני בתרפ"ח וגם את החלטת המפורשת של הקונגרס הטי"ו בתרפ"ט שהחיל על הנה"ס ועל הקק"ל לאפשר את קיומן של המשפחות בשיד-אבריק, ולהתחיל "מיד... בעבודת ההכנה וההטבה" לקראת התישבות-הקבע של הפה"מ¹¹ במקום. זאת ועוד. מצעם של חברי ארגון א' הורע עוד אחרי הקונגרס הטי"ו, גם מבחינה בטחונית וגם מבחינה כלכלית וכספית. ועשו, במקום להיענות לבקשת עזרה מצד אנשי שיר-אבריק — וזאת כהתאם גם להחלטתו המפורשת הני"ל של הקונגרס האחרון — הציע בבלי, מנהל המחלקה להתישבות, פעמים מספר, שהחברי הפה"מ¹² יעזבו את המקום "עד שהמצב הכספי של הנה"צ יוטב" לאחר

מתוך גישה תמימה לא ציפה הועה"פ—פה"מ¹³ להתנגדות ציונית לעצם חוכניהם זו (להקמת מושב" העובדים הראשון שלו), אפ"י שיחס של כמה מחלקות חשובות של הנה"צ כבר לקבוצות-ההכשרה הראשונות של הפה"מ¹⁴, מיד לאחר שגוסדו בסתו תרפ"ג—1922, לא העני כלל על רצון טוב לפיהן. גישתו של ראש המחלקה להתישבות דאון, קפלנסקי, להתישבות הפה"מ¹⁵ היתה שלילית מלבחילה ועקרונית, כפי שהתברר לראשי הפה"מ¹⁶ עוד לפני הקונגרס הי"ד, ובהתאם גם למה שאמר בעצמו ברורות נגד הפה"מ¹⁷ כאופני כללי בקונגרס הי"ג. במשך כל כהונתו — עד תרפ"ו — המשיך קפלנסקי להתנגד בכל מיני דרכים, בעקביות — מאישור העיקוני להתישבות הפה"מ¹⁸, שניתן הו ע"י הועה"פ להתישבות של הקונגרס הי"ד בתרפ"ה והו ע"י הועה"פ הציוני בקיץ תרפ"ו, שאף אישר תקציב למטרה זו. זאת ועוד. לאחר דחיית והשתטטות בלתי פוסקות במשך כשנה וחצי החבר לראשי הפה"מ¹⁹, שלטו ציפו גם לאישור להקמת מושבם הראשון ע"י הנה"צ וגם לקבלת שטח מהקק"ל למטרה זו עקב התנגדות עזה לכך מצד אוסישקין, ראש הקק"ל.

החשו כחוסן תרפ"ו תחילת נובמבר 1926 — לאחר עלות להתישבות בעמק-יזרעאל כל יתר קבוצות-ההכשרה, שעלייתן אישרה. יחד עם זו של 'ארגון א' למושב-עובדים של הפה"מ²⁰, החליט הפה"מ²¹ לקחת את היוזמה לידיה. וכך עלו בכסלו תרפ"ז — נובמבר 1926 עשרים וחמשה מחבריו על אדמת ורקני ללא הסכמתן של מחלקת התישבות ושל הקק"ל. אם הנה"צ ומחל. ההת. שלה גילו נכונות להסכים ולו בדיעבד — לנסיון התישבותי זה, הרי הנהלת הקק"ל לא היתה כל נכונות לכך. ולכן נאלצו חברי ארגון א' לעזוב את אדמת ורקני, לאחר ששהו עליה במשך כשלושה ימים, ולעבור לכפר-סבא בתור קבוצת-ההכשרה.

אך דואק כשלונו זה של הפה"מ²² סלל את הדרך לנכונותו של דירקטוריון הקק"ל לרכישת קרקע להברי ארגון א' של הפה"מ²³. וכך, כחודשיים לאחר עזיבת ורקני, החליטה הנהלת הקק"ל על קנייתו של אדמת שיר-אבריק בבלי חברי אלה. לעומת זאת המשיך קפלנסקי להתנגד בתוקף לנסיונות התישבות של הפה"מ²⁴. ולכן לא היה בשום אופן מוכן להסכים להחלטה זו של הקק"ל. מצד שני, נאלץ קפלנסקי להכניס לתקציב מחלקתו לקונגרס הציוני הטי"ו סעיף עבור התישבות הפה"מ²⁵. לאחר שהופעל עליו לחץ כבד מצד נציגי הפה"מ²⁶, שנתנו ביטוי להתמרמרות הכוללת וגדלה של הבריים נגד אותו והמחלקה להתישבות.

לשם כך בכל הנסיבות 2000 לא"י, וזאת על אף התנגדותם הנמרצת להצעה זו מצד חוגי הכיכאל השונים, אך שוב מטריב בבלי לבצע החלטות אלו.

וכך הולכות ומחריפות התגובות בקרב חוגי הפה"מ בא"י ובח"ל. מחאות אלו מביכות, מצד אחד, את הנה"ס, שאינה מוכנה עדיין להתליט החלטה ברורה בקשר לשיד"אבריק, אך, מצד שני, אלו אינן מונעות את הסתככות מצבו של שיד"אבריק. לאחר כמה הראות סותרות מבצע סנטור, גובר הסוכנות, בחורף תרצ"ב את המלצתו של בבלי, והוא מורה על הפסקת האסרא לשיד"אבריק. כתוצאה ישירה מצעד זה סובלים חברי המושב שוב חרפת רעב. כאותו הזמן החליטה הנה"ס גם על פרוקו של כפר חטיף, מושב המורחף, שבו שהתה גם קבוצת חברים של הפועל המזרחי.

עד קיץ תרצ"ב אין הנה"ס עושה שום צעד, כדי לבצע את החלטות בקשר לשיד"א. שנתקבלו בארבעה קונגרסים ציוניים ובשלוש ישיבות של הועה"פ הציוני. גם נדחית כל החלטה ברורה בנידון, וכך מודקרת לעין ההפליה כלפי החיטבות הפה"מ, כי במשך כל תקופת מאבקו של הפה"מ על הוכות להתישבות משלו בא"י הוקמו קיבוצים ומושבים של חוגי השמאל; וזאת על אף מצבה הכספי של ההסתדרות הציונית. ובמשך כל אותו הזמן, מאז עלייתם על הקרקע בתרפ"ו, סבלו חברי שיד"אבריק סבל רב.

לאור כל זה ומתוך יאוש עמוק ולאחר שכל דרכי המאבק לא הועילו, ביצע הפה"מ את החלטתו, שעד כה נרתע מלביעה: הוא קורא לכל חבריו בארץ ובח"ל להחריש את קרו הסיוד. החלטה זו וביצועה זוכים, מצד אחד, בתגובות קשות ומתחסדות מצד חוגים של ההסתדרות הכללית של הנה"ס, אך, מצד שני, רק בגללים מאשר הועה"פ הציוני בקרב תרצ"ב את החלטות של הקונגרס ה"ז בקשר לשיד"א; וגוף זה מוסיף עוד הראות-ביצוע מדויקות להנה"ס.

גם לאחר שהחלטות אלו נתקבלו, מנסה עוד הנה"ס להשהות את ביצועו ולשנונו, כי במסוד זה היתה אז השפעה מכרעת לחבריו הלא-ציוניים, שהיוו בו רוב. אך בסופו של דבר, כשלתה חדשים לאחר החלטות הועה"פ הציוני, החליטה הנה"ס סו"ס להורות למחלקת ההתישבות להתחיל בבנינו הקבוע של שיד"אבריק.

ובכספים סופי: במשך שבע וחצי שנים היה על הפה"מ להיאבק על עצם וכותו להתישבות משלו על אדמת ארץ-ישראל וגד היחס השלילי, העדר רצון טוב ואף התחסדות ואפליה מצדם של ראשי המחלקת להתישבות. ובייחוד קפלנסקי ובבלי, וכן מצד רוב החברים בנה"פ הציוני והנהלת הסוכנות. בכל אותה תקופה לא גילו מוסדות אלו כל נכונות של ממש לבצע — ולו

שראשי הפה"מ וחברי שיד"אבריק הגיבו בחריפות רבה על הצעה זו, קיבלה הנה"ס את הצעת הפשרה של רופין, לפיה יישארו במקום רק מחצית החברים עם משפחותיהם על חשבון המחל. להח. וקרן העזרה. בסוף נשארו בשיד"אבריק בחורף תרצ"ז—30/1929 16 מתקבוצה המקורית, כשארבעה מחבריה מוחזקים ע"י הפה"מ.

מחוז לעזרה הנ"ל, וזאת לחלק מחברי המקום לבד, לא העניקה מחל. התח. לאנשי שיד"אבריק איוו עזרה שהיא, חרף החלטות המפורשות בנידון של הקונגרסים האחרונים. העדר החלטה עקרונית של הנה"ס בקשר לקביעות המקום גרם להתדרדרות הולכת וגוברת של המצב במושב, כי לא נקבע בו שום דבר ברקיימא. לא בבנין ולא בחקלאות. וגוסף לכך הלכו החמורו גם הבעיות האחרות, ובעיקר הכספיות.

וכך לא היה מנוס מהכרעה גורלית לגבי עתידו של שיד"אבריק, אך מבלי לברר את האפשרות — שהוא בעצמו העלה אותה — שיקרו העזרה: חסייע לבנין הקבוע של הנקודה, העדיף בבלי להציע להנה"ס את חיסולו (לפחות זמנית) של שיד"אבריק.

ג) המאבק בשיאו (סתו תרצ"א — סתו תרצ"ב)

הנהלת הסוכנות היהודית אישרה בא' חשון תרצ"א—23.10.1930 את הצעתו של בבלי. שאומצה לפניכן גם ע"י רופין, להפסיק את כל התשלומים לשיד"אבריק. פירושה המעשי של החלטה זו היה חיסול המושב הראשון של הפה"מ. בעקבות החלטה זו קמה סערה עזה בקרב חברי הפה"מ ואוהדיו, הן בארץ והן בחו"ל. מספר רב של מחאות חריפות נשלחו להנה"ס ולמחל. התה. גם ע"י אישים דתיים חשובים, כמו הרבנים קוק ועוה"א, וגם ע"י כמה מראשי הקק"ל, כגון וויץ וגרנר-בסקי, וגם ע"י כמה מראשי הקה"ב באירופא. כגון הנטקה ותרנן.

לורם-מחאות זה היו שתי תוצאות חשובות:

- (1) אי-ביצועה של החלטת הנה"ס הנ"ל מא' חשון תרצ"א;
- (2) העסקתם של חברי ארגון א" בתרצ"א בחרישת הקרקעות של הקק"ל בסביבת ש.א.

אך יחד עם זה לא היו מוסדות הסוכנות מוכנים לקבל אף אחת מההצעות, שהיה בהן כדי להבטיח את עתידו הקבוע של שיד"אבריק. לכן נאלץ הפה"מ להמשיך ולהיאבק, קודם כל בקונגרס הציוני ה"ז, וה"ח, וגם לאחריו לשם ביצוע החלטתו של קונגרס זה לגבי שיד"אבריק. אמנם דרש הקונגרס ה"ז מנה"ס "להוציא לפועל את התישבות הפה"מ בשיד"אבריק", וכן נתקבלה בקונגרס זה הצעתו של משה ספירא לשריין

המאבק השקטות, החליטה הנחלת הפועמיז' להורות לחבריו ואחדיו בארץ ובח"ל להחריש את קרן היסוד ולהעביר את התרומות שטר למען ההתישבות בשרד" אבריק. רק בדרך זו השיג הפהמיז' את מבוקשו: הכרת ההסתדרות הציונית בעצם זכותו של הפועל הדתי בארץ ישראל להקים ישובים במסגרת עצמאית ולהגשים את הרעיון של "תורה ועבודה".

במקצת — את ההחלטות המפורשות בקשר להקמת המוסד הראשון של הפהמיז' בשרד"אבריק, שנתקבלו ב־4 קונגרסים ציוניים ובי־3 מושבים של הוועה"פ הציוני. לשוא ניסו נציגי הפהמיז' כל הזמן לעמוד על זכויותיהם היסודיות בקשר להתישבות דתית עצמאית בא"י. רק לאחר שהפהמיז' הגיע למסקנה, שלא היה לו לסמוך אלא על עצמו בלבד, ולאחר שמוצו כל יתר דרכי

רשימת הקיצורים וראשי התיבות

א"י	ארץ ישראל.	סקירת תרצי"א	קצרה על השתלשלות ההתישבות של הפועל המזרחי במשך שש שנים, תרפ"ה—תרצי"א (ור' הע' 103).
אנצ.	אנציקלופדיה.	עמנוח	עמנוח, שרה יעקב, יום תש"ד.
א"צ	הארצון הציוני המרכזי, ירושלים.	פרוט.	פרוטוקול (ים).
ארלוזורוב	ארלוזורוב חיים, יומן ירושלים, מה" דורה שלישיה, תשי"ג—1953.	קפ.	קפלנסקי.
באוהלי ת"ע	"באוהלי תורה ועבודה" לש. דינאל.	ק"ה	קרן היסוד.
ביון	ביון אלכס, תולדות ההתישבות הציוני, נית, מהדורה שלישיה, תשי"ד.	קיש	קיש פ.ה., יומן ארץ ישראל, ירושלים תרצ"ט.
גרדי	גרדי נתן, פרקי חיים של הלוח דתי, ניסן תשל"ג.	קק"ל	הקרן הקיימת לישראל.
הע'	הערה.	רשימת ברקאי	ברקאי ש., רשימה כרונולוגית של מפולות ומעשים של הפהמיז' מ" תרפ"א—תרפ"ה ב"הפועל המזרחי", ניסן תרפ"ה, עמ' צ—צב.
ההנה"צ	ההנהלה הציונית.	ט.א.	שרד"אבריק.
הנה"ס	הנהלת הסוכנות היהודית.	שלמון	שלמון י., הפועל המזרחי בא"י, כרונולוגיה וביבליוגרפיה, תרפ"א—תרפ"ח.
הפיהמיז'	הפועל המזרחי.	שנתיים	דו"ח הוועה"פ של הפהמיז' מחשון תרפ"ה—טבת תרפ"ט (ור' הע' 116).
(ה)הת.	(ה)התישבות.	תזכיר-המחלקה	סכום ה"הבטחות לפועל המזרחי בנוגע להתישבות", שנכתב בשבט תרפ"ח ע"י אחד מעובדיה הבכירים של מחל.הת.
הת. 519	אחד משמונת התיקים של המחלקה להתישבות של ההסתדרות הציונית בארצון הציוני המרכזי ביים (ור' הע' 1).	תזכיר — תרפ"ו	תזכיר הוועה"פ של הפהמיז' לנהג"צ משבט תרפ"ו (ור' הע' 116).
ועה"פ	הוועד הפועל.	תזכיר — תרפ"ח	תזכיר על ההתישבות, שהוגש לוועידה העולמית של המזרחי בדנציג באולו תרפ"ח (ור' הע' 110).
חוני	חוני כ., משה יעקב עד סירת צב"י, תרצ"ח.	תזכיר — תרצ"ז	תזכיר הוועה"פ של הפהמיז' לדייר רופין מחשון תרצ"ז (ר' הע' 523).
לא"י	לירות ארץ ישראליות.		
לי"מ	לירות מצריות.		
מברך	מברך א., צעדים ראשונים בתולדות ההתישבות של הפועל המזרחי, כסלו תשל"ד.		
מחל.	מחלקת, מחלקה שעל יד ההנה"צ אי הגה"ס.		
מנ"א	מנחם אב.		

הי ים י. פ ל ס

רשימת התאריכים העיקריים

מ/פ	תאריך	פירוט
1.	י"ח-כ' ניסן תרפ"ב-18.4.1922-16	המועצה הראשונה של הפועל המזרחי מתכנסת בירושלים.
2.	תשרי-אדר תרפ"ג-3.1922-10.1922	3 קבוצות ההכשרה הראשונות של הפה"מ"ז בכפר-אוריה ובעין-גנים (פ"ח).
3.	קיץ תרפ"ה-1925	אחת הועדות של הקונגרס הציוני הי"ד מאשרת עקרונות את ההתיישבות החדשה של הפה"מ"ז.
4.	י"ב תשרי תרפ"ו-30.9.1925	"ועד הארגון למושבי עובדים של הפה"מ"ז" פונה לראשונה למח. ההת. בקשר להקמתו של מושבי עובדים דתי בעמקי יורעאל.
5.	קיץ תרפ"ו-1926	הוע"מ הציוני מאשר מחדש את ייסודו של מושבי העובדים הראשון של הפה"מ"ז ומקציב לכך 4000 לא"י.
6.	י"ח כסלו תרפ"ו-24.11.1926	25 חברים של "ארגון א' למושבי עובדים של הפה"מ"ז" עולים על אדמת ורקני (היום: כפר-ברוך).
7.	אדר א' תרפ"ז-2.1927	חברי ארגון א' נאלצים לעזוב את אדמת ורקני.
8.	כ"ד ניסן תרפ"ז-26.4.1927	הקק"ל מחליטה לקנות את אדמת שיד-אבריק להתישבות חברי הפה"מ"ז.
9.	קיץ תרפ"ז-1927	ה"ועדה לעניני התיישבות" שעל יד הקונגרס הציוני הסי' מאשרת את ההתיישבות החדשה של הפה"מ"ז ומקציבה לה 2000 לא"י.
10.	כ"ח אלול תרפ"ז-25.9.1927	12 החברים הראשונים של ארגון א' עולים על אדמת שיד-אבריק.
11.	ט"ז חשוון תרפ"ח-11.11.1927	התנפלות של קבוצת "הרועים", חברי ההסתדרות הכללית, על חברי הפה"מ"ז בשיד-אבריק.
12.	ג' מנח' תרפ"ח-20.7.1928	הוע"מ הציוני מחליט על אישור ההתיישבות של הפה"מ"ז בשיד-אבריק ועל עזרה טכנית, משקית והדרכה למושבי.
13.	קיץ תרפ"ט-1929	מליאת הקונגרס הציוני הסי' מטילה על הנהלת הסוכנות לאפשר את קיומן של המשפחות בשיד-אבריק.
14.	סוף קיץ תרפ"ט-1929	הצחת הגורן בשיד-אבריק בימי המאורעות.
15.	ט' כסלו תר"ץ-11.12.1929	הנה"מ מאשרת את התקציב הראשון לשיד-אבריק בסך 500 לא"י.
16.	א' חשוון תר"ץ-22.10.1930	הנהלת הסוכנות מחליטה להפסיק את כל התשלומים לשיד-אבריק.
17.	קיץ תר"ץ-1931	מליאת הקונגרס הציוני הי"ז דורשת מהנה"מ להוציא לפועל את התיישבות הפה"מ"ז בשיד-אבריק ולשריין לשם כך סכום של 2000 לא"י.
18.	סיון תר"ץ-6.1932	כתוצאה של אי-קיומן של החלטות הקונגרסים ווע"מ הציוני בקשר לשיד-אבריק פונה הנהלת הפה"מ"ז לכל חבריו ואוהדיו בארץ ובח"ל להצביר את התרומות מקרן היסוד להתישבות בשיד-אבריק.
19.	קיץ תר"ץ-ב-1932	הוע"מ הציוני מאשר מחדש את החלטות הקונגרס הי"ז בקשר לשיד-אבריק ומחליט על הגדלת התמיכה הכספית במושבי.
20.	א' חשוון תר"ץ-ג-31.10.1932	הנהלת הסוכנות מחליטה, שעל מחלקת ההתיישבות להתחיל בבנינו הקבוע של שיד-אבריק.

רשימת המיטמנים, העיתונים והספרים

- (א) רשימת המיטמנים בארכיון הציוני**
1. התיקים הבאים של מחלקת ההתישבות של ההסתדרות הציונית:
133 א, 133 ב, 197 א, 197 ב, 225 א, 290 ג, 368, 400, 519 ג, 611 ב, 875, 874, 1965.
 2. חיק הקק"ל: 1206/5.
 3. ההחלטות של הוועה"פ הציוני.
 4. הפרטיכלים של ישיבות ההנה"צ והנה"ס.
 5. הפרטיכלים של הקונגרסים הציוניים.
- (ב) העיתונים**
6. דבר, יומון.
 7. דואר היום, יומון.
 8. האוהלה, הביטאון של הפהמ"ז-שמאל, תרפ"ה.
 9. הארץ, יומון.
 10. ההד, העתון התרדי של הקק"ל, תרפ"ח.
 11. העולם, העתון המרכזי של ההסתדרות הציונית העולמית.
 12. הפועל המזרחי, ירחון הפהמ"ז משבט תרפ"ג-תמוז-אב תרפ"ה.
 13. הפועל הצעיר, ירחון.
 14. החור, שבועון המזרחי מתרפ"פ-תרצ"ו.
 15. יודישר רונדשאו, שבועון התנועה הציונית בגרמניה מ'1896-1938.
 16. גזיבה, שבועון הפהמ"ז מה' סיון תרפ"ו ואילך.
- (ג) הספרים**
17. אנציקלופדיה יודיקה (באנגלית), ירושלים, 1972.
 18. אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובנוני לרוד תדהר, ת"א.
 19. אנציקלופדיה של הציונות וישראל (באנגלית), ניו-יורק, 1971.
 20. אנציקלופדיה של היהדות הדתית, כרך ד', תשל"ב.
 21. ארלוזורוב חיים, יומן ירושלים, מהדורה שלישית, תשי"ג-1953.
 22. ביון אלכס, תולדות ההתישבות הציונית, מהדורה שלישית, תשי"ד.
 23. גרדי נתן, פרקי חיים של הלוח דתי, ניסן תשל"ג.
 24. גרנות א., דור הקומה, אישים בישראל, ת"א, תשכ"ג.
 25. דניאל ש., באוהלה תורה ועבודה, ירושלים, תרצ"ח.
 26. זינגר מ., שלמה קפלנסקי, חייו ופעלו, חלק ב', תשל"א-1971.
 27. חזני מ., משהדיעקב עד טירת-צבי, ת"א, תרצ"ח.
 28. מברך א., צעדים ראשונים בתולדות ההתישבות של הפועל המזרחי, כסלו תשל"ד.
 29. עמנונת נ., שדהדיעקב, ירושלים, תשי"ד.
 30. פלס חיים י., סרשת העלייה לביריה, עבודה גמר לתואר מ.א., ירושלים, תשל"ב.
 31. קיש פ.ה., יומן ארץ-ישראל, ירושלים, תרצ"ט.
 32. שור ז., אור אישים, חלק ב', תשכ"ד.
 33. שלמון י., הפועל המזרחי בא"י, כרונולוגיה וביבליוגרפיה תרפ"א-תרפ"ח, י"ם, תשכ"ח.
 34. שנתיים, ד"ח הוועה"פ של הפהמ"ז מחשון תרפ"ה-טבת תרפ"ו, י"ם, תרפ"ו.

סחוך הערכת המאמר הרצ"ב בירחון הקבוץ הדתי,

"עמודים" מס' 403, אייר תשל"ט, עמ' 283.

סחוך למאבק הפנימי, בחיך היהדות הדתית, בשאלת שלמותה של התורה הצורך בשות' הנוכל לומר כואת על מי שאהבת ארץ ישראל ואהבת עמו בעורת בלבו (!) והחיוב לעלות לארץ מות עם. המחנה הלאומי-בללי (ולא "חילוני": להתישב בה — ניהל המזרחי גם מאבק קשה וחסר פשרות עם מתנגדיו ה"כלליים"; מיד עם הקמתו כבר ניסח הויכוח הידוע אם צריכה ההסתדרות הציונית לעסוק גם בתרבות, ולאחר מכן, בתחום ההתיישבות והמעשה החלוצית-הגבוה, אנו עדים למאבק קשה ומאוב-מתסכל עוד הרבה יותר: התנועה הציונית הכללית עקבה והמריעה ומענה היהודים דתיים וחברי "הפועל המזרחי" להתיישב ולבנות ולחרוש ולנסוע!

הדבר לא-אומן, לכאורה; לבני דירי, אישית, עליו לומר כי הגלוי בא לי כעווע. אך מחקריו של הד"ר חיים פלס (כרך ב', ע' 150—158), תעוסק במאבקם של אנשי "שדה יעקב" על זכותם להתיישב, שב, מבוסס ומתועד היטב; ניכרת יסודיותו של המחבר, גולטת מן הדברים נישח שאין לראותה אלא ככתב האשמה המור ביותר כלפי אנשי המשרד האי"י, אנשי הקרן הקיימת וקרן היסוד, ראשי תנועת הפועלים והמרכז החקלאי — באחת, כל מי שהיתה לו יד במעשה למען בנין והתיישבות. לא רק שלא האמינו (או, ליתר דיוק, לא רצו להאמין) ביכולתו של הפועל הדתי להקים ישוב לתפארת, אלא שאף התכחשו להבטחות, ועשו כל אשר לאל ידם כדי להצר צעדיה של תנועת תורה ועבודה בבואה לשהף מעולה בבנין! דומה כי כל מי שמדבר כיום על הצורך ב"תנועה רעיונית" ולא בממלגה פוליטית (הנאבקת על עמדות ואינטר'סים) — אינו יודע את ההסטוריה (הקרובה כל כך) : איך ניסו להצר צעדיה של תנועה שכל כולה חיוב, ושתוף פעולה, ואהבת כל שבשם ישראל יכונה! כך בהתיישבות, כך בהיינו, וכך בכל תחום של חיי הצבור במדינת ישראל.